

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

НА ЧЫМ БАКУ БРЭСТ?

Аляксей КАУКА: «...Праграмісты-прапагандысты «двухазычнай» Беларусі могуць трыумфаваць. Іхняя праграма выканана й перавыканана. На супереўрапейскім узроўні. Фактычна ж узровень той банальны ад банальнейшага: імперскі, каланіяльны. Сапраўды, дзе ты апынуўся, чалавеча! На зямлі дзяржаўнай Беларусі ці ў выславенным тэатры абсурду, дзе што ні аб'ява па радыё, што ні шылда, ні надпіс — лішні доказ, лішні знак насмешлівы над суверэннасцю твае Радзімы...»

СТАРОНКІ 2—3

ХТО ПРАГНЕ РЭВАНШУ

Міхась ЗАМСКІ: «Аўдыторыя» ж да апошняга часу не ведала, нават не падазравала аб некаторых баках дзейнасці камуністычнай партыі. Тут, у Наваполацку, я пазнаёміўся з дакументам, які скалануў мяне сваім цынзізмам, сваёй бессаромнасцю, ад якіх патыхнула смуродам страшнага 37-га. Дакумент гэты — даведка аб дзейнасці наваполацкіх дэмакратычных суполак і рухаў, зробленая па заданні гаркома КПБ».

СТАРОНКІ 5, 12

«МІЖЧАССЕ» МІНЕ, А ШТО ЗАСТАНЕЦА?

На пытанні «Анкеты «ЛіМа» адказвае Іван ЧАРОТА.

СТАРОНКА 6.

РЭЧАІСНАСЦЬ БЕЗ ГРЫМУ

Віктар ЯРАЦ пра публіцыстычную паэзію часоў перабудовы.

СТАРОНКІ 6—7

ВЯРТАННЕ БУДЗЕ ПРАГРЭСАМ

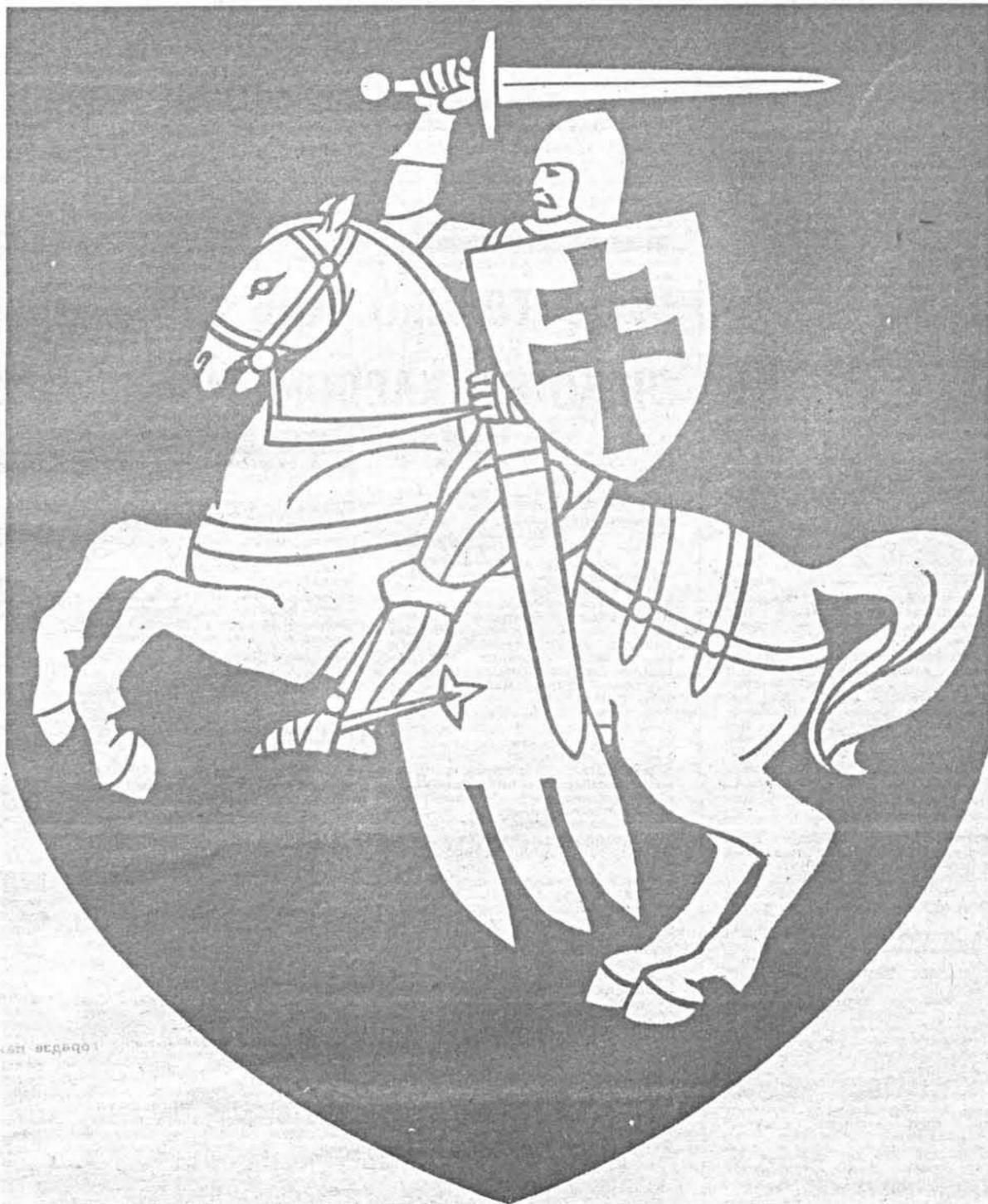
Вольныя варыяцыі на тэму «Адраджэнне беларускай капэлы».

СТАРОНКІ 10—12

ДОЙЛІД БЕЛАРУСКАГА АДРАДЖЭННЯ

Да 100-годдзя з дня нараджэння Максіма Багдановіча.

СТАРОНКІ 14—15

З-за адсутнасці кворуму Вярхоўнага Савета Беларусі (дакладней, наменклатурна-камуністычная большасць) прагаласавалі за стварэнне ў Рэспубліцы Міністэрства па справах (!) абароны. Потым паўстала пытанне аб маёмасці і капіталах КПБ-КПС, ды тут няпэўны кворум знік... Сярод пытанняў, якія павінны былі быць вырашаны на гэтай скамечанай сесіі, было і такое: зацвярджэнне эталонаў дзяржаўнага сцяга і дзяржаўнага герба Рэспублікі Беларусь. Бо пакуль дэ-юрэ не зацверджаны эталон новага герба, дэ-факта існуе мінулы. Відаць, такі стан задавальняе памянёную большасць дэпутатаў парламента Беларусі. Яны ніяк не могуць развітацца ні з БССР'скім гербам, ні з надзе-

яй на рэанімацыю ў той ці іншай форме Саюза ССР... Сёння мы друкуем праект эталона герба Рэспублікі Беларусь, распрацаваны групай мастакоў у адпаведнасці з законамі геральдыкі і гістарычнымі традыцыямі беларускага народа. Праект ухвалены экспертамі-навукоўцамі. Нашыя друкарскія магчымасці не дазваляюць перадаць усе колеры герба. На чырвоным тле — срэбраны верхнік на белым кані. Шчыт верхніка ўпрыгожаны залатым шасціканцовым крыжам. Праз месяц — новая сесія Вярхоўнага Савета Беларусі. На ёй павінна, нарэшце, адбыцца развітанне з сімваламі камуністычнай мінуўшчыны.

П. ВАСІЛЕУСКІ.

Кола Дзён

Адзін з прыгоднічкіх раманаў папулярнага аўтара называецца «Агарова, б». Ці не наспеў час пісаць новую кнігу — пад назвай «Нова-Агарова-ІІ»? Бадай, сюжэт у яе быў бы не менш «закручаны».

На мінулым тыдні ў Нова-Агарове, у рэзідэнцыі Прэзідэнта СССР, у пакутах навадзілася новая абрэвіятура: ССД — Саюз Суверэнных Дзяржаў. У назвы, да якой усім нам прапанавана прывыкнуць, будзе і дадатак — Канфедэрацыйная Дзяржава (ССД — КД?) Дык усё-такі — саюз ці канфедэрацыя? Дзяржавы ці дзяржава? Логіка і юрыдычныя «тонкасці», як заўсёды, адступаюць перад «вялікай палітыкай».

Лідэры суверэнных дзяржаў па чарзе, услед за Міхаілам Сяргеевічам і Барысам Мікалаевічам, падыходзілі да мікрафона на прэсканферэнцыі, каб выказаць «одобрымс». На гэтай урачыстай цырымоніі не хапала толькі незабыўнага Анатоля Іванавіча...

14 ЛІСТАПАДА

на пасяджэнні Дзяржсавета ў Нова-Агарове, які разглядаў тэкст новага Саюзага дагавору, абмяркоўваўся лёс саюзных структур і інстытутаў. Вырашана захаваць пост Прэзідэнта Саюза, адродзіць пасаду віцэ-прэзідэнта, а таксама рэанімаваць... Кабінет міністраў.

Дзяржсавет зацвердзіў І. Сілаева старшынёй Міждзяржаўнага эканамічнага камітэта — прэм'ер-міністра эканамічнага супольніцтва.

15 ЛІСТАПАДА

Вярхоўны Савет Беларусі разглядаў пытанне «Аб Узброеных Сілах Рэспублікі Беларусі». Вырашана стварыць у структуры Саўміна Міністэрства па справах абароны. Кандыдатура міністра не абмяжоўвалася. Пытанне аб узброеных сілах і нацыянальнай гвардыі Беларусі засталася, па сутнасці, нявырашаным.

16 ЛІСТАПАДА

У апошні дзень работы сесіі ВС Беларусі разглядалася пытанне аб КПБ. Зноў — безвынікова.

Адбыўся ўстаноўчы з'езд Свабоднага прафсаюза Беларусі. У дэкларацыі, прынятай на з'ездзе, гаворыцца, што гэтая масавая незалежная арганізацыя будзе абараняць інтарэсы наёмных работнікаў. Старшынёй прафсаюза выбраны суаршынёй Мінскага стачкама Г. Быкаў.

17 ЛІСТАПАДА

выкананні Канфедэрацыі працы Беларусі (таксама незалежнай прафсаюзнай арганізацыі) прыняў рашэнне стварыць міжнародны аддзел для сувязі з замежнымі прафсаюзамі.

18 ЛІСТАПАДА

У Маскве сустрэліся кіраўнікі ўрадаў суверэнных рэспублік і міністры фінансаў краін «вялікай шмёркі». Як і месяц назад, абмяркоўвалася праблема гарантый на вылату знешняй пазыкі СССР, ад якіх залежаць крэдыты краін Захаду рэспублікам. Тры рэспублікі — Азербайджан, Узбекістан і Украіна — пакуль адмовіліся ад сваіх подпісаў пад агульным мемарандумам.

У Браціславе ва ўзросце 78 гадоў памёр былы прэзідэнт Чэх-Славацкай Рэспублікі і першы санатар ЦК КПЧ Густаў Гусак.

19 ЛІСТАПАДА

Указам Прэзідэнта СССР М. Гарбачова міністрам знешніх зносін Саюза прызначаны Э. Шэварднадзе. Не прайшло й года з таго часу, як Шэварднадзе падаў у адстаўку з паста міністра замежных спраў. Б. Паніні, які ўзначальваў гэтае міністэрства да яго рэарганізацыі, прызначаны паслом у Лондане.

У Маскве адбылося перазахаваанне астанкаў героя Вялікай Айчыннай вайны генерала І. Чарняхоўскага. Яны былі дастаўлены з Вільні разам з помнікам.

20 ЛІСТАПАДА

Старшыня Савета Міністраў Беларусі В. Кебіч і прэм'ер-міністр Казахстана С. Цярэшчанка падпісалі ў Мінску міжрэспубліканскае эканамічнае пагадненне.

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

На чыім баку Брэст?

Вядома, тэатр пачынаецца з вешалкі. Згадаў я лапідарнае выслоўе пад час нядаўняга вяртання з-за мяжы. Сустрэча з Бацькаўшчынай, дзе, колькі б часу чалавек ні бавіў, заўжды падзея. Са мной пагодзіцца ці не кожны, хто перасякаў дзяржаўную мяжу, хаця ў кожнага, мабыць, сваё непэўторнае моманту сустрэчы, сваё перажыванне радасці, а, можа, і прырасці. Вяртанню праз пагранічны Брэст перажылася мною нямаля, але гэтым разам — асабліва. Яшчэ бі Я вяртаўся ў дзяржаву, што абвясціла сваю незалежнасць. У адпаведным радку мытнай дэкларацыі — «Страна, в которую следует пассажири» — запісаў не без хвалявання: Рэспубліка Беларусь. Па нейкім часе, пачынаў тады, і бланкі дэкларацый набудуць належны, беларускамоўны характар. Бо якая ж

дзяржава без сваё дзяржаўнае мовы?

Не ўтойваю: моцна-такі падварушыла, падбудавала нацыянальнае пачуццё ва мне вестка пра незалежнасць Беларусі. У Лондане, дзе з ласкі а. Аляксандра Надсана і Яна Міхалюка месяц працаваў з фондамі Скарынаўскае бібліятэкі, дзе ідэя беларуская не загасала нават у змрачнай часе скону нацыянальнага дома, беларускасць мая набыла глыбейшага, свяжэйшага наталення. Вось дэталі. Лонданская тэлевізія на пастанову беларускага парламента ад 25 жніўня адгукнулася таго ж вечара, па-ангельску сцісла, лаканічна, але то была лаканічнасць! Праз увесь каларовы экран — бел-чырвона-белае палотнішча і паясняльная фраза дыктара: Рэспубліка Беларусь прыняла закон аб сваёй незалежнасці. Тры дні, распявалі мне, такія ж сцягі развя-

валіся над беларускімі асяродкамі Лондана, а стрыманыя, паводле старэтыпу, ангельцы не шкадавалі нашым суайчыннікам прыязных гратуляцый. Мітынгаў не было, затое імша ўрачыстая ў царкве адбылася, прытым у беларускай царкве, — з малітвай за «богам сцеражоную Беларусь і ўвесь беларускі народ...» Калі ж, падумалася, пачем падобную малітву ў Канфедэральным саборы ці Чырвоным касцёле ў Менску, наогул у святых Беларусі, па-большасці, як дастоль, глухіх і абьякавых да слова беларускага? Але вяртаюся на граніцу, да выславёнае «вешалкі».

Чым жа сустракае замежнага вандроўніка пагранічны горад Беларусі? Пра мытную паперыну ўжо сказаў. Прапаршчык-пагранічнік, забіраючы пашпарты, папярэджвае: «Документы получите на московской стороне вокзала». Звыклая, колькі год, колькі раз на слыху рэпліка, раней і не задумаўся б над яе сэнсам. Але цяпер... Неяк, адчуваю, знікавала нутро маё. Як жа так — пачатак Зямлі Беларускай, а назвы троха дзіўныя: «Варшавская сторона», «Московская сторона». Ну, з Варшаўскім бокам зразумела,

за ім амаль адразу, праз пэру сот метраў, пачынаецца польская тэрыторыя і бліжэйшы з прыкметных гарадоў на ёй — пані Варшава. Але другі, усходні бок, чаму менавіта «Московская сторона»? Што, ад Бярэцця на адлегласці ў тысячу кіламетраў да расейскае сталіцы, ніякіх значных гарадоў? Безаблічная геаграфія, «северо-западный край», пра які не не дый магадаюць настальгічнымі ўсхліпамі мілыя нашы «западноруссы»? А чаму той самы бок не менаваць, скажам, Беларускай або Менскай, Смаленскай урэшце (усё ж бліжэйшае да Беларусі месца, на свой лад славуае і таксама знаеае ў свеце)?

З такою вось вярэдлівай думкай і ступіў я на родны ганак. Перайшоў праз тунель на згаданы бок і... Вялізныя надпісы на агромністай шыльдзе, прымацаванай прантамі на рагу вакзальнага будынка, адразу «падцерлі» сентыментальныя саплі незалежна-летуценніка. Каб не забываўся, куды ступае і хто на гэтым ганку фактычна гаспадарыць. А надпісы такія — усе пяць:

РЭПАРТАЖ У НУМАР

«Не толико жив ест человек хлебом...»

Кніга заўсёды займала важнае месца ў культуры і свядомасці кожнага народа. «Не толико жив ест человек хлебом или лекаством но более всяким словом...», — пісаў наш славуці зямляк Францішак Скарына, чыё 500-годдзе мы адзначылі ў верасні мінулага года. Тады ж і быў адкрыты першы на Беларусі Музей нацыянальнага кнігадрукавання. Размясціўся ён у адрэстаўраваным будынку былой брацкай школы. Інтэр'еры XVIII ст. найлепш спрыялі распрацоўцы цікавага мастацкага рашэння экспазіцыі, якое ажыццявілі полацкія мастакі Сяргей Дзімітрыеў ды Ігар Куржалаў.

У музеі адлюстраваны розныя бакі кнігадрукавання. Першыя залы знамяць наведнікаў з помнікамі даннічнага пісьменства, а таксама з рознымі формамі кнігі (сirutак, гармонік, кодэкс), з алфавітамі, з эвалюцыяй тэхналогіі вырабу кнігі і матэрыялаў для пісання — пергаменту, паперы і г. д. Адна з залаў прадстаўляе рукапісную кнігу на Беларусі: старажытны евангелій з Полацка і Турава, аздоблены ініцыяламі стараівантэйскага тыпу; Мсціжскае евангелле, ініцыялы якога нагадваюць дзівосных драконаў, а скураны пераплёт аздоблены гравюрамі на срэбры; першы рукапісны зборнік перакладаў біблейскіх кніг Старога і Новага заветаў «Дзесятгаляў» (1502—07 гг.), якія з'яўляюцца шэдэўрамі мастацкай аздобы беларускай рукапіснай кнігі.

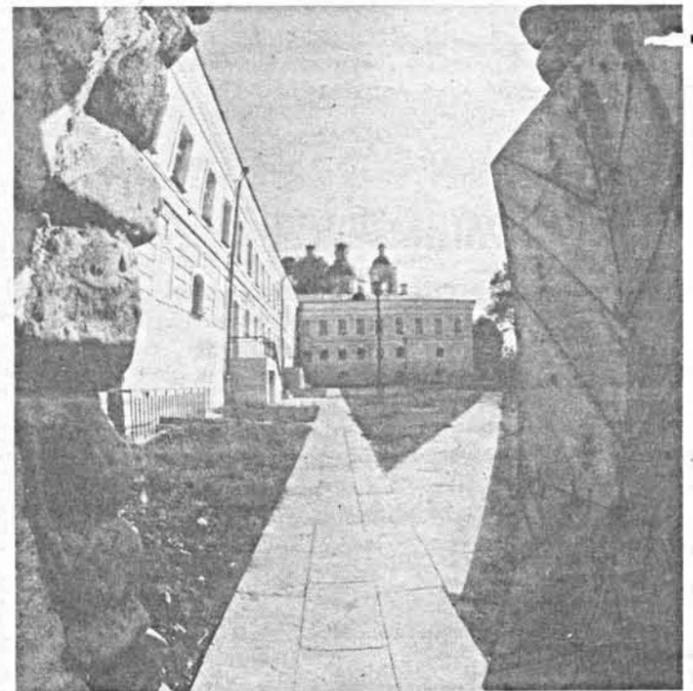
Перапісанне кніг было справай нялёгкай. Невыпадкова большасць пісцоў заканчвала сваю працу такой прыпскай: «Чытаючы гэту кнігу папраўляйце мяне, грэшнага, але не

кляніце». І вось для большага ўуўлення пра атмасферу стварэння рукапіснай кнігі ў экспазіцыі зроблена рэканструкцыя майстэрні перапісчыка кніг XVI—XVIII стст.

У найбольш прыгожай зале размясцілася частка экспазіцыі, прысвечаная Францішку Скарыне, які паклікаў чытаць, вывучаць ды тлумачыць «кнігу кніг чалавечых» — Біблію, які праз друкарскі варштат даў людзям слова на прастай «паспалітай» мове, які азначыў адраджэнне беларускай паэтыкі, філасофіі, медыцыны, мастацтва. На першым месцы ў гэтай святочнай зале Скарынавы кнігі, з прадмовамі ды пасляслоўямі, гравюрамі і застаўкамі. Дапаўняюць інтэр'ер гравюры з відамі і планами гарадоў, дзе быў Скарына, фотарэпрадукцыі не шматлікіх, на жаль, ягоных дакументаў.

Інтэр'ер друкарні XVI ст. з наборнымі касамі і ручным друкарскім станам аддзяляе скарынаўскую залу ад пакояў, дзе размяшчаюцца кнігі паслядоўнікаў Скарыны: Сымона Буднага, Васіля Цяпінскага, Пятра Мсціўскаўска, Івана Фёдарова, выданні друкарні братоў Мамонічаў з вядомым Статутам Вялікага княства Літоўскага 1588 г., выданні друкарні Луіса, Любчы, Слуцка, Еўі, Куцейна, Магілёва, Супрасля, Гародні, Полацка.

Ад першых рукапісных кніг, якія аздабляліся мініяцюрамі, бунвіцамі, застаўкамі, канцоўкамі, бярэ пачатак беларуская кніжная графіка. Друкаваная

кніжная графіка паходзіць ад першых выданяў Скарыны, у чыіх кнігах упершыню ва ўсходнеславянскіх землях з'явіліся гравюры, выкананыя ў тэхніцы абразной ісілаграфіі. І ў музеі некалькі залаў прысвечана беларускай кніжнай графіцы. Цікава прадстаўлена і творчасць сучасных мастакоў-графікаў: ілюстрацыі М. Басалыгі, А. Зайцава, Г. Паплаўскага, А. Кашкурэвіча, А. Лось, выкананыя ў розных тэхніках. Таксама экспануюцца ісілаграфічныя прэс. Інструменты ды розныя прыстасаванні, якімі карыстаюцца мастакі.

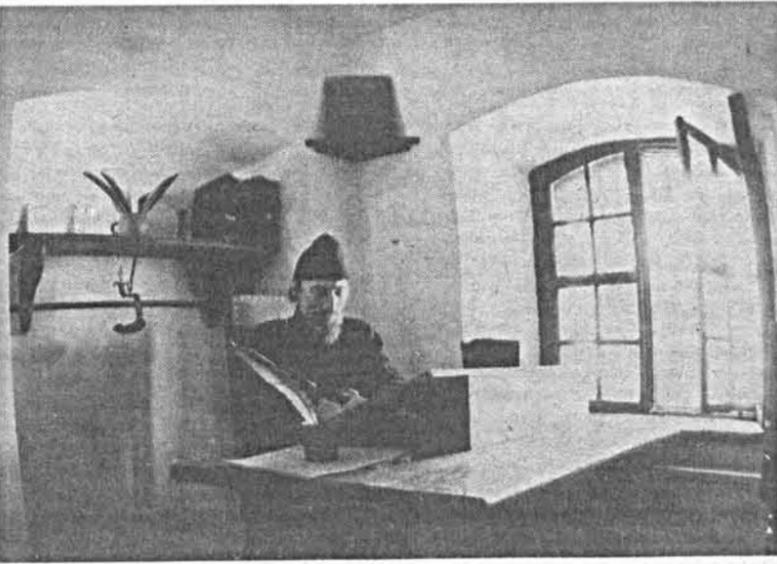
У адной з залаў — першыя беларускія газеты, часопісы, слоўнікі, даведнікі, падручнікі, навуковыя працы, календары, паштоўкі, альбомы, літаратурныя творы. Сярод іх аўтараў — Цётка, Колас, Купала, Гарун, Гарэцкі, Буйла, Ластоўскі, Ігна-

тоўскі, Смоліч, Карскі, Пічэта. Завяршаюць экспазіцыю музей лепшых кніг розных беларускіх выдавецтваў, кнігі — лаўрэаты міжнародных, усесаюзных, міжрэспубліканскіх конкурсаў і конкурсу імя Ф. Скарыны.

А наго цікавіць працэс стварэння кнігі на сучасным паліграфічным прадпрыемстве, зможа прагледзець відэафільм «Надраджэнне цуду».

Ва ўтульных холах музея можна і адпачыць, можна пасядзець і ў кавярні, якая ў хуткім часе адкрыецца тут, набыць сувеніры ў кіеўску. Дарэчы, будзе прадавацца і адноўленая беларуская газета «Наша Ніва»: штрых знамянальны ў абліччы менавіта гэтага музея.

Г. ЛАДЗІСАВА,
загадчыца Музея беларускага кнігадрукавання.
Фота А. МАРЦІНКЕВІЧА,
г. Полацк.

МОСКОВСКАЯ СТОРОНА
MOSCOW SIDE
COTE DE MOSCOU
MOSKIEWSKA STRONA
MOSKAUER SEIT

Што ж, праграмісты-прапагандысты «двуязычнай» Беларусі могуць трыумфаваць. Іхняя праграма выканана й перавыканана. На суперэўрапейскім узроўні. Фактычна ж узровень той банальна ад банальнейшага: імперскі, каланіяльны. Сапраўды, дзе ты апынуўся, чалавеча? На зямлі дзяржаўнай Беларусі ці ў выславёным тэатры абсурду, дзе што ні аб'ява па радыё, што ні шылда, ні надпіс — лішні доказ, лішні знак, насмешлівы над суверэннасцю твае Радзімы. Не чуно, не відна на берасцейскім вакзале слова беларускага. «КАМЕРА ХРАНЕННЯ. СЛОАК РООМ», КИОСК «Союзпечать», KIOSKE DE jopnax. «Sguzpetchatj»; «ВОЕННЫЙ КОМЕНДАНТ» і г. д. і т. п. на ўсіх будынках, сценах, дзвярах вакзальнай і прылеглай плошчы.

І ўсё ж... Развітаўся з Бярэццем нечакана абназдзееным, павесялелым. Злёгка хіснула састаў, усцяж замутнёнага вагон-

нага ваконца папыла паволі «Московская сторона» — будыніны, шылды, шэрая, прыцяршаная скупаватым вячэрнім водсветам платформа... І раптам з вакзальнай сцяны мільганулі два словы — гошья белыя літары на блакітнай прамавугольнай планачцы: «Маскоўскі бок». Эге, ледзь было не выгукнуў з радасці: жывы курылка! Прымацаваўся-такі на пагранічных варотах са сваёй суверэннасцю, няхай для пачатку сціпленка, збоку. Ды на першае лета дзякуй і за гэта. Заўтра, дух перавёўшы, глядзіш, вышэй ускарабкаецца, на самы пік згаданага «п'яцімоўя» — воку майму пакуль панылага, бо чужога, пагардлівага да мовы майго народа, маёй дзяржавы. Веру, аднак, апануе беларускі курылка запаветную вышыню. З адпаведнай ужо не толькі формаю, але і зместам: Беларускай (Менскай?) бок.

А покі што пытанне адкрывае: на чым жа баку памежны горад Беларусі? У пытанні гэтым мяне непакояць не толькі і не столькі прывакзальныя шылды. А — друк, асвета, інфармацыя, культура, наогул нацыянальнатворная рэчаіснасць

нашага старадаўняга Бярэцця. Горада, ператворанага працяглай каланізацыяй у зацяты бастыён асімілятарства, антыбеларускасці, а апошнім часам і ў аб'ект рэваншысцкіх дамагаўняў (гл. «Суседскія захады» І. Бараноўскага, «ЛіМ», 8.XI.91). Падобных бастыёнаў уздоўж граніц беларускіх імперская сістэма наўзводзіла нямала і здаваць іх, па ўсяму мяркуючы, не збіраецца. Відаць, дужа ўплуўненая, да самаўплуўненасці, у памяркоўным беларусе. Але ці азначае ўсё гэта, што рахманасць беларуская, нібы суконка, толькі й прынадная для шмальцавання імперскіх бо-таў?

У самы раз, здаецца, засяродзіць увагу над гэтым пытаннем прэм'еру, іншым дзяржаўным мужам Рэспублікі Беларусь. Бо абарона беларускае чэсці, беларускіх нацыянальных інтарэсаў — справа не толькі адзінкавых пісьменнікаў, журналістаў, чытачоў, але таксама, калі не перадусім, абавязак Беларускай дзяржавы.

Аляксей КАУКА.

г. Масква.

НАДЗЕННАЯ ЦЫТАТА

«Каб засцерагчы рэспубліку ад раскрасання нацыянальнага побытку, жыццё прымушае нас ісці на жорсткія меры — увядзенне талонаў, візітных картак, безнаўных разлікаў за тавары і паслугі, мытных застаў на дарогах з суседнімі рэспублікамі. Рэальнасць такая, што, нягледзячы на яўную непапулярнасць гэтых мер, ад іх пакуль што адмовіцца нельга. Больш таго з 1 студзеня 1992 года з мэтай абароны спажывецкага рынку ў рэспубліцы будуць уведзены купоны...»

Мы — за прыватызацыю ў інтарэсах пераважнай большасці насельніцтва, а не мафіі і

перакупшчыкаў. Заводы, фабрыкі, зямлю павінны атрымаць працоўныя калектывы і грамадзяне, тыя, хто шматгадовай працай выпактаваў права на ўласнасць...

Мы добра ведаем пра цяжкае становішча, у якім апынуліся сёння культура, навука, народная адукацыя. Ва ўмовах велізарнага дэфіцыту бюджэту не хапае сродкаў на іх развіццё. Нягледзячы на ўсе цяжкасці, Савет Міністраў Беларусі тым не менш прыняў рашэнне аб пазатпым павелічэнні заробатнай платы работнікам гэтай сферы... Як бы ні складалася абстаноўка, урад заўсёды будзе падтрымліваць культуру, навуку, людзей, якія займаюцца выхаваннем маладога пакалення.

З Заявы ўрада Рэспублікі Беларусь.

ПРАЦАВАЦЬ НА СЯБЕ

У мінулую суботу адбылася канферэнцыя Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Грамады «Эканамічная праграма БСДГ і дзяржаўны суверэнітэт Беларусі». На разгляд сяброў партыі і шматлікіх гасцей былі прапанаваны тэзісы эканамічнай праграмы беларускай сацыял-дэмакратыі, падрыхтаваныя доктарам эканамічных навук прафесарам Уладзімірам Кулажанкам.

Яна прадугледжвае самыя розныя формы ўласнасці, развіццё прадпрыемальніцтва, рэформу структуры народнай гаспадаркі, стварэнне сваёй фінансавай і крэдытнай сістэмы і накіравана на дасягненне дзяржаўнага і эканамічнага суверэнітэту Беларусі, на забеспячэнне чалавечых умоў існавання і належнага ўзроўню жыцця насельніцтва рэспублікі.

Натуральна, што выступленні многіх прамоўцаў выходзілі за межы абмеркавання праграмы партыі. Аналізавалася эканамічная і палітычная сітуацыя ў краіне, называліся цікавыя факты і лічбы.

Присутных уразіў данлад акадэміка Радзіма Гарэцкага па мінеральных рэсурсах нашай зямлі. Вучоны-геолаг на падставе апошніх даследаванняў назваў Беларусь казанча багатай на выкапні краіны, адной з найважнейшых эканамічных зон былога СССР. Аказваецца, наша зямля тоіць у сабе не толькі торф, калійную соль ды нафту, але і жалезныя руды, і рэдказемельныя элементы, і разнастайныя будаўнічыя матэрыялы, і гаручыя сланцы, і неглыб вугаль, і алюміній, утрымліваючыя мінералы і г. д. аж да алмазаў і бурштynu. І ўсё гэта, падкрэсліў Радзім Гаўрылавіч, — у пра-

АБ'ЯВА

Рэдакцыі газеты «Літаратура і мастацтва»
ТЭРМІНОВА ПАТРАБУЕЦЦА
машыністка, якая валодае беларускай мовай.
Звяртацца на адрас: г. Менск, вул. Захарава, 19. Тэлефоны: 33-24-61, 33-19-85.

ЯШЧЭ АДЗІН РУХ?

16—17 лістапада ў Мінску праходзіла ўстаноўчая канферэнцыя Руху за дэмакратычныя рэформы на Беларусі.

Сярод 50 дэлегатаў з усіх абласцей і сталіцы Рэспублікі былі інжынеры, настаўнікі, бізнесмены, савецкія работнікі, вучоныя — юрысты, філосафы, эканамісты.

Напярэдадні канферэнцыі ў газеце «Белорусский рынок» (№ 9) былі апублікаваны праекты «Канцэпцыі пераходу да рынку» і праграмы РДРБ. У праграме, у прыватнасці, адзна-

чаецца, што «паступовы пераход да рынку ўжо немагчымы». Таму рух выступае «за радыкальны варыянт». Праграма ўключае прыватызацыю (некалькі этапў), зямельную рэформу, якая бясплатна дасць зямлю тым, хто яе апрацоўвае, жыллёвую і падаткавую рэформы, зняццё ўсіх перашкод для гаспадарчай ініцыятывы і камерцый, уключэнне Беларусі ў міжнароднае раздзяленне працы. РДРБ выступае за стварэнне незалежных прафсаюзаў, якія змогуць эфектыўна адстой-

ваць правы і інтарэсы працоўных.

Рух за дэмакратычныя рэформы ставіць на мэце стварэнне прававай дзяржавы і грамадзянскай супольнасці на Беларусі, заснаванай на прырытэце асобы і прыватным прыве. Галоўныя прынцыпы: «Грамадзянам дзволена ўсё, што не забаронена законам».

З дэкладамі на канферэнцыі выступілі кандыдат эканамічных навук Л. Злотнікаў, дацэнт БПІ В. Абрамава, літаратар С. Букчын.

Быў прыняты статут Руху за дэмакратычныя рэформы на Беларусі, у якім адзначаецца, што «РДРБ арыентуецца на

**Роберт РАНДАЎ:
«Хай прывыкаюць да вашай мовы...»**

Нядаўна гасцямі Саюза пісьменнікаў Беларусі былі супрацоўнікі Літаратурнага калектыву ў Берліне Олеф Дзядэк і вядомы перакладчык, выдатны знаўца беларускай літаратуры Норберт Рандаў. Яны мелі гутаркі з кіраўніцтвам СП, пісьменнікамі. Па ініцыятыве нямецкага боку прынята дамоўленасць правесці ў маі 1992 г. у Берліне Дні беларускай літаратуры.

На працягу пяці дзён мне давялося суправаджаць гасцей, гаварыць з імі. Некалькі выказванняў, рэплік хочацца прапанаваць чытачу. Думаю, яны могуць быць не бескарыснымі для нас ад чалавека, які яшчэ нядаўна жыў у ГДР, а ў выніку ўз'яднання яе з ФРГ больш як год таму назад стаў працаваць пры рыначнай эканоміцы, а дакладней, у капіталістычнай сістэме.

чыш даволі багата накрыты стол.

— Так, — заўважае Норберт. — Але ж колькі каштуе часу, каб усё гэта дастаць.

Сустрапаючы гасцей у аэрапорце «Мінск-2», я заўважыў, што ў іх розныя пашпарты: у Дзядэка — ФРГ, у Рандава — ГДР.

— Ужо год няма ГДР як дзяржавы, а пашпарт стары дзейнічае? — кажу Норберту.

— А навошта мяняць? — Дзівіцца ён. — Каб усім аддрукаваць новыя кніжкі, трэба шмат грошай. Вось калі скончыцца тэрмін пашпарта, тады і мяняць.

— Як ты думаеш, ці атрымліваецца ў нас што з рыначнай сістэмай? — пытаю ў Рандава.

— Мне здаецца, пакуль што вашы людзі не гатовыя да яе.

Аднак, як кажуць, у самае вонка тым нашым дэпутатам, якія «ў мэтах эканоміі» галасавалі супраць змены назвы сталіцы Беларусі на Менск. Маўляў, нафта вялікія траты запатрабуе змена шылда, бланкаў, пячаткаў і г. д. Хай бы старыя бланкі расходваліся, шылды даслужылі свой век, а тады можна і новай, як гэта робяць немцы.

— Гавораць, у вас цяпер багата тавараў, але не заўсёды ёсць за што іх купіць. А пра нас можна сказаць: грошы ёсць, толькі няма чаго за іх набыць. Што, на твой погляд, лепш?

— Згодзен. Цяпер нам часта ставяць у прыклад Польшчу. Але там праводзіўся рэфэрэндум і большасць людзей выназалася за рынак. У Польшчы людзі псіхалагічна гатовы былі да такога пераходу. Чамусьці не ўлічваецца, што там многае ўжо непасрэдна было зроблена да самой рэформы. Прыватная ўласнасць на зямлю, малая прыватызацыя, канвертуемыя золты, які стаў такім у многім дзякуючы дазволу любому грамадзяніну рабіць валютныя ўклады ў банках і многае іншае. У нашых жа людзей не пыталіся: пераходзіць на рынак ці не. Па звычцы, усё ідзе, спускаецца зверху. Адсюль нестабільнасць, магчымасць пучку і да т. п.

— Лепшы першы варыянт, таму што ён прывучае людзей працаваць і зыходзіць з перспектывы.

Пасля я падумаў, што можа быць яшчэ і трэці, самы горшы варыянт, калі грошай не хапае, каб што купіць, але і тавараў няма.

— Як цяпер адчуваецца сябе былыя прадпрыемствы ГДР?

— Не вытрымліваюць канкурэнцыі з прадпрыемствамі ФРГ.

— А выдавецтвы?

— Цяжка. Калі раней кніга па попыту стаяла побач з адзеннем і харчамі, то цяпер яна перайшла на трэцяе месца. Гэтае самае будзе і ў вас.

— У нас ходзія дэтэнтывы, фантастыка, творы рэпрэсаваных аўтараў, даведчаная літаратура. А як чытач насыціцца імі, што рабіць далей?

— Выпусціць кружэлку Данчыка.

Сядзім за вячэрай. Я нагадваю, як адзін вядомы рускі паэт не так даўно пісаў, што хоць на паліцах у магазінах і не стое прадуктаў, аднак калі зойдзеш да каго ў гасці, то ўба-

Напярэдадні ад'езду Норберт просіць, каб я выслаў яму здымкі ўдзельнікаў Дзён беларускай літаратуры і даведкі пра іх. Прывыкшы яшчэ да аб'юлення незалежнасці Беларусі ўсю замежную нарэспандэнцыю весткі па-руску, на гэты раз удакладняю, на якой мове пісаць.

— Калі вы аб'явілі незалежнасць рэспублікі і хочаце сцвердзіць сваю мову, дык, канечне, на беларускай. Хай шукаюць перакладчыка. І не хвалюйцеся, знойдуць. Хай прывыкаюць да вашай мовы.

І апошняе. Пра самі Дні літаратуры. Як толькі ў нас пачалася перабудова, дык адразу перасталі праводзіцца дні літаратуры, культуры ў рэспубліках. Маўляў, гэта форма аджылы, трэба ствараць нешта новае. А вось немцы, дакладней, Літаратурны калектыв, чамусьці выйшлі з таной ініцыятывай. Відаць, усё залежыць ад зместу, якім можна «начыніць» такія дні.

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

НАШ КАР.

кратава. Гэта выклікала прычыповую нязгоду часткі прысутных. Толькі пасля некалькіх гадзін дыскусій прадстаўнік «органаў» зняў сваю кандыдатуру. «Крызіс» мінаваў.

Сустаршынямі савета РДРБ выбраны Л. Злотнікаў і В. Абрамава, старшыней выканкома — А. Віцень.

РДРБ заявіла аб сваёй самастойнасці ў дачыненні да Руху дэмакратычных рэформ, заснавальнікамі якога выступілі Э. Шэвэрнадзе, А. Якаўлеў і інш. На з'езд гэтай арганізацыі, які маецца адбыцца ў снежні ў Маскве, вырашана паслаць толькі назіральнікаў.

НАШ КАР.

КУДЫ НАМ ІСЦІ

Што мы ведаем пра падзеі, якія адбываюцца навокал! Бадай, толькі тое, што яны складаныя, што ў бліжэйшы час лепей не будзе, што лёс самай «вялікай дзяржавы» — СССР — далёка не высветлены...

А ці можам мы што-небудзь сказаць пэўнае пра будучыню сваёй Беларусі? Адны кажуць, што лепшае рашэнне ўсіх праблем — поўны суверэнітэт, другія — што без Саюза нам не жыць, а трэція, якіх большасць, слухаюць і не ведаюць, хто з іх мае рацыю, на чый бак праўда. У сваіх спрэчках розныя палітычныя групы і шчодра выкарыстоўваюць паняцці «федэрацыя», «канфедэрацыя», «сумесная кампетэнцыя» і г. д. Між тым, не палітычныя партыі ў канчатковым выніку будуць вырашаць лёс Рэспублікі, а той самы народ, які хоча, ды, на жаль, не заўсёды здольны зразумець сваё сапраўднае і заклікаў.

Дык вось, што такое федэрацыя? Людзі шмат разоў на дзень чуюць гэтае слова, але, як і пераканаўся, не зусім дакладна разумеюць яго сэнс: юрыдычны і палітычны. Юрыдычная федэрацыя ўяўляе сабой форму дзяржаўнай будовы, пры якой некалькі асобных дзяржаў утвараюць новую адзіную дзяржаву; гэта досыць жорсткія цэнтралізаваны саюз дзяржаў, які аб'ядналіся з мэтай выдзялення сумеснага унутранага і знешняга дзяржаўнага жыцця і перададлі дзеля гэтага цэнтральнаму федэральнаму ўраду важнейшыя функцыі і правы: абарону, транспарт, энергетыку, знешнюю палітыку, кантроль над важнейшымі галінамі вытворчасці і г. д. і пакінулі сабе, па сутнасці, толькі невялікую і не вельмі істотную частку кампетэнцыі. Для больш дакладнага ўяўлення аб федэрацыі параўнаю яе з уніяй і канфедэрацыяй.

Унітарная дзяржава (унія) як форма дзяржаўнай будовы — гэта адзіная дзяржава, якая мае звычайны адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел (вобласці, прэфектуры, раёны і г. д.). Вырашэнне ўсіх пытанняў ва ўнітарнай дзяржаве падпарадкавана цэнтральнай адміністрацыі, і мясцовыя органы ўлады ажыццяўляюць толькі бягучую распарадчую дзейнасць.

Канфедэрацыя не з'яўляецца формай дзяржаўнай будовы, бо не ўтварае дзяржавы. Гэта саюз дзяржаў, якія валодаюць поўным суверэнітэтам, палітычнай і эканамічнай незалежнасцю і аб'ядналіся з мэтай больш эфектыўнага функцыянавання некаторых галін дзяржаўнага жыцця: ваеннай, эканамічнай і інш. Дзейнасць дзяржаў-удзельніц канфедэрацыі каардынуецца з сумесна ўзгоранга імі цэнтральнага органа, які не мае ў адносінах ні да аднаго з членаў канфедэрацыі ніякіх уладных паўнамоцтваў. Паколькі пры канфедэрацыі ўсё ажыццяўляецца на аснове добраахвотнасці, то тут дасягаецца сапраўднае незалежнасць дзяржаў, якія ў яе уваходзяць, цалкам захоўваюцца іх дзяржаўны суверэнітэт.

Не трэба тлумачыць, чым адрозніваюцца унія і канфедэрацыя — тут усё відавочна. Дастаткова яснае і адрозненне федэрацыі ад канфедэрацыі: калі ў канфедэрацыі галоўнае месца пры вырашэнні любога пытання належыць незалежным дзяржавам-удзельніцам, то ў федэрацыі ўсё наадварот: у выпадку супярэчнасці ў рашэннях ці заканадаўстве апошняе слова застаецца за «цэнтрам», суб'екты федэрацыі (штат, рэспубліка) павінны яму падпарадкавацца.

Праблема пачынае вымалювацца пры параўнанні федэрацыі з уніяй. Справа ў тым, што паміж імі не існуе выразнай і прынцыповай розніцы, як у параўнанні двух выпадкаў. Калі там ёсць выразна акрэсленая мяжа, пераступішы праз якую, заўсёды данадава ведаеш, дзе знаходзішся, то тут

мяжы няма, яна размыта. Фармальнае адрозненне заключаецца ў пераарэзаванні кампетэнцый паміж цэнтральнымі і мясцовымі органамі: у федэрацыі яе суб'екты фармальна маюць больш кампетэнцыі, чым адміністрацыйна-тэрытарыяльны адзінкі унітарнай дзяржавы. І ўсё. Колькасць тут зусім неабавязкова пераходзіць у якасць, бо няма каму вырашаць, ці дастаткова кампетэнцыі ў мясцовых улад, каб назваць дзяржаву федэратыўнай, і наадварот, ці настолькі яе мала, каб дзяржава называлася унітарнай. Гэта праблема нараджае гарачыя спрэчкі ў навуковым свеце. Але, самае галоўнае, яна нараджае шматлікія складанасці ў жыцці многіх дзяржаў. Неканкрэтнасць федэратыўнага ў тэорыі абарочваецца трагічнымі падзеямі ў рэальным жыцці. Напрыклад, у Савецкім Саюзе.

Я б не пагадзіўся з думкай М. С. Гарбачова (і не толькі яго) аб тым, што, маўляў, СССР быў не федэрацыяй рэспублік, як запісана ў Канстытуцыі, а унітарнай дзяржавай. Адсюль вынікае простая і ясная выснова: ад кепскай унітарнай дзяржавы нам усім патрэбна хутчэй прыйсці да добрай федэратыўнай, і тады ўсё ў нас будзе проста выдатна. Гэта не што іншае, як непрыхаваны здзек над здаровым сэнсам, гістарычным вопытам, здзек над народамі, ашуканымі і прыніжанымі за гады савецкай улады.

Ні ў тэорыі, ні на практыцы ніякага суверэнітэту для суб'ектаў федэрацыі няма і быць не можа. Калі суб'екты федэрацыі атрымаюць суверэнітэт, федэрацыя стане канфедэрацыяй. Менавіта гэтага слова «канфедэрацыя» так бяцца прыхільнікі захавання «турмы народаў» — раней у «цэнтры», а цяпер яшчэ і ў Расіі. Ім выгадна былітані ў паняцці і ў розумах людзей, сумяшчэнне несумяшчальнага, дэмагагічнымі абяцаннямі гарманічнай федэратыўнай дзяржавы яны збіваюць народ з панталыку. Такая палітыка ідзе яшчэ з тых часоў, калі было ўсё роўна, што абяцаць: камунізм, харчовую праграму або жыллё да 2000 года — толькі б адурманіць народы і развязаць сабе рукі для новых злачынстваў.

Савецкі Саюз не быў унітарнай дзяржавай. Па ўсіх прыкметах форма дзяржаўнай будовы ў ім цалкам адпавядала федэрацыі з самага яго ўтварэння. Леніна, самага выкрутлівага з тагачасных большавіцкіх палітыкаў, не задавальнялі ні унія, ні канфедэрацыя. Першая — таму што азначала нібыта вяртанне да імперыі і магла нарадзіць шмат складанасцей нацыянальнага і палітычнага характару. Другая, хоць і не нараджала асаблівых складанасцей, але і існавання жорсткага большавіцкага рэжыму таксама з яе не вынікала. Узброіўшыся марксісцкай «дыялектыкай», Ільіч прыкінуў, што патрэбна штосьці сярэдняе: спачатку больш «свабоднае», а потым, калі трэба будзе закручваць гайкі, — закруцім. Свабоду для гэтага маневра давала толькі такая цудоўная форма дзяржаўнай будовы, як федэрацыя. Увапіўся за яе Ільіч, і стала наша краіна федэратыўнай. У залежнасці ад абстаноўкі, як і прадбачыў правадыр рэвалюцыі, кампетэнцыю то давалі, то адбіралі, то мацней рэвалі народ, то слабей. У выніку ўсе рэспублікі ператварыліся ў «калоніі без метраполіі». Частка іх багаццяў ішла на ўтрыманне і абслугоўванне камуністычнага рэжыму, частка проста ішла ў пясок. Нікога нічога не цікавіла, СССР стаў вялікім калга-

сам, у якім усё ва ўсіх адбіралі і ўсе згубілі цікавасць як да іншых, так і да сваёй роднай зямлі. Пад кіраўніцтвам «партыі новага тыпу» СССР стаў «імперыяй новага тыпу», федэратыўнай «турмой народаў».

Той-сёй можа спытаць: паколькі федэрацыя такая ўжо кепская, то чаму некаторыя федэратыўныя краіны існуюць і квітнеюць многія дзесяцігоддзі і нават стагоддзі. Каб адказаць на гэтае пытанне, трэба падзяліць усе федэрацыі на два буйнейшыя тыпы: монанацыянальныя федэрацыі (тыпу ЗША, Германія) і шматнацыянальныя (СССР, Індыя). Возьмем для прыкладу ЗША. Хоць насельніцтва ЗША складаецца пераважна з эмігрантаў розных нацыянальнасцей, яны не расселены па асобных тэрыторыях, а змешаны і раўнамерна размеркаваны па ўсёй краіне. Тут няма «кітайскага» або «нямецкага» штатаў, насельніцтва аднароднае і ўтварае адзіную амерыканскую нацыю, амерыканскі народ. Такая ж карціна ў ФРГ. Краіна падзелена на федэральныя землі, населеныя толькі і выключна немцамі. Як форма дзяржаўнай будовы, федэрацыя ў такой дзяржаве з'яўляецца формай простага падзелу кампетэнцыі паміж федэральным урадам і суб'ектамі федэрацыі. Калі гэта кампетэнцыя і перарэзана ў асаблівасці ў залежнасці ад палітычнай сітуацыі, то толькі дзеля добра. Суб'екты амерыканскай федэрацыі — штаты, або нямецкай — федэральныя землі не прэтэндуць на павелічэнне сваёй кампетэнцыі, а федэральны ўрад — на яе памяншэнне з-за нейкіх амбіцый таго ці іншага боку, таму што ўсё падпарадкавана здароваму сэнсу і эканамічнай (палітычнай) неабходнасці.

Для СССР жа федэралізм — не проста форма размеркавання кампетэнцыі, гэта форма ўзаемадзеяння паміж нацыянальна-тэрытарыяльнымі ўтварэннямі (рэспублікамі). Складанасці, супярэчнасці і канфлікты, звязаныя з гэтым узаемадзеяннем, выклікаюцца ў нас, як бы ўсё гэта ні затуюшвалася, адной галоўнай прычынай — нацыянальнай. У некаторых іншых дзяржавах прычыны могуць быць іншыя — расавыя, напрыклад. Пры гэтым для ўзнікнення канфлікту, акрамя нацыянальнага, абавязкова патрэбна яшчэ якая-небудзь прычына, часцей за ўсё эканамічнага або палітычнага характару.

Атрымліваецца свайго роду гаручая сумесь, бінарны зарад. Эканамічнае (і палітычнае) развіццё дзяржаў цыклічнае, таму міжнацыянальныя выбухі ў федэрацыях паўтараюцца з той жа заканамернасцю і прыкладна з той жа частотой, што і крызісы ў эканоміцы і палітыцы. Часцей за ўсё канфлікты наогул цалкам не затуюцца, а марудна тлеюць да наступнай успышкі.

Уявім сабе такую сітуацыю. Адзін са штатаў у ЗША раптам пацярпеў ад бедства, або здарыўся неўрадавы, або ў рэшце рэшт, разляніліся людзі. Калі дапусціць такое, то больш удалы суседні штат ніколі не скажа: «Чаму мы павінны на іх працаваць? Нахлебнікаў нам не трэба — аддзяляемся!» Гэты штат, як простая частка тэрыторыі асобнай дзяржавы, проста ціха падзеліцца з той часткай дзяржавы, якая церпіць бедства, дзеля таго, каб ЗША ў цэлым квітнелі.

Зусім іначэй будзе выглядаць падобная сітуацыя ў СССР або, скажам, у Чэхіі-Славакіі, Югаславіі, Індыі. Адрозне ўспынуць нацыянальна-палітычныя, варажасць, пачнуць гучаць ўзаемныя папрокі і абвінавачванні. Найбольш гарачыя з «братніх рэспублік» возьмуцца за

зброю... Натуральна, пры адсутнасці свабоды народнай рэспублікі будзе падзараваць іншыя народы ў тым, што яны яго абабралі, нешта несправядліва падзялілі і г. д. Ці ж можа ўстаяць «саюз непарушны» на хісткім пяску народжанай ім нацыянальнай варажасці? Вядома ж, не. Раня ці позна яму прыйдзе заканамерны канец — добра, калі ёсць кроўны.

Гісторыя паказала немагчымасць адзінага існавання таго, што адзіным быць не можа. Гвалтоўна сабраныя ў імперыю народы зноў імкнуцца набыць незалежнасць. Гэта цяжкі і небяспечны шлях, але ён варты таго, каб яго праісці. Свабода, як і наогул любая высокая мэта, патрабуе ахвяр. Мы можам толькі старацца зрабіць так, каб гэтых ахвяр было менш.

На жаль, не заўсёды так бывае. Дагэтуль прадаўжаюць гучаць галасы, што беларускі народ павінен жыць у «федэратыўнай суверэннай рэспубліцы». Можна спытаць: навошта? Ці не для таго, каб быць уцягнутым ва ўнутрыўрадавую грызню і «палацавыя інтрыгі» свайго ўсходняга суседа, які не можа саўладаць з уласнай «маладой дэмакратыяй»? Альбо зноў зацелася стаць «Паўночна-Заходнім краем»? А можа, нам, жорстка пацярпеўшым ад Чарнобыля і не атрымаўшым дапамогі ад «сяброў», зноў хочацца сваёй працай і сродкамі латаць дзіркі ў чужой эканоміцы? Думаю, што не. Толькі безадказны чалавек можа абсыць горкі вопыт мінулага, штурхнуць Беларусь у бездань федэратыўнага «Саюза». Выйсцем для ўсіх можа быць толькі дасягненне сапраўднага суверэнітэту тымі рэспублікамі, якія здольны быць суверэннымі ў сілу гістарычных, культурных і эканамічных умоў.

Яшчэ больш за год назад відны амерыканскі палітык і вучоны Збігнеў Бжежнінскі ў адным са сваіх даследаванняў пісаў аб перспектыве Савецкага Саюза: «...Узнікненне канфедэрацыі або садружнасці нацыянальна-тэрытарыяльных найлепшым выйсцем для ўсіх зацікаўленых бакоў — для рускіх, для большасці нярускіх і ўжо, вядома, для ўсяго астатняга свету. Фактычна падобнае вырашэнне праблем — адзіна правільнае, яно дазваляе спалучаць дэмакратыю з адносным адзінствам. Дэмакратыя і працітанне перастануць быць для рускага народа недасягальнымі мэтамі, таму што гэтага нельга дамагчыся, падаўляючы іншыя народы. Для нярускіх народаў гэта азначае, што яны стануць гаспадарамі на сваіх тэрыторыях, пазбегнуўшы канфлікту і гвалту. Еўрапейская садружнасць нацыянальна-тэрытарыяльных і стабільнай». Для «правільнага выкарыстання» федэралізму дзяржаве, акрамя пэўных нацыянальна-гістарычных перадач, патрэбна яшчэ асаблівая палітычная культура. Ні таго, ні другога ў савецкай федэрацыі, утворанай на аснове Расійскай імперыі, не было і быць не магло. Таму развал Саюза ССР — заканамерны і гістарычна справядлівы працэс. Вядома, пэўныя сувязі паміж рэспублікамі захавуюцца і заўсёды будуць існаваць. Але яны павінны быць толькі добраахвотнымі і не выходзіць за межы свабоднай канфедэрацыі дзяржаў.

Калі і можна гаварыць цяпер пра нейкую федэрацыю, то толькі пра магчымае ў аддаленай будучыні збліжэнне Беларусі з Еўрапейскай садружнасцю. Але для таго, каб дасягнуць узроўню агульнаеўрапейскай федэрацыі, нам неабходны працяглы перыяд паскоранага эканамічнага і палітычнага развіцця ў самастойнай дзяржаве. Пакуль жа, каб не было бытаніны, усялякія размовы аб федэрацыі лепш зусім пакінуць.

Андрус АЛЕШКА,
студэнт юрыдычнага факультэта МДУ імя М. В. Ламаносава, старшыня ўправы згуртавання беларускай моладзі Масквы «Пагоня».

КОЗЫР— «ПІКАВАЯ ДАМА» ЧАРНОБЫЛЯ?

Чарнобыльская карта. Валоха глядзець, як яе разгрываюць не толькі ў рэспубліцы, але і ў Саюзе. Сам такі выраз абражае не толькі тых беларусаў, што жывуць у забруджанай мясцовасці, але і ўсіх маіх землякоў. Калі пракажыць за спрэчкамі на пытанні падпісання Саюзага дагавора БССР, то добра бачна, што адзін з цэнтральных довадаў і «федэралістаў», і «незалежнікаў» — чарнобыльская аварыя. Але зірнем на гэтую праблему збоку, вачамі простага расейскага абыякава. З яго поглядаў складаецца грамадская думка і, як следства, палітыка мясцовых улад. Што людзям кажа пра аварыю «чацвёртая ўлада» — друк? Вольна ці міжвольна ён прынімае памеры катастрофы і зводзіць іх на нішто. Стала модным сярод тэле- і радыёкарэспандэнтаў СССР, РСФСР, пералічваючы прыродныя катаклізмы і аварыі, ставіць побач з чарнобыльскім выбухам не толькі Арад і Армянскі зэлятрус (гэта яшчэ можна зразумець), але і транспартныя аварыі, лакальныя прыродныя стыхіі, якіх на статыстыцы ў свеце адбываецца тысячы! Ненаўмысна ці наўмысна гэта робіцца — цяжка сказаць. Тым не менш, людзі думаюць адпаведна падаваемай інфармацыі. Больш таго, з лёгкай рукі сродкаў масавай інфармацыі ўжо з'явілася адзінка вымярэння — адзін чарнобыль. Вынік работы хімікабіната «Маяк», што на Урале, — 20 чарнобыляў («Огонёк»). Экалагічная забруджанасць Запарожжа — 2 чарнобылі (праграма «Час»). Для дасведчаных людзей — гэта бязглуздыя. Для большасці грамадзкіх — гэта цікавыя «смажаныя» факты. Гэтка палітыка ўжо дала свае вынікі. У Маскве, напрыклад, адносны да чарнобыльскай праблемы і да праблемы іранскіх курдаў прыныпова не адрозніваюцца: недзе некаму кепска. Не лепшае становішча і ў іншых кутках Расіі, Казахстана, Узбекістана. Ды што там, нават на Беларусі нямаюць абыякаваці да лёсу і здароўя свайго народа. Не буду спрашчаць і звальваць усё толькі на друк, тэлебачанне і радыё. Краіна стогне ў сударгах нацыянальных канфліктаў, эканамічнага крызісу, навокал галеча, злачыннасць. Сляпому бачна, што СССР больш не існуе.

Эгалізм ахоплівае і будзе ахопліваць не толькі арганізацыі і прадпрыемствы — цэлыя народы ў перыяд распаду імперыі будуць ігнараваць інтарэсы саюза і ў нейкай ступені суседзяў. Ад гэтага нікуды не дзвенешся, бо, скажыце, ці вельмі хвалюе беларускі ўрад праблема забруджанасці Урала? Скажам шчыра, не больш, чым чарговы тайфун на японскім узбярэжжы. Дык чаму ж мы чакаем іншых адносін да сябе? Мабыць, няма сэнсу падсоўваць сваім палітычным апагантам «пікавую даму» Чарнобыля. Лепш сумесна адгараць козыры ў цэнтры.

Віктар НАГНІВЯДА,
г. Масква.

Анкета «ЛіМа»

1. На што, па-вашаму, абапірацца творцу, у прыватнасці пісьменніку, ва ўмовах «міжчасся», няўхільнага насювання рынку? Ці можна сёння пісаць, як раней, — як бы па інерцыі? 2. Як вы ставіцеся да спробы стварэння беларускай масавай культуры, да жадання некаторых маладых літаратараў здабыць «выдасць», спадабацца чытачам «любой цаной»?

3. Ці дапуснаеце вы, зноў жа ўлічваючы «рыначныя» густы, свядомую эксплуатацыю той ці іншай «моднай» формы? Ці даламожа нам арыентацыя на фармальны пошук і чужыя знаходкі ў вырашэнні моўных, чытацкіх і іншых праблем?

Іван ЧАРОТА

«МІЖЧАССЕ» МІНЕ, А ШТО ЗАСТАНЕЦЦА?

1. Мушу адзначыць, што пытанні даволі правакацыйныя і наводзяць на асацыяцыі з «зачараванымі коламі». Аднак тут на дзіва прыдатным аказваецца не павярхоўнае, а першаснае, рытуальна-магічнае значэнне перааснаванай метафары: той, каму хацелася большых скарбаў, моцы, памыснасці, выходзіў самай нялюдскай парой на ростань, каб спагнаць жаданае з нячысціка, і там сабе ак-

рэсліваў замоўленым прутам на зямлі круг, у якім павінен быў утрымацца, не саступіць... У такой праекцыі не лішне паглядзець на цяперашнія літаратцкія клопаты. Хоць бы дзеля таго, каб яшчэ раз пераканацца, што нічога (амаль) новага на свеце не адбываецца. А гэта значыць таксама, што дэрэмна мы зацыкліваемся на так званым «міжчассі».

Яно, бадай, вытлумачаецца:

абсурдная рэальнасць, успрынятая ўсімі пляццю — у пісьменнікаў ды яшчэ ўзрушанымі — пачуццямі, засланяе і перспектыву, і рэтрспектыву. Аднак супакоіўшы сенсорыку, так ці інакш адкрываеш вельмі проста зразумелае і неаспрэчнае: мы ў аднолькавай ступені з усімі папярэднікамі і наступнікамі апынаемся МІЖ былым і будучым. Да прыкладу, хіба трывалейшы, прасцейшы час

далёкіх планет останутся нашы следы:

Няўжо не бачыце,
Як яе здратавалі,
Вытапталі,
Пакалечылі?

А яшчэ збіраемся
Таня ж сляды пакінуць
І на іншых планетах.

Апошнім часам увогуле даволі актыўна працавалі многія

выпадаў на долю С. і Т., Б. і Г., К. і Л.? Крыптонімы тут для таго, каб кожны мог узяць любую эпоху і любое яму вядомае імя з гісторыі нашай культуры. Так што справа не ў саміх па сабе «між-, над-, па-за-чассях». Усё залежыць ад таго, якое значэнне надаецца часо-васці, наколькі добраахвотна ствараецца замкнёнае ў часе кола творчых дз пачочных інтарэсаў і як вырашаецца сфармуляванае ў анкетце пытанне, «на што абапірацца».

Пісьменнік ва ўсе часы мог і мусіў абапірацца на дараваны яму талент і набывае самім сумленнем. А калі бракуе і таго, і таго? Што ж, гэта блага, аднак не дзіўна і не так ужо страшна, бо ўсё роўна ў літаратурным працэсе больш як дзесяць гадоў паўназначна існуе толькі 1% выдадзеных твораў. Астатнім наканавана з'явіцца і знікнуць у тым самым «міжчассі». Пры нармальным умовах гэта заканамернасць, і, як ні прыкра, незваротная.

У розных накірунках можа

пайсці гаворка аб магчымасцях «пісаць, як раней», — як бы па інерцыі. Мне асабіста важныя ўяўляюцца незапраграмаваныя ў пытанні аспекты. Адзін з іх адкрываецца, калі да першай часткі сфармуляванага зрабіць сваё ўдакладненне: ці мог бы сёння пісаць, як раней... напрыклад, Багдановіч? Ну, а пры нязменнай фармулёўцы таксама не абыйдзецца простым адказам. Шэдэўры не толькі ў асобнага творцы, але і ў нацыянальнай літаратуры з'яўляюцца далёка не штогод, успышка натхнення так ці інакш супраджаецца доўгачасовым пацэннем, і толькі сёння можа канчаткова аформіцца тое, што абудзілася ў душы даўно і пакутліва спела ранейшыя гады ці нават дзесяцігоддзі. Апроч таго, не варта забывацца, што інерцыя — рух у той час, калі па асноўных законах павінен быць стан спакою; дык няхай выяўляюць інерцыю дадатная сіла, дзейснае сумленне, няўрымсны талент.

Пры ўсім гэтым нікуды не

НА АДНЫМ з пісьменніцкіх сходаў разгаварыліся з Алесем Асіпенкам пра новыя творы, пра ўдачы і няўдачы ў літаратуры. Алякс Харытонавіч згадаў, між іншым, і такое: «Калі выйшаў зборнік Пімена Панчанкі «Крык сойкі», я сказаў пры сустрэчы, што зборнік моцны, добрыя вершы, але ёсць і не вельмі — прахадныя, так сабе». На шчырую, без хітрыкаў, ацэнку Пімен Емяльянавіч адказаў з уласцівай яму прамай: «А ты што хацеў, каб толькі адны добрыя?»

Гэтую гаворку прыводжу таму, што ў ёй лаканічна адлюстравана разуменне творчасці як працэсу, у якім — не адны толькі ўзлёты і поспехі, перамогі і адкрыцці, але і прабуксоўка, «бег на месцы».

Па-свойму цікавым мастацкім матэрыялам для шырокага чытача і для даследчыкаў стала вершаваная публіцыстыка апошніх гадоў. Многія творы шмат у чым выявілі свой час, яго духоўна-грамадзянскія параметры. Пацвярджае гэта і зварот да такіх рэспубліканскіх выданняў, як часопісы «Полымя», «Маладосць» і «Беларусь», альманахі «Дзень паэзіі», штотыднёвік «ЛіМ», якія не шкадавалі сваёй «жылплошчы» для паэтычнай публіцыстыкі.

Закранаючы праблемы развіцця гэтага жанру, варта падкрэсліць, што палітызацыя грамадства, як правіла, непазбежна выклікае палітызацыю мастацтва, якое, пры ўсёй банальнасці сцёртага выслоўя, з'яўляецца «сейсмографам рэчаіснасці». А добра гэта ці дрэнна — адказ трэба шукаць у кожным асобна ўзятым выпадку. Характэрна, што ў наш час актывізуецца публіцыстычная дзейнасць не толькі паэтаў як найбольш мабільных у водгук на правы і змены жыцця, але і многіх празаікаў, драматургаў, перакладчыкаў.

На публіцыстычнай ніве даволі шчодры ўрадак у Пімена Панчанкі. Сам характар, арыентацыя паэта на поўную праўду, адмаўленне кананізаваных устаноў і раней падключалі яго слова да «лініі высокага напружання».

Панчанка часта знарчыта мадэлю такую гіпербалізаваную сітуацыю, якая прыводзіць чытача да высновы, што людзям патрэбна прыкладзіць ўсе намаганні (а на гэта якраз і различае паэт), каб змрочна-ўяўнае не стала рэальным, сапраўдным. Актывізацыя душэўных сіл, духоўных набываў асобы — вось да чаго заклікае паэт, свядома робячы радок аголена-прамалінейным, па-аратарску адкрытым.

Для Панчанкі катэгорыя праўды — найважнейшая. Яшчэ задоўга да шумных сучасных падзей ён звяртаўся да ўсіх нас: «Не маніце ні народу, ні сабе». Без міндальнічання ўмее ён сказаць па-франтавому рашучае і ёміста-канкрэтнае: «Няхай агнём бязлітасным гарыць Свет бюракратыя, махлярства і гадаў». Зразумелай адкрытасцю вылучаецца верш П. Панчанкі «Абрыдла мне дзяржаўная па-

літыка» ў сёлетняй пятай кніжцы «Полымя».

Разважаючы пра сувязі нашай сучаснай паэзіі з грамадскімі зрухамі, малады крытык Алякс Бельскі ў артыкуле «На зыходзе квадры» («ЛіМ», 15.3.91) невыпадкова ставіць пытанне: «Скрыжоўваючы ў творы палітыку і паэзію, ці заўсёды ярка і глыбока ўдаецца паэтам выявіць змест свайго асэнсавальнага «я»? І сам жа спрабуе адказаць: «...хоць тэматычны, сацыяльны, палітычны пласт у паэзіі вельмі багаты, але ён раўнацэнны ў ідэйна-эстэтычным плане. Розны мастацкі ўзровень вырашэння праблем, розныя індывідуальныя падыходы і пралікі. На паэтычную бязважкасць часам хварэе радок нават самых вядомых паэтаў». Гэтае дыпламатычнае і такое распаўсюджанае ў нашых публікацыях слоўца «часам» і сапраўды тут да месца, бо хоць і карэктна, але ўсё ж сведчыць, што ідэалізаваць выключна ўсё — рэч не самая лепшая: як увогуле для літаратуры, так і для таго, хто не мае пільнай патрэбы ў праммерных кампліментах.

У рэчышчы сказанага патрабуюць свайго прачытання і набыткі апошніх гадоў Максіма Танка, манера пісьма якога далёкая ад глядкапісу: у ёй моцны рацыяналістычны пачатак, арганічная сувязь з фальклорам, які выконвае не арнаментальныя функцыі, а раствараны, як соль у крыві, у тканіне радкоў, ва ўсім арганізме твора. Схільнасць да філасофскага лаганізму, па-сялянску грунтоўнай непаспешлівасці разваг і пантэістычнага ўслаўлення быцця — у многіх яго творах. Не выключэнне тут і мініяцюры.

У верлібры «Экалогія» аўтар уступае ў спрэчку са словамі з некалі папулярнай «касмічнай» песні «На пыльных тропінках

старэйшых прадстаўнікі літаратуры. Пакаленне, якое добра спазнала на сабе драмы і трагедыі часу, з неадоўнай сілай адчула даўнюю патрэбу выказаць усё набалелае, найбольш важнае, галоўнае. Усведамляючы ліміт часу, яго абмежаваны запас, аўтары памкнуліся як хутчэй данесці запаветнае, усё тое, чаму былі сведкамі. Гэта споведзь не можа пакінуць абываком. Бясспрэчна, і тут не ўсё раўназначнае ў мастацкіх адносінах: у тым ліку і з прычыны зразумелай, прадрыктаванай абставінамі фарсіраванасці.

Жаданне не толькі, а можа, і не столькі абвінаваціць, заклімаць, але і зразумець чалавека, растлумачыць матывацыю яго дзеянняў, учынкаў, заглябіцца ў псіхалогію асобы — задача літаратуры. Не выключэнне тут — і публіцыстычная паэзія. Але ж былі і ёсць у нашым жыцці і такія, хто вінаваты па-сапраўднаму, на чый сумленні не проста нейкія пралікі-памылчкі, а кроў чалавечая, нечы знявечаны лёс. Пра такіх без спачувальнасці і філасофскага альтруізму (а ці спачувалі сваім ахвярам каты, ці пакутавалі над імі ад пякучага дакору сумлення?) піша Грахоўскі ў вершах «Вечныя», «Вячэрні зван», «Апраўданне крыві» і іншых («ЛіМ», 23.3.90).

Вядома, рэдка якому аўтару ўдаецца быць заўжды на ўзроўні. Ці не таму з моцнымі вершамі «Вяртанне», «Няўжо яшчэ жывы?» (пра сталіністаў-сексоты і апырчыкаў) суседнічае «Дыялог», які атрымаўся крыху расцягнутым, з дэкарацыйнай перагрузкай і ўсё з той жа зразумелай верай у хуткае лепшае.

Жаданне паспрыяць зменам,

на жаль, прыводзіць іншы раз і да тлумачальнасці: «Дагэтуль з розных сфер Мы часта церпім здэкі, Бо правяць і цяпер Упартыя няўмекі». Сугучныя вершы «Балючае», радкі якога тут прыведзены, і такія, як «Закон», «Чужыя», «Вінаватыя» («ЛіМ», 23.3.90), якія пазначаны пэўнай аднаціпнасцю вырашэнняў. Ад прагі прабіць голсам сумлення жалезабетонную сцяну сытай абыякавасці, заспако-

крывае свае пялёсткі і тым павольней вяне... Твор, які не захоўвае таямніцы і раскрываецца занадта хутка, рызыкуе гэта ж згаснуць, і ад яго застаецца толькі мёртвая сцябіліна. Не сумняваючыся ў рацыянальнай праваце Както, нельга не заўважыць і тое, што мастацтва няўхільна імкнецца, адначасова з прагай глыбіні і складанасці, і да апраўданай прастаты: «...Нельга н-

Віктар ЯРАЦ

РЭЧАІСНАСЦЬ БЕЗ ТРЫМУ

Публіцыстычная паэзія часоў перабудовы

енага існавання і ўзнікае, насуперак аўтарскай волі, як спадарожнік усхваляванай размовы, эфект павучальнасці і паўтараў самім жа неаднойчы сказанага.

Заканамерна, што вершаваная публіцыстыка антыкультуры кірунку шырокай плыні памкнула таксама з-пад пяра літаратараў, асуджаных на працяглае маўчанне і пасля рэабілітацыі, альбо тых, хто жыў у выгнанні, за мяжой. Да ліку апошніх варта аднесці Масея Сяднёва і Васіля Супруна, творы якіх неаднаразова змяшчаліся на старонках перыёдыкі.

Своеасабліва прагучала «публіцыстыка пытанняў» у творах В. Супруна:

Дзе песні народа? Дзе песні-надзеі?
Чаму анямелі, смяжыце, чаму?
Якія прычыны, якія падзеі
змаглі задушыць песень душу
саму?
Чаму анямелі і поле, і людзі,
і вёскі, і вечар вясковы,
і дзень?
Няўжо ўсё стаптана, няўжо
так і будзе?
Няўжо наша песня да нас
не прыйдзе?

Знешне неспрэчаныя, вершы Супруна надзелены тым перажываннем, за якім бачыцца драматычны лёс асобы, не зламанага абставінамі.

Публіцыстычныя творы маюць самы шырокі выхад на чытацкую аўдыторыю, і з'яўленне іх дыктуецца не толькі апэратыўнасцю водгуку на падзеі, але і гарачым жаданнем змен у нашай рэчаіснасці. І хоць законы публіцыстычнага жанру вымагаюць апраўданай дэмакратычнасці ўспрымання, аднак спашлюся, маючы на ўвазе прыроду мастацтва ўвогуле, на адно важнае меркаванне французскага сюррэаліста Ж. Както: «Чым менш мастацкі твор зразумелы, тым марудней ён рас-

вапаст, как в ересь, в неслышанную простоту» (Б. Пастэрнак). І тут таксама ўся справа ў тым, якая прастата — пушкінскай, купалаўскай арыентацыі, ці звычайная спрощанасць.

Публіцыстычны характар можа набываць і спакойна-ўзважана размова, без абавязковых узвышаных фраз, як, у прыватнасці, сталася ў «Сумным вывадзе» Рыгора Барадзіліна:

Ходзіць ісічна з кульбай пад пахаю,
А лянота ляжыць калодаю.
Чалавецтва —
Суцэльная мафія
У зацятай вайне з прыродаю.
(«Маладосць», 1990, № 2).

Шырыня рытміка — інтанацыйнага ладу, багацце мелодыкі і слова, вобразная стыхія — усё гэта ёсць і ў яго «чыстай» лірыцы, і ў яршыстай — памеладому — вершаванай публіцыстыцы. А слова вершаў «Беларусь на крыжы», «Як у казцы», «На тым свеце вугалькамі», «Певень першы раз прапяў...» акрэслена публіцыстычнае, але далёкае ад ментарства, дыдактыкі і плакатнасці.

Увогуле ёсць сэнс паспрацаваць з крытыкам Ігарам Жуком, які ў лімаўскай анкетце ў палемічным запале сцвярджае: «Сённяшні стан літаратуры — як адчуванне рэдкалесся: скрушна і вусцішна. Наваколле свеціцца «белымі плямамі», і іх не могуць захінуць ні паасобныя магутныя кроны, ні тым больш — сухастойны. Вусцішна яшчэ і ад таго, што ў рэдкалесці найбольш прыкметна, як дрэвы падаюць, пакідаючы за сабой прагал, якога няма каму і запоўніць». Ці сапраўды такой выглядае панарама сённяшняй паэзіі?»

дзецца ад высвятлення прычын нетрываласці нашых апірышчаў, слабой абароненасці ды моцнай залежнасці ад «няўхільнага насоўвання рынку».

Як ні круці, усё вяртаецца да спаконвечнага: «дар — яечня», Мы пад рознымі ўплывамі, доўга выпрацоўвалі сабе перакананне, што антытэзы тут няма, і нам — адораным! — гэта павінна прыходзіць у неаддзельным адзінстве. Мы вырашылі, што служэнне — гэта служба, адмаўляючы няпісаных законы, паводле якіх служэнне Слову абмяжоўваецца словам, а служэнне духу можа апаціцца толькі духоўным. Наш сімвал веры: «ды можна рукапіс прадаць».

Можна. Той, які купіць. На рынку, што насоўваецца не сам па сабе, а намі ствараецца. Адпаведна попыту, нам пажадана масавага. А гэта якраз наступнае пытанне.

2. Масавыя па прыродзе супрацьстаяць асабовому, г. зн. індывідуальным, незалежным праявам духу, розуму, слова.

У самым выразе «масавая культура» дзіўна кантамінацыя. Правільней гаварыць пра «субкультуру», непазбежную ў выніку цывілізацыйнай працэсу, але пры гэтым анідзе не замацаваную ў статусе нацыянальнай. Дазволю сабе спрощанае, ды не самае «культывае» параўнанне: лідскія красоўкі ці аршанскія джынсы розняцца ад астатніх не нацыянальнымі прыкметамі, а таварнай якасцю, і ўсе вядомыя дагэтуль змены ў кан'юнктуры не ўплывалі на суадносіны іх з «фірмовымі», што заўсёды было і будзе на рынку любога (літаратурнага ў тым ліку) шырсакавічу.

І яшчэ раз карціць нагадаць: нічога на свеце няма новага. Нават нежаданне ці няздольнасць размяжоўваць культуру і цывілізацыю ў нашай гісторыі давала шмат павучальных прыкладаў. Я маю на ўвазе апантаную разбуральнасць пад лозунгамі прагрэсіўных пераўтварэнняў. Прычым, як ні дзіўна, усё гэта ў той ці іншай меры замыкалася на масавасці. І ствара-

лася культура пралетарская, рэвалюцыйная, сацыялістычная, пазія рабочая, камсамольская, песня піанерская, турыстычная, гадоў за трыццаць да рок-мэнаў давалі канцэрты на стадыёнах «паэт-мэны».

Дарэчы, як ісціна ў вышэйшай інстанцыі замацавалася (не толькі тады прынятае): «Паэт у нас — больш як паэт». Мелася на ўвазе, што ён па абавязку — «агітатар, гарлан, гларвар» альбо масавік-забаўнік. І ўхвалялася не тое, што вызначае, стварае паэта, а тое, што выўлена ў актуалізаваным «больш». Ці не гэта перавярнула шкалу каштоўнасцей і перашкодзіла нам асэнсаваць месца ў літаратурным кантэксце большасці сучаснікаў, а тым болей папярэднікаў?

Нам яшчэ належыць спакойна разбірацца ў адрозненні слоў «літарны» — «вядомы» — «папулярны» — «масавы» і г. д. адносна літаратурнага твора і яго аўтара. Але гэтым разам нельга не звярнуць увагі на неадэкватнае ўжыванне іх, і ў

першую чаргу на тое, што рэальна сыходзяцца полюсы: рэпаўсюджваецца гульня ў выключнасць — элітарнасць, яна становіцца модай, якая непазбежна выклікае масавасць. І ў мяне асабіста гэта выклікае трывогу. Ужо таму, што творчасць можа знайсці замену ў імітацыі. З усімі шматстайнымі вынікамі.

3. Праблема запазычанняў на нашай глебе мае пакулы што сэнс такога ўзроўню: «У чужых руках усё значнейшае». І наймысленая эксплуатацыя такой асабістасці масавай сьведомасці не выходзіць за межы элементарнай кан'юнктуры, што ніколі нікому нічым не дапамагала. Трэба сур'ёзна, памяркоўна і самапаважліва працаваць на заСВАЕнна лепшага, здольнага ўзбагаціць, а не уніфікаваць.

Шкодзіць яўна «дзіцячая хвароба» першаадкрывальніцтва, культуртэгерства. Некаторыя з'явы можна параўноўваць з забавамі. Скажам, цікава ад-

крываць зоркі ў планетарыі? Альбо на водным ровары па Свіслачы, якая ўпадае ў Камсамольскае возера, падацца адкрываць Еўропу?

У побытавым плане гэта праўдзевы проста: «Чым бы ні чешыцца, абы не вешацца». З пункту гледжання масавасці-рыначнасці, бяспрэчна, абяцанка паказаць алігатора збярэ большую гурму, як самая шчымыя вая песня родных жабак.

А калі сур'ёзна, сітуацыя наша патрабуе сур'ёзнага ўдзелу культуралагаў — кампаратывістаў, знаўцаў і перакладчыкаў іншанацыянальных літаратур.

Кіньма пустазвонныя дыскусіі пра свой «постмадэрнізм». У нас можа развіцца хіба што «постсацэрэалізм» у варыянце горшым, як папярэдні. У культуры, як і ў жывой істоты, ёсць генетычная абумоўленасць. Не трэба разявацца на какосы, пакуль не вынішчаны дарэшты бацькоўскі сад. Ад сваёй садавіны і алергіі такой не зведаем.

Важкім зместам, дзе паяднаныя прамата выказвання і іронія, сатырычны падтэкст і сацыяльныя абгульненні, вылучаюцца вершы апошніх гадоў Ніла Гілевіча. У іх — абарона мовы і культуры, прыроды і гісторыі, людской паважлівасці і разважлівасці. Гэты лейтматыў у такіх гілевічаўскіх творах, як «Наконт дэмакратыі і дэмакратыі», «Сон у бяссонніцу», «У родным горадзе», «Грамадзяне, спяшайцеся!», «Б'юць у сэрца», «Кружак», «У беспрасветны час...» Магчыма, падчас яны гучаць трохі ўзвышана-дэкларацыйна, але па-грамадзянску заклапочана і актуальна.

У асобных вершах паэт, праўда, злоўжывае дзеясловамі загаднага ладу. Уласціва гэта і Артуру Вольскаму, Алегу Лойку, Міколу Янчанку, іншым.

Прыцэл на публіцыстычную абвостранасць даўно і выразна пазначыўся ў пазіі Петруся Макаля, дзе пластычны радок, энергічны жэст узмацаюцца іранічнай падсветкай, калючым пацвельваннем («Рок», «Роздум пастушыны»). У рэчышчы публіцыстычнай скіраванасці — вершы «Нарэшце і я пакратаю...», «Вярнуць гаспадару», «Чаму пажар не тушаць», «Раблю я тое, што магу...», «Сповідзь ката», змешчаныя ў дзесятым нумары леташняй «Маладосці».

Асэнсаванне паэтам працэсу перабудовы няпростое, як няпростыя і тыя пытанні, на якія ён шукае адказу: «Няўжо мы ўздымалі цяжар ступодова дзеля таго, каб заўтра ізноў дойдлі новае перабудовы наш гмах перакролі да асноў? У вершах Макаля асабістае вельмі шчыльна знітавана са светам людскіх паміненняў. Аўтарская думка раствараецца ў маштабнай плыні сацыяльнага клопату. Ці не адсюль імкненне да афарыстычнасці фраз у вершах, якія ніяк не назавеш лаканічнымі. Вось некалькі такіх узораў: «У крамах не хапае мыла, каб учарашні грэх адмыць...», «Запозненыя прыгаворы — як выстралы пасля вайны», «Нялёгка і поле падчас перайсці, калі гэта поле міннае».

У асобных вершах публіцыстычная моц паслаблена пэўнай «прабуксоўкай» думкі, што вядзе да перанасычэння, аб'ёмна пажадана расцягваецца, разбухае («Не ведаюць людзі, што заўтра будзе...», «Калі ўжо глынеш, не пазбыць у жыцці...», «Нам памаглі часіны скрушныя...»). Назіраецца і схільнасць да самаатэстацыі, нахшталт: «Нясу штодзённа, штогадова сваю і годнасць, і сумленнасць...».

Што ж лепей — тэматычны

канфармізм, алімпійская сузіральнасць быцця ці гарачы, зацікаўлены водгук на сучасныя з'явы і факты? На пытанне гэтае адказаць нялёгка, але шукаць адказы патрэбна, хоць ісціна і бывае часта такой жа недасяжнай, як «высокае неба ідэалу» (А. Вярцінскі). Згадаем прызнанне Міхася Стральцова, які быў глыбокім знаўцам паэтычнай матэрыі:

Мне звышнадзённай тэмы не падняць,
Як не пазбыцца і лірычных трантаў.
Як барытону можна заспяваць
Напружана-задзірыстым дыскантам?
Каб так зрабіў, каб гэтакі наіў
Мяне завабіў на сцяжынку моды,
Дальбог, павыміралі б салаўі
На ўчастку мне адведзенай прыроды.

Ёсць такі «ўчастак» і ў Дануты Бічэль-Загнетавай, якую хвалюе не толькі сучаснасць, але і мінулае. Гісторыя Беларусі ўсё больш займае месца ў яе творах, набываючы парызтэнае становішча побач з інтымнай тэматыкай. Асэнсаванне сённяшняга і старажытнага — і ў лімаўскіх вершах («Дзве Літвы» і «Птахамі продкі былі» (6.1.89)). У другім з іх навідавоку імкненне да фармальнай пошукаў: разбіўка слова, перанос складоў з канца аднаго радка ў другі, што, на жаль, у дадзеным выпадку не прыводзіць да адкрыцця ці значнасці гучання. Твор гэты, як і некаторыя іншыя, абцяжараны лексічна, перагружаны словамі, грувасткамі. Ды сапраўдна глыбіня не ў грувасткай стыхіі слоў. Менавіта пераадоленне такога «гучару» прыводзіць аўтара да плённай яснасці, якая не губляе ні грунтоўнасці, ні паэтычнасці.

Рэаліям нашых дзён насычаныя вершы Д. Бічэль-Загнетавай у шостым нумары «Полымя» за г. г. Лаканічныя, без вонкавых навацый, яны, аднак, прымушаюць задумвацца над сказаным, над тым, што данесена па-свойму і не без іранічнасці («Доля гіне ў чэрстым свеце...», «Падае мядзяк...»).

Пачуццё мастацкай меры выявілася ў наскрозь публіцыстычнай «Спрэчцы нігіліста з Багушэвічам» М. Арочкі («Маладосць», 1990, № 12). Менавіта яна пацвярджае тое, як спляў вопыту і чучця слова садзейнічае не толькі пластычнасці радка, шматфарбнасці інтанацый персанажаў дыялога, але і адчуванню іх логікі, што дыктуецца і характарам гаворкі, і разуменнем палярных поглядаў на свет рознымі людзьмі. Аўтар не стаў на шлях карыкатурнага, гротэскага развенчвання багушэвіцкага антыпода — ён проста даў яму сло-

ва, прапануючы магчымаць пры гэтым і свайму (сучаснаму) апаненту выкласці ўласную пазіцыю, з якой паўстае ступень культуры і таго традыцыйнага выхавання, якое дало беларускай зямлі такі «плён» Адраджэння.

Асабіста далучанасць да гістарычных падзей, усведамленне адказнасці перад светам усё настойлівей акрэсліваецца ў творчасці пакалення так званых саракагадовых. Выяўленне грамадзянскай пазіцыі тут не стандартнае, яно лучыцца не толькі з характарам асобы, але і са ступенню самакрытычнасці, тым болейвым парогам, пра які асабліва любяць пагаварыць мэтры педагогікі і псіхалогіі.

Адметнасць пісьма — заўсёды адметнасць асобы. У гэтым пераконвае і Уладзімір Някляеў. Насуперак жывапісанню многіх аўтараў, стыль яго твораў — то ў нечым аскетычнасухаваты, то значарочна — тэлеграфны — несумненна прадываваны рацыяналістычнымі імпульсамі. Аднак гэты рацыяналізм — не голы шкілет, бо сістэма мыслення (а Някляеў мысліць не асобным радком, а творам у цэлым, загадзя прадвызначаючы фінал) хутчэй сінтэз супрацьлеглых лагічных паясылак, тое сутыкненне полюсаў, якое выкрасае іскры. У гэтым плане вылучаюцца такія вершы з лімаўскай (23.2.90) падборкі, як «Біяграфія», «Татальнасць», «У будучыні», «Успаміны пра Чарнобыль», «Саракагоддзе набяжыць...».

А вось дыпціху «Насупраць», да якога эпіграфам пастаўлены словы з прымаўкі «Гара з гарой не сходзяцца...», нягледзячы на моц спалучаных тэзісаў, не ўдалося растапіць лёд сканструяванасці і зададзенасці.

На жаль, часта сінонімам публіцыстычнай пазіі выступае вершаваная журналістыка, якая ў рознай ступені ўласціва ледзь не для ўсіх аўтараў, на што «правакуе» і сам жанр. Васіль Жуковіч у вершы «Ты быў бы не лішні...» звяртаецца не да бюракраты-апаратчыкаў, не да злосных прайдзісветаў, а, як і многіх, да самога ўсявышняга:

Прарочым прагрэс мы нярэдна,
а свет дэградуе людскі.
Чаму ж ты бязлітасны гэтакі,
ці, можа, цярдлівы такі?..

Хацеў бы легендзе прыгожай паверыць і дыхаць табой.
Няма цябе, праведны божа.
Няма страшна ад думкі такой!

Характэрная дэталі: ніколі раней у беларускай пазіі савецкага часу не было столькі зваротаў да Бога, як зараз. Звяртаюцца ледзь не ўсе агу-

лам — і веруючыя, і атэісты, і беспартыйныя, і камуністы. Што ж, відаць, прыпакло не на жарт... У адным з вершаў палымянскай падборкі (1990, № 9) М. Кусянкоў піша яшчэ пра адну Галгофу роднага краю — радыяцыю, што завяршаецца спусташэннем зямлі:

Пазарасталі зямлем пагоркі.
Ніколі ні пройдзе летаў і зім,
Ніў, што здзічалі там, што пагоркі,
Болей не ўбачым, толькі саснім...

У сваіх ацэнках праяў рэачіснасці з Кусянковым салідарызуюцца Ніл Гілевіч, Міхась Рудкоўскі, Раман Тармола, Васіль Макаравіч, Мікола Арочка, Алег Лойка.

Гаворачы пра надзённасць, ці можна ігнараваць тое, што сур'ёзнае мастацтва заўсёды шырэй за пэўныя апэратыўныя задачы, за хвіліннасць водгук на канкрэтныя рэаліі і запатрабаванні часу? У многім мае рацыю Ніна Мецяш, сцвярджаючы: «Не думаю, што «ісці ў нагу з часам» азначае абавязковае адлюстраванне надзённых праблем грамадства на пэўным этапе яго развіцця. Чалавек сам па сабе — права, явява Часу ў яго духоўнай іпастасі. Наколькі ж пранікліва і арыгінальна мастак даследуе дух чалавека, настолькі і каштоўнае яго мастацтва — незалежна ад віду творчасці».

Ці задаволены патрабавальны чытач многімі адказамі, якія даюцца на жыццёвыя пытанні вершатворцы? З-пад іх пярэ вылятаюць жа і такія вось «птушкі» натхнення:

Люблю мой край, яго прыроду
І паўтару без лішніх слоў:
Байцы з апошняга паходу
Вясну прыносілі дамоў.
(Пятро Прыходзька,
«Пад знакам бяды»).

Імкненне да грамадзянскасці верша не заўжды прыносіць поспех, бо тэзіснасць разваг, набор «выкрывальніцкіх» аргументаў у дачыненні да такіх праяў, як мяшчанства і эгаістычнага абмежаванасці, хамства і цыннізм, бязумнасць і жорсткасць, маральная дэградацыя і канфармізм, не ў стане гарантаваць твору тую моц, якая адрознівае яго ад зарыфмаванай газетнай інфармацыі. Падобнае здарылася з вершам С. Басу-матравай «Прытасаванцы» (успамінай аднайменныя у Панчанкі), «Не наяўнасць...», «Матчына трывога» («ЛіМ», 2.2.90), М. Шэлехава «Палымянныя матэры» (там жа), М. Маляўкі «Мы — людзі» і «Глушыцелі» («ЛіМ», 16.2.90), Я. Міклашэўскага «Дрэва жыцця», «Гэты грукат трывожыць душу мне...», «Мы часта здаёмся без бою...» («Беларусь», 1989, № 1).

Слабым атрымаўся і верш І. Рубіна «Рэабілітацыя» («ЛіМ», 14.4.89), перагружаны моўнымі дэталімі персанажаў і апісальнасцю. Паслабляе яго і тая акалічнасць, што сюжэтная аснова тут досыць вядомая з іншых публікацый розных жанраў. Гэта не адмаўляе ў праве на жыццё, аднак вырашэнне задумы тут не ўдалося.

Мала чаго даюць для вызначэння духоўных арыенціраў і агульныя тырады тыпу: «Скажу табе, няхай сабе і марні: — Змагайся, каб святое не звялося, ідзі на бой, ідзі самаахвярна!» (А. Глобус. «Маладосць», 1990, № 2). Заклікі да барацьбы за абстрактнае «святое» не вельмі ўзрушваюць-актывізуюць і пачуццё, і думку. Апісальна-натуралістычнымі, у рэчышчы выкшталцонага, загераметызаванага эгацэнтрызму, пазбываюцца выхаду за круг толькі ўласных песімістычных сузіранняў, выглядаюць вершы А. Глобуса «Зімовы лес», «Бібліятэка», «Сон у трамваі», «Тэстамент» і іншыя, змешчаныя ў тым жа нумары часопіса, што і прыведзеныя вышэй радкі з верша «Папелніку».

Чаму напал публіцыстычнай энергіі іншы раз слабее і ў сур'ёзных творах з актуальнай тэматыкай, дзе ёсць і дакладнасць рэаліі, і незапозычанасць перажыванняў? Па той, відавочна, прычыне, што празмерная канстатацыя агульнавядомага не дазваляе мастацкаму слову ўзняцца над справаздачнасцю апісанняў. Такое закранула, на мой погляд, вершы Мар'яна Дуксы «Запомні гэты сціплы завет...», «было дарэшты ўсё паганства знішчана...», «За горла бяруць крэдыторы: плаці!» («Маладосць», 1990, № 11), дзе асобныя фразы — з выразнай аўраў неаднойчы сказанага іншымі: «Не лепшае ніколі белы свет, калі мы злосце спускаем з ланцуга», «Бы д'ябла, крыўду да сябе не кліч, яе ўспамогі чорнай не прасі».

Як жа пераадолець бар'ер ілюстрацыйнасці і фактаграфічнасці? Гэтую задачу кожны вырашае па-свойму — і ў меры сваіх здольнасцей, і ў залежнасці ад схільнасцей да традыцый і наватарства, згодна ўласным эстэтычным сімпатыям і сфарміраваным прынцыпам. Імкненне пазбегнуць ардынарнасці — няпростая задача мастацтва. Публіцыстычныя вершы, як жанр найбольш апэратыўны сярод іншых, сёння таксама на шляху інтэнсіўных пошукаў, дзе страт не меней, чым заваў (калі — не больш).

Іван КАРЭНДА

Праўда

Праўда такая горкая,
З такой палыновай аскомаю,
Што робіць жыццё агорклым —
Нібыта ў хаціне без коміна.
Праўда бывае жорсткаю —
За ноч галава пасівее,
Ці ў горле засядзе косткаю —
І чалавек нямее.
Праўда такая балючая,
Што робіць жыццё нямілым,
Што нават асілкаў скручвае
І іх пакідаюць сілы.
Праўда такая пякуючая,
Што кроў закіпае ў жылах...

...Яе аднойчы мучылі —
Яна ж уздымала крылы.

II

Праўда заўсёды ў спрэчцы
З тваёй, чалавек, маюю,
Калі, баючыся смерці,
Цалуешся ты з сатаною.
Праўда ў згодзе з табою,
З тваім, чалавек, сумленнем,
Калі ты не згодзен з хлуснёю.
Не стаў перад ёй на калені.
Праўда—маланка бліскучая,
Што зладзеям вочы спяпіла.
Праўда — крыніца гаючая,
Што людзям вяртае сілы.
Праўда нікім не прыручана,
Паклонаў нікому не біла...

... Дашчэнтупадман
раструшчыла.
Краіну ад сну абудзіла.

III

Праўда, як вечнасць, жывучая,
Дарма ёй капаюць магілу.
Не быць ёй ніколі атручанай,
Не знікнуць за небасхілам!
І найвялікшае права,
Найпершы закон на свеце —
Глядзець праўдзе ў вочы
прама

Ад нараджэння да смерці.
г. Мінск.

Мікола СТАРЧАНКА

Дазволеная
смеласць

Пласты мінулага, бы плугам,
На сонца вывернулі мы,
Крычым: «І наша ёсць
заслуга,
Што холад адступіў зімы».
Цяпер мы смела, дружна рыем
Гісторыі збучзелы дол,
Магчыма, ісціну адкрыем —
На гэта зверху ёсць дазвол.
Схавалі мы ў архівы вочы —
На гэта ёсць у нас дазвол.
І пільна паглядзець не хочам.
Што сёння робіцца наўкол.
Зноў вёска стала палігонам
Не дужа выспелых ідэй,
Гандлюе горад самагонам,
Па крамах ходзіць сухавей.
Замест рэальнасці — законы,
Сказаў што супраць —
дэмагог,

Бюракратычныя талоны —
Вось сведкі болю і трывог.
Камандна-пільная сістэма —
Вось гістарычны наш пракол.
І пра яе памылкі нема
Крычаць народу ёсць дазвол.
г. Гомель.

Алесь КАСЦЕНЬ

Мне сніцца стаў начаі
кулямёт,
Што два гады плячо мне
ў войску муляў.
І па мішэнях высланыя кулі
Ніяк не перапыняць
свой палёт.

З газет і тэлерадыёпраграм
Такі наплыв крывавай
інфармацыі,
Што сёння сны дзіцячыя
не сніцца —
Рэальная пагроза іхнім снам.

У трыццаць пяць хто з нас
не рэаліст?
І, можа быць, цяпер вась
з роднай хаты
Мяне паклікаў да ваенкамата
Ружовы з афіцэрскай кніжкі
ліст.

А сон гнятлівы цягнецца,
грыміць.
Мяне, канечне, ў ім не
забівае.

Прачнуся я. А ў свеце
не сціхае.
І боль чужы не кожнаму
баліць.

І стартавыя комплексы ракет,

І куля ў чорным целе
кулямёта —
На наш, на патапляемы ўжо
свет.

г. Паставы.

Сяргей СЦЯПАН

Пагоня

Пачую раптам: недзе рог
зайграе,
На захадзе барвовасць ад
шчытоў.
То Беларусь з-пад Грунвальду
вяртае
Сваіх непераможаных сыноў.

У золку ранішнім — узмыленыя
коні,
Імчацца воі грозна, праз вякі.
На іх штандарах белы герб
Пагоні,
На Беларусь спяшаюцца палкі.

Даўно адбіта чорная навала,
Загінуўшых не вернеш да
жыцця.

Радзіма-маці, як ты іх чакае
У страшныя часіны забыцця!
Іх доўгі шлях засыпалі завеі,
Стагоддзяў пыл на зброі і
сцягах.

Радзіма, ты не траціла надзеі,
Яны прыйшлі па росах і снягах.

Пагоня рушыць па тваёму
загаду
Ад сінх пушчаў, камяніц
старых.

Правуцца воі праз ману
і здраду,

Каб ратаваць ад забыцця
жывых.
г. Мінск.

Алесь БІБІЦКІ

Сей рупна зерне на палях,
Ды не рабі ты,
Каб амярцвела Зямля
Сышла з арбіты.

Хай колас звоніць, нібы звон,
Напамінае,
Што абьякаваць
разгон

Нам замінае.
Не будзь староннім анідзе,
Схапіся й з чортам,
А то планета упадзе
Гнілым апортам.

І нам ніхто, як ні малі,
Не дапаможа.
Няўжо час судны для Зямлі
Настаў, о Божа?!

Пінскі раён.

Васіль АНДРЬЕЎСКІ

Мёртвая зона

Я верыў доўга ў наш
надуманы прагрэс,
Ды веру гэтаму ў мяне
аднойчы ўкралі...
Хаўтурным колерам гарыць ля
ганка бээ,
Бы на магілу селішча вянок
усклалі.

МАРЫЛЬКА прывыкала да
вясковага жыцця. «Прывыкала» не тое слова. Ці
можа птушка прывыкаць
да волі, калі яе выпусціць
з клеткі, у якой яе трымалі, пазбавіў-
шы гэтай волі? Вясковае жыццё яна
ведала, праўда, ведала праз дзіцячае
ўспрыманне, якое, бяспрэчна, пагасла
ад часу і страціла сваю першародную
сілу адчування. Хіба Ігумен, у якім
яна нарадзілася і правяла шчаслівыя
дзіцячыя гады, ва ўсякім разе, пер-
шыя гады свайго свядомага жыцця, ад-
розніваўся чым-небудзь ад вёскі, ад яе
бясконцага клопату і беспрасветнай це-
мені і галечы? Але гэтае жыццё аб-
ходзіла яе бокам, як і ўсю сям'ю Мя-
котаў, якая была ў сацыяльнай іерар-
хіі на некалькі прыступак вышэй таго
незайздроснага становаішча, якое зай-
мала гаротная вёска.

Марылька амаль штодзень ні з таго
ні з с'яго са шчымлівым пачуццём не-
зразумелай журбы ўспамінала свой
родны Ігумен і такое далёкае, амаль
нерэальнае дзяцінства, калі жыў баць-
ка, хоць зрэдку, але ўсміхалася, беру-
чы ў рукі гітару, маці, і яны не дума-
лі пра кавалак хлеба, вучыліся чытаць
і пісаць, шыць і вышываць, спяваць і
танцаваць—вучыліся ўсяму, што по-
тым магло прыдацца ў жыцці. Тыя пес-
ні і раманы, якія любіла спяваць яе
маці, потым спявала і Марылька.

Яна працягвала ад аднастайнага,
але жыццесцвярдальнага спявання
вясковых птушчак і, калі толькі пачы-
нала світаць, выходзіла на двор. Стэ-
фа ўставала даць кароў, і, пачуўшы
яе, падавалі свой голас, прагаладаўшы-
ся за ноч, свінні, з кудакханнем злята-
лі з сядала куры.

Весела свяціла вясновае сонца, і за
некалькі дзён шугнула ўгару трава,
песчаны пагляд незвычайна яркай зе-
лянай — яркай перадусім таму, што
ад яе за доўгую зіму адвыклі вочы, —
а заадно і радуочы сэрца. І ў прывід-
ны цень гэтай зеляніны міжволі ця-
гнуліся лілавата-празрыстыя кроны бя-
роз, а на ліпах, якія раслі з абодвух
бакоў веранды ад вуліцы, набракалі
пупышкі, з якіх васьмь павінна бы-
ло прарэзацца пшчотнае сакавітае
лісце. У такім жа зялёным мроіве
ўзвышаліся векавечныя дрэвы над
Вяззем. І ад гэтай першароднай пры-
гажосці і поўні вясновага жыцця пры-
роды ў Марылькі радасна білася ў
грудзях сэрца, і хацелася толькі адна-
го—жыць! У такіх хвіліны жыццё зда-
валася светлым, але гэтая ўцеха не-
чакана змянялася будзённай трывогой
і раставала, як пара з чыгунка Стэфы,
калі яна адлівала і ставіла на стол
бульбу.

І не толькі бульбу, бо дзеці да яе,
як вядома, не вялікія ахвотнікі. На
стале штодзень з'яўляюцца малако,
сыр, масла, яйкі ўсмятку і ўкрутую,
каўбаса і вяндрліна, бліны ці аладкі...
Стэфа стараецца, як можа. Усё ёй

Дзеці Марыі і Адама Багдановічаў Вадзік, Максім і Лёва ўсю
зіму хварэл. Што рабіць? Як паправіць іх слабае здароўе?
Добра было б пажыць дзе-небудзь у вёсцы, на свежым павет-
ры... І ў апошняй дэкадзе красавіка 1895 года Марыя Апа-
саўна прыехала з дзецьмі ў маёнтак Вяззе да сястры Стэфы,
мужу якой — свайму швагру Францу Секяржыцкаму — Багда-

У С Я С Т Р Ы

3 кнігі «Каханне і смерць»

новіч памог атрымаць пасаду аб'ездчыка Вяззеўскага лясніц-
ва...

Гэтыя старонкі са сваёй дакументальнай аповесці пра
М. Багдановіча прапаноўваю ўвазе чытачоў «ЛІМа».

АУТАР.

здаецца, што дзеці мала ядуць. Пад-
кормлівае і Марылька (каб крыху па-
таўсцела). На вёсцы вырашылі, што
старэйшая з іх не Стэфа, а Марылька.
І праўда, Стэфа выглядае маладзей-
шай, хоць круціцца цэлы дзень як
праклятая.

Устаўшы яшчэ прыцемкам, калі па-
чынае толькі дзень, запальвае ў печы,
ставіць варыць бульбу і свінням, і
ўсёй сваёй птушынай жыўнасці. Пада-
іўшы кароў, таўчэ і месціць бульбу.
Адным словам, турбот хапае. А дзе-
ці—так і глядзі! І ўсіх трэба памыць,
адзець, накарміць. Марылька ўпершы-
ню прыхвала ў вёску і, збліжыў ба-
чыўшы слянкае жыццё, не магла не
спачуваць сястры, якая не ведае
«прасветлай» гадзіны. Праўда, ёй, як
толькі можа, імкнецца памагчы адна
няшчасная кабецінка — «грамадзян-
ская жонка» (як называе яе Марыль-
ка) аднаго арандатара, якую выгналі
з трыма дзецьмі на вуліцу—і ні ка-
валка хлеба, і ні даху над галавой.
Найменшаму — чатыры месяцы.

І «добрая душа Стэфа» дала ёй
прытулак у сябе на кухні, дзе тая і
жыла. Франц амаль кожны вечар з гэ-
тай прычыны даходзіць да істэрыкі:
«Колькі яна тут жыць будзе! Я не збі-
раюся карміць усякіх... Што, табе бо-
лей трэба?»

Раніцай, пасля адной з такіх «істэ-
рык» Марылька спытала:
— Зноў з-за яе?

— Нічога, пакрычыць і сціхне. Ку-
ды яна пойдзе з такім дзіцем?

Марыльцы адразу стала сумна: лю-
дзі могуць рабіць усё, што захочуць,
але завашта павінны пакутаваць дзеці?
Вось і ў Вяззі памерла дзяўчынка,
якой не было яшчэ і года. Не маючы
каровы, кармілі дзіце чорт ведае чым.

І калі Стэфа сказала пра гэта, Ма-
рылька ажно пабляднела, нібыта па-

мерла не чужое дзіця, а яе ўласнае.
Так успрымала яна чужую бяду.

Погалас пра чуйнасць і спагадлі-
васць Стэфінай сястры, пра яе лекар-
скія здольнасці прайшоў па вёсцы, і
дом Секяржыцкіх ператварыўся ў
фельчарска-акушэрскі пункт. Да Ма-
рылькі пачалі прыходзіць перш-на-
перш па лекі ад жывата. Але якія ле-
кі маглі дапамагчы людзям, асабліва
дзецям, калі не было чаго есці, і елі
што пападзе?

А жыццё ішло.
Чым далей, тым усё больш Марыль-
ка пераконвалася ў неверагоднай да-
брый і спагадлівасці сваёй сястры,
якую дагэтуль яна зусім не ведала, і
была, зразумела, бясконца ўдзячная
Стэфе за ўсё, што тая рабіла, каб яна
адчувала сябе, як дома.

І адкуль ёй было ведаць, калі ўжо
пятнаццаць, так, амаль пятнаццаць
гадоў, яна не жыла ў Ігумені: спачат-
ку мінскі прытулак, потым Санкт-Пе-
цярбургская земская настаўніцкая
школа, зноў Мінск, а цяпер вась і
Гродна. Дый каб жыла, наўрад ці ве-
дала б лепш: Стэфа яшчэ пры жыцці
бацькі паступіла ў прыватны пансіён,
і, як пераканалася Марылька, з ёю
можна было пагаварыць пра ўсё—і не
толькі пра зямлю, але і пра неба.

Чым даўжэй яна жыла ў Стэфы,
тым часцей яе думкі луналі ў Гродне.
Як там Адамачак? Дзе абедзе? У Іва-
ноў? Там дарага і нясмачна. Асабліва
нясмачныя рубленныя катлеты. І яна
вырашыла—толькі б не забыць—у на-
ступным лісце папярэдзіць яго, каб не
еў гэтых катлет і наогул адмовіўся ад
паслуг Іванова.

У канцы красавіка пацяплела: на-
сталі па-сапраўднаму вяснавыя дні, і
Марылька пачала абціраць Максіма і
Вадзіка халоднай вадою. Вадзік нічо-

га, не супраціўляўся, а вась Максім—
нізашто: так баяўся халоднай вады.

Колькі ім тут выгоды, колькі зада-
вальнення! Пра бацьку болей і не згад-
валі, акрамя Лёвачкі. Ён увесь час
паўтараў «тата бу» і лашчыўся да
Франца, просячыся на рукі.

Міналі дні, а весткі ад Адама не бы-
ло. І Марылька ўсё больш пачало тры-
вожыць маўчанне мужа. Да таго ж
скончыліся лекі, а галовы ў хлоп-
цаў—як і раней.

Усё, што ёй трэба, можна было б да-
стаць і ў Свіслачы, дзе ёсць аптэка,
але ж у яе—ні капейкі.

Найболей Марылька непакоіла тое,
ці выслаў ён грошы Алене Мацвееўне,
якая павінна была перадаць іх краў-
цу. «Паведамі мне хутчэй, ці адасланы
грошы на паліто»,—просіць яна мужа
ў лісце за 3 мая і піша на асобным
лістку паштовай паперы свой падрабяз-
ны адрас: ст. Асповічы Лібава-Ромеч-
скай чыгункі, маёнтак Вяззе, Франц
Антонавічу Секяржыцкаму...

Мінуў яшчэ тыдзень. Ад Адама па-
ранейшаму ніякіх вестак, і Марылька
пачала не на жарты непакоіцца: ці не
захварэў ён часам? Божа, хаця б ні-
чога не здарылася! Не было таго дня,
каб рана ці вечарам яна не малілася
за яго.

Убачыўшы, як горача моліцца мама,
Вадзік спытаў:

— Мама, за каго ты гэтак маліла-
ся?

— За тату... Каб ён не хварэў і
быў здаровы. А ты ўжо не хочаш
ехаць да яго?

— Хачу, толькі — пасля... як мы з
дзядзькам Францам з'ездзім у Хобуй.
Франц ужо некалькі разоў гаварыў,
што збіраецца з'ездзіць у Хобуй да
знаёмага лесніка і возьме з сабой Са-
шу і Вадзю.

Журботны цяжар на душы:
з усіх бакоў
Панурых вокан анямелая
пустаха.
У хатах зграі ашалелых
пацуюць на ложках і даўно
астылых печак.
Самотны птах над галавою
праляцеў,
Рудою плямай апусціўся на
ігрушу.
А я падумаў пра чарнобыльскіх
дзяцей
І з мёртвай зоны ў
невядомасць рушыў.
г. Мазыр.

Аўгіння КАВАЛЮК

Маліся, жанчына, маліся.
За жыццё награлася зашмат.
І дзеці ў цябе не ўдаліся,
І твой гаспадар, як кат.

Браты?! За братаў маліся —
Жанкі з іх вярнулі ўжо,
Не з тымі, мабыць, сышліся,
Бо не па-боску жывуць.

І за сёстраў маліся —
Гнёздаў сваіх не звілі,
Занадта ўжо разышліся,
І ўсім гандляваць пачалі.

За ўсіх Беларусаў маліся,
Зыч ім здароўя і плёну,
Зыч, каб няшчасці звяліся,
І край наш не ведаў палону.
г. Санкт-Пецярбург.

Мечыслаў ШАХОВІЧ

Пакуль навала злая пагражала
Ператварыць у попел
Крывічы —
Мой прашчур не спяшаўся
на арала
Перакаваць крывіцкія мячы.
Мой прашчур — беларус
русавалосы —
Ішоў штодня на працу —
ледзь зара.
Адным бруском вастрыў мячы
і косы,

Пакуль чужынцы прагнулі
добра...
г. Смалевічы.

Алесь ЛОБКІС

Памяць

Мінулае варушым і варушым —
Не з сена вытрасаем цвілі і
тхліну.
Балюча і гаркотна за краіну...
Мінулае варушым і варушым.
А хтось трымціць, нібыта ліст
асіны.

А хтось заткнуў, бы даўняй
ватай, вушы...
Мінулае варушым і варушым —
Не з сена вытрасаем цвілі
і тхліну.

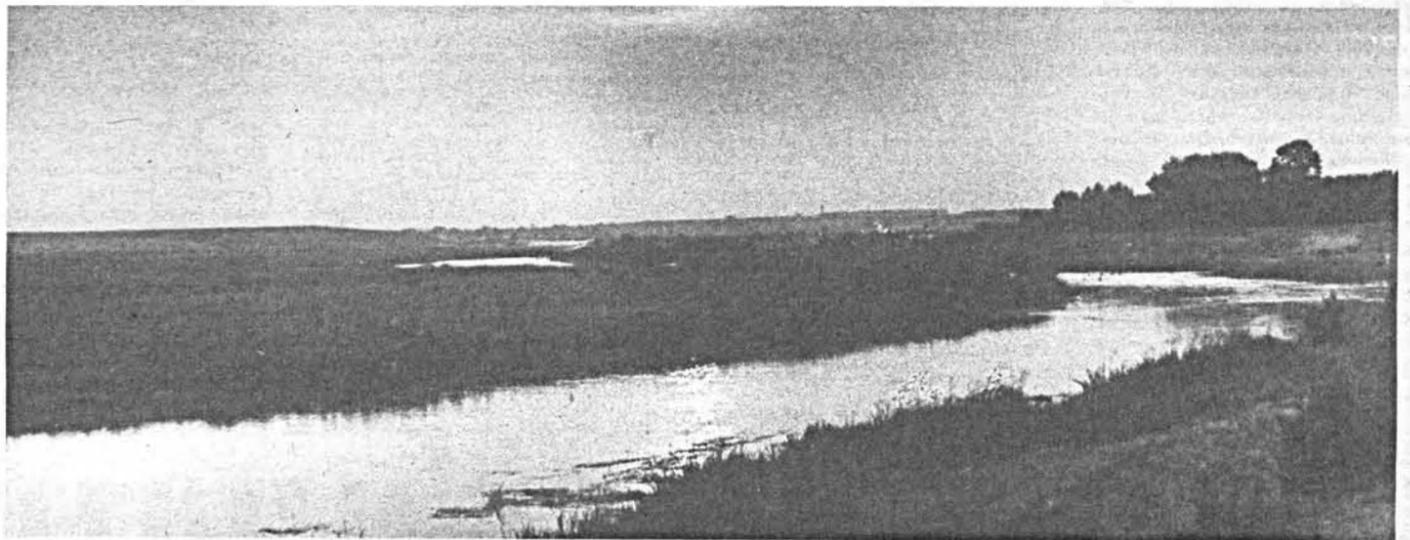
II

Мінулае варушым і варушым —
Бінты зрываюць з незагойных
ран.
Каб толькі не запасці ў новы
зман!..
Мінулае варушым і варушым.
У кульцікаў яшчэ трывалы
збан,
Што шанцу дай — жах
выплюнуць на душы!..

Мінулае варушым і варушым —
Бінты зрываюць з незагойных
ран.

III

Мінулае варушым і варушым —
І праўда перахоплівае дых.
Нервова ходзяць жаўлакі,
кадык:
Мінулае варушым і варушым.
Шукаем у натвораным брады.
Мо дападзём калі да цабердай
сушы...
Мінулае варушым і варушым —
І праўда перахоплівае дых.
Аршанскі раён.

Фота Э. Эльксина.

З таго дня Вадзім увесь час круціцца каля дзядзькі са сваім запаветным пытаннем: «А калі мы паедзем?»

Паездка ўвесь час адкладвалася з-за таго, што Франц Антонавіч ці быў вельмі заняты ці нездаровілася Сашу. У яго за гэты час два разы падскоквала тэмпература. Наогул ён быў вельмі хваравіты хлопчык.

Марылька неяк, не падумаўшы, сказала пра гэта, дык Франц ажно ўскіпеў. Увогуле, з ім трэба было трымаць вуха востра. Што ні скажы — усё кепска.

Марылька заўважыла, што Стэфіны хлопцы хварэлі больш, чым яе, асабліва Саша, і гэта яе ўпотаі радавала.

Стэфа ўжо так дагаджае, так што хвілю кляпоціцца пра іх, што Марылька проста не ведае, як ёй аддзякаваць. Асабліва яна падкормлівае Максіма, каб ён крышчу паправіўся. А Макс ледзь што — пачынае румаць: такая ўжо мямля разлезлася, што не дай ты Бог! Таму і гуляць з ім ніхто не хоча. Але есць не ў свае духі — і ўвесь дзень нешта жуе, як быццам да гэтага цэлы год нічога не еў. А цётка ўсё падкормлівае і падкормлівае, задаволеная, што ён есць. То вядлінкай, то каўбаскай, то яечняй, то малачком. Амаль не выходзіць праг. Чаго няма, дык толькі мяса, і Стэфа ўвесь час гаворыць пра гэта — нібыта прасіць прабачэння. Пачакайце, кажа, крыху: падрастуць кураняты — варыць булён будзем...

А ў яе і праўда: і куранят, і гусянят — процьма!

Лёвіку ад кватухі ўжо не раз папала: адзін раз дзюбнула ў руку, другі — ажно на галаву скокнула. Марылька ўбачыла — ледзь не самзела. Але нічога — абшлосья. А Вадзік зарабіў ад суседзяў вымову: яго прабралі як след — забіў гусяня.

Але Вадзік рабіў не толькі кепскія, але і добрыя ўчынкi, і да слёз расчуліў — расмяшыў адначасова — і цётку, і маці. На другі дзень пасля таго, як ён спытаў Марыльку, за каго яна гэтак моляцца, выйшаў вечарам, перад сном, на ганак, склаў ручкі і пачаў маліцца:

— Божанька, пашлі заўтра здароўе тату, Іванову, дзядзьку Давідовічу, дзядулю і ўсім людзям... Надзі, Веры... — і як пачаў пералічваць, здавалася, канца не будзе, і скончыў так: «А найхутчэй, паслязаўтра, пашлі здароўе тату».

І так некалькі вечароў запар. Марылька са Стэфай падслухалі і не маглі надзівіцца: вось разумнае дзіця! І трэба ж так...

А на наступны дзень, ужо надвечоркам, да Сякяржыцкіх зайшоў млынар, каб паведаміць, што на пошце ў Асіповічах Марылька чакае пісьмо, але новы наглядчык пошты сказаў, што аддасць яго толькі ёй.

Ад радасці Марылька ледзь не страціла прытомнасць. З грудзей адразу зваліўся неймаверны цяжар, які, здаецца, яе душыў, і цяжка было нават дыхаць. І ў яе невядома чаго падкасіліся ногі. Слабасць ад радасці?

Спала яна як забітая. Першую ноч за апошні тыдзень. Стэфа, калі яна ўстала (а ўстала Марылька позна, што з ёю здаралася вельмі рэдка), сказала, што заўтра Франц Антонавіч паедзе ў Асіповічы з гасцінцам новаму наглядчыку пошты. Ён дамовіцца з ім, каб усё, што будзе прыходзіць на іх адрас, ён аддаваў вяззеўскаму млынару, які ездзіў на станцыю па два-тры разы ў тыдзень.

Навіна, якую прынеслі ёй з пошты, вярнула Марыльку да жыцця. Як Стэфа ні старалася разважыць і супакоіць сястру, нічога не атрымлівалася... Марылька стаяла на свайм: з Адамам нешта здарылася. І толькі адно адрывала яе ад гэтых пакутных і назойлівых думак — людское гора, і яна адчувала сябе сапраўды шчаслівай, як магла камусь памагчы.

І здзіўляла яе перш-наперш не толькі сама бяда, з якой яна на кожным кроку сутыкалася ў вёсцы, а тое, што чалавек, як ні дзіўна, мог яе вытрымаць. І атмасфера гэтай людской бяды была не апошняй прычынай яе заўсёднай душэўнай неўраўнаважанасці і таго прыгнечанага духоўнага стану, у якім яна і жыла, асабліва апошні тыдзень.

А тут яшчэ ўчора ёй расказалі, як у адной вёсцы мужык да паўсмерці збіў жонку толькі за тое, што яна адрэзала дзедам лустачку хлеба з апошняга бохана. Няшчасная жанчына ўцякла з хаты і схавалася на могілках, дзе правяла і ноч, а назаўтра з акрываўленай галавой валялася на зямлі, выпрошваючы даравання.

Гэтая «звычайная гісторыя» асабліва ўсхвалявала і ўзрушыла Марыльку. Яна паставіла сябе на месца гэтай гаротнай сялянкі і не магла зразумець, якое злчынства перад мужам зрабіла яна? Якая жорсткасць, якое дзікунства! Жыць не хочаца!

Або яшчэ больш неверагоднае і жудаснае здарэнне. Калі Франц некалькі дзён назад расказаў пра яго, Марыльцы захацелася закрычаць: «О Божа, калі ты ёсць на свеце, як ты можаш дапускаць такое!» Гэта было не ў ваколцы Асіповіч, а недзе далей. Адна ўдава, пакінуўшы дома двое малых дзяцей, пайшла на падзённую працу і, калі вечарам вярнулася дахаты, убачыла на падлозе свайго меншага хлопчыка, які ляжаў, непрытомны, у лужыне крыві. Старэйшы брат адсек яму сякерай нагу. Яна ад адчаю і гора схпіла камень і забіла старэйшага сына.

Якое трэба мець сэрца, каб гэта ўсё перажыць!
Яна Ізноў паспрабавала ўявіць сябе

на месцы гэтай — не інакш, як праклятай Богам — маці. Не, яна яшчэ шчаслівая. Вось Стэфін Саша... Ізноў ляжыць у гарачы — тэмпература пад сорака. Ён так часта хварэе, што Стэфа ўжо не выклікае і фельчара: паляжыць некалькі дзён і ўстане. А яе хлопчыкі, каб не прагаварыцца, — здаровыя.

11 мая, у чацвер, Марылька была ў такім узрушэнні, што нічога не магла рабіць, і нават Саша, з якім яна пачала займацца, заўважыў, што цётка Марыля сёння «нейкая не такая», як заўсёды. Здавалася, што яна яго і не слухала: сядзела і пазірала некуды ўбок, а потым спахоплівалася і прасіла яго тое ж самае слова прачытаць яшчэ раз. І ён чытаў.

Трывога за Адама, ад якога паранейшаму не было ніякіх вестак, перапоўніла чуйнае, узбуджанае журботным прадчуваннем Марыльчына сэрца, і ёй прыходзіла ў галаву немаведна што. Некалькі начэй запар ёй снілася па некалькі разоў за ноч, што ён ляжыць хворы, адзін у іх гродзенскай кватэры (якую ён павінен быў змяніць на асобны пакой і да яе прыезду з Вяззя знайсці новую) і ў яго ідзе горлам кроў, як гэта было тры гады назад у Мінску. Інакш бы ён абавязкова даў пра сябе знаць. Марылька была ўпэўнена, што яго маўчанне выклікана толькі бядой — а якой... Марылька баялася нават думаць. У сваіх трывожных снах — рэальным, хоць і дрымотным трызненні — яна, як найве, бачыла, нібыта стаяла побач, як ён ляжыць на іхнім ложку з белым, як мел, тварам, а на пасцелі — плямы крыві. І яна ад гэтых бясконцых відовішчаў раз-пораз прахоплівалася, уся аблітая халодным потам. І ўжо не ведала, што ёй рабіць і што думаць. Тры дні назад хадзіла да вяззеўскага млынара, чалавека рэдкай дабрны і сардэчнасці, з якім пазнаёмлілася адразу пасля прыезду ў Вяззе, калі гуляла з дзецьмі на невялікім поплаўчыку паблізу млына, хадзіла праціць, каб ён паслаў тэлеграму, а назаўтра атрымала... два нумары «Тыдня» і столькі ж «Рускіх ведамасцяў»... І ў той жа вечар напісала ліст мужу. Ён пачынаўся так:

«Я папраўдзе, Адам, не ведаю, што і думаць, чаму гэта на працягу трох тыдняў я не атрымала ад цябе ні радка, між тым, як ужо і з Вяззя паслала два лісты, у якіх Хрыстом Богам прасіла высласць мне лекі...»

За тыдзень, калі не было лекаў, галовы хлопцаў сталі такія, што на іх і глядзець моташна.

І калі ён адразу ж не вышле ёй тое, што трэба, і пісаць больш не будзе... І няхай ён там хоць зусім прападзе... такая злосць! Яна ўвесь час тут сядзіць і думае, што ён, можа, памёр, ночы не спіць, пакутуе, хадзіла ўжо і тэлеграму пасылаць, кланялася Францу за 60 капеек на гэта і раптам атрымлівае... газеты... і ні ліста, ні па-

сылкі. І гэта называецца яго клапатлівасцю, увагай? Прасіла, каб абавязкова паведаміў, ці паслаў Алене Мацвееўне сем рублёў на паліто, якое засталася ў краўда і можа праз гэтую марудлівасць прапасці зусім, і зноў — ні слова. А яна ж і сама да набору даклала яшчэ... рублёў пяць. І ўсё гэта можа пайсці прахам!

Але тон Марыльчынага ліста паступова мяняецца, і яна, адчуваючы сябе вінаватай за тое, што ў Мінску так ці іначай растраціла ўсе грошы, спакойнеючы, пераходзіць да разважання, якое падобна на апраўданне: «Я ж цяпер столькі грошай расходваць не буду, цяпер мне і 18 рублёў у месяц будзе даволі, толькі высылай акуратна кожнае дваццатае, і дадатковых праціць у цябе не буду, а то на хваробу Максіма, ды на наборку да паліто, ды на розныя закупкі пайшло шмат грошай. Цяпер вольні ў Вадзіма, ні ў Максіма абтукі няма, можна было б загазаць тутэйшаму шаўцу, але я адкладвала да 20. Цяпер толькі, дзеся Бога, вышлі ў Мінск на паліто, ды мне лекі... не забудзь жа... сёння гэта зрабі».

Лекі Марыльцы былі патрэбны, каб лячыць сваіх вясковых пацыентаў: «Каб мне Бог шчасця даў, як гэта праўда, што я тут стала вядомай як лекарка», — так абгрунтоўвае яна сваю просьбу хутчэй прыслаць ёй патрэбныя лекі.

Не, што ні кажыце, а Багдановіч жонку ведаў: сваю запальчынасць яна заўсёды ўтаймоўвала пачуццём прыроджанай справядлівасці і ў гэтым лісце (і не толькі, зразумела, у гэтым) паказала, што яна вышэй за ўсякія крыўды, якія б вялікі і слушныя яны ні былі.

У залежнасці ад настрою ўвачавідкі мяняўся і стыль яе пісьмаў, але нязменным заставалася адно: самаахварная любоў маці і самаадданне каханне да бацькі сваіх дзяцей. Назіральная, самакрытычная Марылька абвострана адчувала сваю асаблівую адказнасць за выхаванне і здароўе дзяцей. І, калі гэта трэба было, умела прызнацца і ў слабасцях сваіх і ў праліках.

«Я папраўдзе, Адам, не ведаю...» — так пачынаецца гэты ліст, і вось — параўнайце — яго заключны акорд: «Пішы мне, Адамчак, часцей. Ты не паверыш, які ты мне менавіта цяпер дарогі і любі: пры адной думцы пра тваю смерць я вар'яцела па начах, і ўсе нашы зараз з мяне смяюцца. Калі я табе зрабіла якую-небудзь непрыемнасць, дык даруй: далібог жа, нехаця. За што ты на мяне злуешся? За тое, што я рада пажыць у вёсцы, і цэлы дзень быць з людзьмі? Кінь! Пішы мне, мой любі, залаценькі, а я затое прыеду да цябе такая тоўстая, што і не абымеш. Я тут вельмі паправілася...»

Не папракай мяне, дружа чытач, за парушэнне прынцыпаў варыяцыйнай формы: прапаную варыяцыі, не прадставіўшы тэму. Але ж сама тэма ўжо з'яўлялася на старонках нашых, і неаднаразова. Упершыню — у артыкуле В. Скоробагатава «Без падмурка ўзнавіць — немагчыма» («ЛіМ», 19.X.90 г.). Апошнім разам — у гутарцы з ім жа напярэдадні новага фестывалю «Адраджэнне беларускай капэлы» [18.X.91 г.]. Пазнаць тэму ў сённяшніх варыяцыях будзе няцяжка...

Victoria!

Цікаваць да фестывальных праграм, да музыкі даўно мінулых часоў, — гэтая цікаваць напрыканцы меркантильнага і смутнага стагоддзя, на фоне аднастайна-змрочных эмоцый сталася прыемнай нечаканасцю. Для ўсіх. Ведаеш, чытач мой, чаго я, «балельшыца» фестывалю, баялася больш за ўсё? Нігілізму публікі. Таго, што падзвіжніцтва, энтузіязм нашых музыкантаў-адраджэнцаў (фестывальны рэпертуар яны рыхтавалі, зразумела, у «неслужбовы» час), іх творчы аптымізм, вера ў перспектывнасць самой ідэі, — што ўсё гэта разаб'ецца аб глухія сцены незапоўненых залаў.

Аказалася ж, баяцца трэ было за тое, каб не пацярпелі самі сцены — калі колькасць жадаючых трыпаць у храм на Залатой Горцы яўна перавышала колькасць слухачкіх месцаў, нават з улікам прыстаўных крэслаў і «шчылін для стаяння» паміж лавамі ды сценамі. А як наконт пажарнай бяспекі — калі душная, перапоўненая зала распалася ад бясконцых авецый і ад выбухаў «бравал»?

Цяпер з лёгкім сэрцам пішу: поспех, перамога! Ды ўсе словы здаюцца саціпымі для азначэння падзеі. Бо тое, што задумаў спадар Скоробагатаў і што ён ужо ажыццявіў з дапамогай Саюза музычных дзеячаў Беларусі, мастацкага кіраўніцтва філармоніі, пры падтрымцы Саюза тэатральных дзеячаў, з удзелам беларускіх музыкантаў — вядучых і зусім маладых, — раўназначна помніку, узведзенаму пры жыцці. Збя-

раджэнне беларускай капэлы з запрашэннем выканаўцаў з іншых краін...

Другі пасля Мангейма

Неверагодна! Мы ад'ехалі гадоў на 200 назад і вандравалі: ад Шклова да Гамбурга, ад Слоніма да Вены, ад Мінска да Амстэрдама, ад Нясвіжа да Лондана... Мы блукалі па Еўропе ў пошуках страчанага. Страчанай музыкі, страчаных традыцый. Часу — страчанага, не скарыстанага на спазнанне і шанаванне той музыкі, на захаванне і раз-

ФЕСТИВАЛ

віцце тых традыцый. Мы радаваліся знаходкам. Праз кожную з іх вяртаецца памятка нашай музычнай гісторыі, рыхтуецца глеба для адраджэння. Някідкая мініяцюрная Папялушка, папіханая з усіх бакоў мажымі сёстрамі, акрыяла, як толькі знайшоўся яе маленькі крышталевы туплік: яна была і зноў будзе жадаанай на каралеўскім балі. Акрыяе, будзе жадаанай у знаным свеце і наша музычная культура: ужо, здаецца знайшоўся той «маленькі туплік», які яна, панутніца з еўрапейскім радаводам, згубіла, паспешліва, не па сваёй волі панідаючы вальмонжы свет у разгар балаявання... Даруй, Божа, скептычным ўсмешкі тым квазігісторыкам, якія калыскай прафесійнай му-

што гэта не перабольшанне — лічыць музычнае жыццё на Беларусі ў XVIII стагоддзі багацейшым за тагачасны літаратурны працэс ці выўленчае мастацтва. Яно нават было на першых ролях у нацыянальнай культуры, бо хоць музычнае барока нараджалася на Захадзе, тут яно рабілася сваім. Прыгонныя тэатры, прыдворныя капэлы не былі «забавамі крывасмонаў». Гэта была культура — не феадальная, а агульная. Хоць бы таму, што выканаўцаў рыхтавалі з беларускага люду, з мясцовых сялян выходзілі адметныя спевакі, інструменталісты, танцоўшчыні.

Між іншым, А. Мальдзіс неаднойчы ў сваіх выступленнях ды наментарных падірэсліваў, спасылаючыся на замежныя крыніцы (прынамсі, на кніжку доктара А. Цеханавецкага «Міхал Казімір Агінскі», напісаную з сімпатыяй да беларускай музычнай даўніны), што ў XVIII ст. наш Слонім лічыўся другім пасля Мангейма цэнтрам еўрапейскай культуры, а Мангейм жа быў сапраўдным асяродкам тагачаснай мастацкай эліты! Слонімска прыгонны тэатр меў 2 тыс. глядацкіх крэслаў, абсталяваны для імітацыі на сцэне руху марской флатыліі...

Шырока славіўся ў Еўропе і Нясвіж, дзе пабачыла свет вядомая «Агатка» і Д. Голанда. Вершаванае лібрэта оперы напісаў прыхільнік ідэй Русо Мацей Радзівіл, увёўшы ў тэкст антыпрыгонніцкія матывы. І

роўна я вінося перад табою, што не вынайшла універсальны моўны код, праз які і ты ўвайшоў бы на нейкі час у тую рэальнасць, якую немажліва ні захаваць на відэастужцы, ні ўзнавіць.

Што казаць, дапусцім, пра лёгкі дотык смыка да струн, які не ўлоўлівае «тугі на вухах» трансляцыйны мікрафон, — што казаць, калі нават палітра апошняга восеньскага букета ў кошыку над сцэнай — жаркія гронкі рабін, пярэстыя кляновыя «пальчаткі», жывапіснае вецце — блянке ў эфіры. А палыновы подых цяжкага букета хрызантэмаў у напружанай руцэ дзіцёнкі, які пры першых воплесках імчыць да сцэны. Пах кветак і музыкі часта суіснуюць ва ўяўленні...

Я не сказала табе яшчэ, мой чытач, што ў адзін з фестывальных дзён наладзілі для нас і сапраўднае падарожжа. У Нясвіж. І хоць гэта было зусім не рамантычнае, досыць бесталковае спатканне з горадам, я не шкадую: пабачыла знаёмы краявід, на які зіма ўжо сыпа-

адзіны ў сваім родзе твор: і па гісторыі стварэння, і па вобразным змесце, і па стыльвым абліччы. Помнік побытавай музычна-паэтычнай культуры «перачытаў» кампазітар В. Капыцько, і ягонае прозвішча справядліва стаіць побач з назваю «Куранты» як аўтарскае. У саміх тых альбомных мелодыях не змяніўшы ніводнае ноты, ён прапанаваў свежую драматычную ідэю і... Цудоўны сплаў дзвюх эпох даў арыгінальную з'яву нашай нацыянальнай культуры, а дзякуючы ўсё больш дасканаламу і натхнёнаму выкананню твор можа зацікаваць не толькі беларускіх меламаман. (Дарчы, «Куранты» ўжо чулі ў Піцеры).

Спажыву для гісторыкаў і даследчыкаў даваў кожны канцэрт. Нават не перапыняючыся на антракт, музыцыраваў са сваім хорам І. Мацохоў: ад аскецкіх манодый, прысвечаных святой Ефрасіні (XII—XIX стст.), праз урмюкі з Нясвіжскай імшы ля мажор (аўтарам яе лічаць Шымкевіча, чыё прозвішча ўпаміналася сярод музыкантаў капэлы Радзівіла ў

Вяртанне будзе прагрэсам

Вольныя варыяцыі на тэму «Адраджэнне беларускай капэлы»

«Хай музыканты зайграюць «Куранты»!»

тэжыць такое параўнанне можа хіба таго толькі, хто не хадзіў, не чуў, не цікавіўся... Калі нераўнадушны чытач мой быў хоць на адным з шасці канцэртаў і ведае тэму «Адраджэнне беларускай капэлы», ён спрачацца не будзе.

Калі ж ён яшчэ і рамантык, дык абавязкова згадае вядомае меркаванне: паміж чалавекам і ягоным імем існуе пэўная ўнутраная сувязь. У Віктара Скоробагатава — пераможнае імя. Ну, а словы італьянскай арый «Victoria, victoria!», якая часцяком гучыць па радыё ў ягоным выкананні (такі востр каламбур), аказаліся проста прарочымі. Пленум праўлення СМД, які прайшоў у рамках фестывалю, пастанавіў: сфарміраваць у сістэме СМД творчае аб'яднанне «беларуская капэла»; зацвердзіць старшынёй аб'яднання спадара Скоробагатава В. І.; сумесна з БДФ праводзіць штогод фестываль «Ад-

зычнай культуры на Беларусі назавуць хутчэй савецкі клуб, чым прыдворную капэлу магната. І хвала тым першапраходцам, што не далі веры артадоксам, самі зазірнулі ў архівы, у працы замежных навукоўцаў, адважыліся на вандраванне па мінулых стагоддзях, а ў дарозе набылі новых аднадумцаў ды паслядоўнікаў.

Шаноўны спадар Адам Мальдзіс, які і адкрываў фестываль і ўдзельнічаў у гутарцы за «круглым сталом», і выступіў з каментарыем перад заключным канцэртам, ці не першы ступіў на terra incognita і вярнуў нашай музычнай гісторыі ўжо не адну старонку. Без прац А. Мальдзіса не змаглі абсыціся аўтары грунтоўнай кнігі «Музыкальны тэатр Беларусі. Доактэбрыскі перыяд». І невядома менавіта ён меў слова перад стракатай ды пераважна недасведчанай філарманічнай аўдыторыяй. Слухачы мусілі зразумець змяняльнасць фестывалю, крэўна прылучанага да беларускага Адраджэння: «Наш нацыянальны беларускі дом павінен стаць на трывалым падмурку культуры, каб не сцярдэджалі ў розных французскіх газетах, што беларусаў прыдумалі большавікі».

Слухачы мусілі паверыць,

гамбургскі кампазітар Голанд (ён служыў у Радзівіла), на думку даследчыкаў, частку музыкі стварыў пад уплывам модных тады мангеймцаў, а ў асноўным матэрыяле оперы скарыстаў народныя першакрыніцы — мелодыі, рытмы польскія ды беларускія, нават «лакальнага нясвіжскага паходжання». Цікава, праўда?

Але чаму пра ўсё гэта мы даведваемся толькі сёння? Чаму спецыялісты не аднаго пакалення сілкавалі сваю прафесійную годнасць ды інтэлект фальсіфікацыямі? Чаму нават сьвядомасць людзей, якія лічылі сябе сур'ёзнымі навукоўцамі, раз'ядала немаведама кім сфабрыкаваная «аксіёма»: маўляў, музыка, нотныя партытуры, кампазітары ў парыхах, прафесійныя аркест-

нула жменьку першага снегу; пакружыла па мяккіх, засланых лісцём, сцяжынках вакол замкавых муроў. Прайшла па радзівілаўскіх апартаменты, па пахлах лекамі і дэзінфекцыяй (санаторый яшчэ не выбраўся ў новы будынак), — а некалі тут пахла садовымі кветкамі, вытанчанай парфумай, гарэлі свечкі, гучала музыка...

Паспрабуй уявіць сабе пранізлівыя кастрычніцкія пахі старога парку, барочныя сілуэты горада, утульныя пляцы, карункавыя балканычкі, пакручастыя лесвіцы, прасторныя залы, цырымонныя постаці. А я паспрабую сказаць колькі слоў пра канцэрты.

Кажуць, еўрапейскае мастацтвазнаўства даўно спусцілася ў сваёй цікавасці з «музычнага Алімпа» на шырокія палеткі той культуры, якая атуляла людзей у царкве і вучэльні, у арыстакратычным салоне і на вуліцы, а дзякуючы паведам пэўнай музычнай моды перасягала дзяржаўныя межы, падхоплівалася, развівалася, адаптавалася ў розных краях. З тых палеткаў — і музыка, паказаная на фестывалі.

Пачаўся ён падарожжам у Нясвіж 2-й паловы XVIII стагоддзя: Дзяржаўны камерны аркестр Беларусі (дырыжор В. Собалеў) прадставіў паланезы М. Радзівіла — немудрагелістыя, адпаведныя законам класічнай гармоніі, «пакаёвыя» п'есы. Салонную музыку адцянілі фрагменты оперы «Агатка, або Прыезд пана» І. Д. Голанда (з аркестрам спявалі А. Бундзелева і В. Скоробагатаў). Вось тут ужо адчуваўся і вобраз, і характар; прывабіла сваёй далікатнасцю сентыментальная сялянчак Агатка, павесяліў каларытнай арыяй пра гарэлку злыдзень-прайдзісвет П'яшка...

Эмацыянальнай і мастацкай кульмінацыяй першага вечара сталіся вядомыя «Куранты» ў выкананні Мінскага дзяржаўнага камернага хору і яго салістаў, ансамбля салістаў БДФ і В. Скоробагатава (дырыжор І. Мацохоў, які саліраваў і сам). Гэты музычны феномен, над якім, не сумняваюся, яшчэ будуць «сушыць мазгі» ды ламаць пер'і даследчыкі, ужо больш як год жыве даволі актыўным канцэртным жыццём, выклікаючы цікавасць, а то і захапленне публікі. Сярод «хороших и разных» беларускіх кантат «Куранты» пакуль што

XVIII ст.), да гімнаў беларускай царквы XVIII—XX стст. (у тым ліку уніяцкай канфесіі).

Не проста прыемнымі — пазнавальнымі атрымліліся праграмы, якія каменціравалі мастацтвазнаўцы В. Дадзімава і В. Савіцкая. Музыку М. Агінскага, М. Радзівіла, В. Казлоўскага выконвалі ансамбль «Кантэбле», спявак В. Скоробагатаў (канцэртмайстар Г. Каржанеўская). Гучаў і званы «Полацкі шытак». Паназіраўшы за публікай, можна было сказаць, што адбываўся фестываль і яе адраджэння. Паланез Міхала Казіміра Агінскага ў выкананні скрыпача Л. Гарэліка (фартэпіяна — Ю. Гільдзюк) літаральна «сарваў аваяцую». Горача прымалася музыка Т. Касцюшкі і Міхала Клеафаса Агінскага ў выкананні піяніста І. Алоўнікава...

Гітарыст В. Жывалеўскі прадставіў чароўную нізку лютневых твораў (ва ўласнай рэдакцыі), што бытавалі на землях беларускіх у XVI—XVIII стст. Дарчы, пра аўтараў-лютністаў В. Длугарая, І. Райснера, В. Бакфарка і іншых В. Жывалеўскі, музыкант-шукальнік, асветнік, добра распавёў у сваім сёлетнім інтэрв'ю «ЛіМ».

Студэнтка Т. Ліхач даследавала нясвіжскія месы XVIII ст., знойдзеныя музыказнаўцай Т. Шчарбаковай у архівах і аднесеныя цяпер да аўтарства аднаго мясцовага музыканта, дарвітага, але недасаткова прафесійна адукаванага. Верагодна, гэта ўжо згаданы Шымкевіч. Фрагменты Ля мажорнай імшы, прызначанай пераважна для харавога выканання, перапрацаваў для свайго інструмента арганіст К. Шараў. Як тонкі мастак, ён не толькі ўзабагаціў музыку свайго недасведчанага ў арганнай тэхніцы папярэдніка, але і захаваў уласціва сціма нотага помніка: традыцыйні заходнееўрапейскай імшы ў спалучэнні з рысамі тагачаснага народна-бытавога мастацтва.

К. Шараў увёў у праграму і клавесін (6 танцаў В. Длугарая). Але шчыраваў усё ж за арганам, фантазіруючы ў інтэрпрэтацыі старадаўніх танцавальных п'ес, падкрэсліваючы жанравы характар каларытнай імітацыяй тэмбраў дрэўляных духавых. А строгаю Павану з «Полацкага шытка» ён ператварыў у сапраўдную драматычную варыяцыю.

Сілуэты барока

Мой чулы, мой строгі чытач, ты разумеш: распавядаць пра музыку — марны занятак. І ўсё

Лаўрэат рэспубліканскага конкурсу А. Бундзелева.

Заслужаны артыст Беларусі В. Скорабата.

Як і творчасць В. Капыцько, творчасць К. Шаравы, В. Жывалеўскага — апраўданы і мастацкім вынікам, і прызнаннем сучасных слухачоў свежы погляд на музычныя дакументы эпохі барока. Тое ж тычыцца і музыкантаў, якія прычыніліся да дзюх апошніх фестывальных праграм. Малады кампазітар А. Літвіноўскі зрабіў рэдакцыю псалмаў на вершы Сімяона Полацкага для В. Скорабата і ансамбля «Класік-Авангард», у ягонаў жа аранжыроўцы паўстаў і «Віленскі табулатурны сшытак» (1600 г.).

«Віленскі сшытак» уразіў не толькі мілагучнымі тэмамі і густой інструментальнай расфарбоўкай, а і адметнай драматургічнай трактоўкай. Нумары гітары сола (В. Жывалеўскі) чаргаваліся з сакавітым гранжем ансамбля «Класік-Авангард» (кіраўнік У. Байдаў). Бышчам вытанчаны самотны галас апавядальніка папярэднічаў поліфанічным і рознахарактарным малюнкам жыцця. Прыгожая работа...

Літвіноўскія даследчыкі лічаць, што танцавальныя мелодыі «Віленскага сшытка» паходзяць з Кёнігсберга, бо там знойдзены. А Прусія ж мела на той час цесныя сувязі з беларуска-літвінскімі землямі. У вытанчаных сілуэтах музычнага барока наўрад ці можна ўгледзець хоць чыё-небудзь нацыянальныя рысы, але ж мы можам, маем усе падставы лічыць гэтую музыку і сваёй.

У бяспрэчна беларускім асяроддзі, як лічыць А. Мальдзіс, у нетрах школьнага тэатра (1789 г., Забелская дамініканская калегія) нарадзілася опера, або апэртка, Р. Вардоцкага «Апалон-заканадаўца, або Парнас зрэфармаваны». Да гэтага твора, які завяршаў фестывальны тыдзень, прылучыўся кампазітар Д. Смольскі. Менавіта ў ягонай рэдакцыі, абноўлены і пясняжылі, «Апалон», ужо аднойчы выкананы на сцэне ДАВТа, ішоў цяпер на філарманічнай сцэне.

Тут, на жаль, герояў Парнаса лёгка можна было пераблытаць, бо з'яўляліся яны амаль у аднолькавых фракках і без, ну, хаця б апазнавальных папярочных цэтлікаў з імёнамі. Не дапамагала і «бесыменная» праграма — хіба што падняла настрой чарговымі «перламі», акашталі «падсведчаннем яго жскравага мастацкага талента з'яўляецца музыка», «дзеянне оперы разрачываецца»... Аднак салісты, сярод якіх В. Скорабатаў, В. Чарнабаеў, Э. Пелагейчанка, М. Жылюк, А. Тузлукоў і інш., камерны хор, камерны аркестр, дырыжор В. Собалеў, рэжысёр Я. Паўло-

віч стараліся зацікавіць публіку і гэтым, канцэртным выкананнем. І публіка на апладысментах не паскупілася.

Каму гэта належыць?

Каб чытач уявіў сябе ў гучы фестывальных размоў, я зрабіла выняты з некаторых выступленняў на пленуме СМД і за «круглым сталом» навуковай канферэнцыі.

В. Скорабатаў, заслужаны артыст, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі:

— 200 гадоў таму на тэрыторыі сучаснай Беларусі існавала развітая прафесійная музычная інфраструктура. 26 оперна-балетных тэатраў, каля 30 сімфанічных капэлаў... У Магілёўскай капэле працаваў Паізіела, у Гродне — Стафані, у Нясвіжы — Голанд. Праз 2 месяцы пасля венскай прэм'еры «Стварэння свету» Гайдна адбылася прэм'ера ў Слоніме. Прычына не толькі ў тым, што гетман Агінін любіў музычныя еўрапейскія навінкі, але і ў тым, што менавіта ён падказаў сюжэт араторыі свайму вялікаму сябру. Усе пералічаныя факты пацвярджаюць актуальнасць для нас думкі Д. Вердзі: «Грэба вярнуцца назад — гэта будзе прагрэсам».

Трэба адрадыць капэлу як інстытут. Каб гэта быў не оперна-балетны тэатр і не філармонія, а менавіта капэла. Пачынаць трэба са стварэння архіва капэлы. Архіў павінен працаваць па такіх напрамках. Збіранне музычных твораў і вывучэнне музычнай спадчыны Беларусі. Рэдагаванне і выданне твораў, дакументаў, наладжванне выставак з дабыткаў архіва і г. д. Трэба ставіць пытанне аб стварэнні музычнага выдавецтва ў рэспубліцы і студыі грамазапісу, бо запісы ў фонд радыё робяцца на недаўгавечных стужках.

Трэба ўзнаўляць у рэпертуары капэлы тагачасную музычную атмосферу Беларусі: тут жа сталіся оперы і балеты і Італія, Іспанія, і немцы, і французы... Адначасова мы вернем у актуальнае жыццё камерныя жанры, у тым ліку сучасную музыку камерных жанраў, якую цяпер часцей за ўсё чуюм двойчы: у першы і апошні раз. Капэла зможа ажыццяўляць пастаноўні балетных дывертысмантаў, праграмы харавой музыкі, конкурсы выканаўцаў, фестывалі пэўных напрамкаў жанраў і г. д.

Дзе павінна знаходзіцца Беларускае капэла? Уяўляецца найлепшым і гістарычна апраўданым месцам тое, дзе стаў будынак, узведзены ў пачатку ХХІІІ ст., што некалькі час функцыянаваў як мініскі гарадскі тэатр. У ім Дунін-Марцінкевіч ды Манюшка паставілі сваю «Сялянку». Будынак зруйнаваны, таму трэба зрабіць тое, што зрабілі ў Маскве з будынкам Мастацкага тэатра: аднавіць фасад, а далей будаваць тое, што неабходна. Месца ж незвычайнае: побач кансерваторыя, будынак былой гімназіі, дзе вучыліся Манюшка, Лучына, Ельскі і інш.; поблізу дом, у якім жыла сям'я Манюшкаў. Тут жа Музычны ліцей, магазін «Ноты», тут жа і культавы асяродак, і будзе, спадзяюся, адноўлены ратушны тэатр...

Не так даўно Рыхтэр у адным з інтэрв'ю тут, на Беларусі, заўважыў, што МАСТАЦТВА НАЛЕЖЫЦЬ ТАМУ, ХТО ЯГО РАЗУМЕЕ. Сваёго месца ў кантэксце еўрапейскай культуры мы не зразумеем да тых часоў, пакуль не будзем данкладна ведаць культуру, нашчадкамі якой з'яўляемся. Хочацца, каб намаганні энтузіястаў у адроджэнні капэлы былі падтрыманы дзяржавай, каб праграма «Спадчына» якой амаль 1,5 года, сталася не дэкларацыяй аб намерах, а праграмай дзеяння Міністэрства культуры рэспублікі.

У. Скараходаў, дырэктар Беларускага інстытута праблем культуры:

— Сёння гістарычны момант. Але калі мы будзем адаблена вырашаць праблемы, нічога ні ў нас, ні ў Міністэрства культуры не атрымаецца. Я прапаную звярнуцца, мабыць, сумесна СМД і Міністэрства з грунтоўнай запіскай-даведкай ва ўрад рэспублікі. Думаю, што дзяржава падтрымае нашы намаганні. Я прадстаўляю Беларускае інстытут праблем культуры. Я згодзен стварыць творчы калектыў, куды мы можам запрасіць вядучых дзеячаў, спецыялістаў для таго, каб працаваць канцэпцыю і распрацаваць праграму адроджэння капэлы, мы ў інстытуце знойдзем нейкія грошы ў якасці спонсараў, думаю, грошы нейкія знойдзе і Міністэрства культуры, і Саюз музычных дзеячаў. Тады мы зможам рухацца...

В. Дадзіева, мастацтвазнаўца:

— Фестывалі можна ажыццяўляць толькі пры наяўнасці нотнага матэрыялу. Жахлівая сітуацыя з пошукамі ў вяртаннем гэтага матэрыялу. Гэта заставіла на сённяшні дзень прыватнай справай музыкантаў. Не хачу расказаць, на якія прыніжэнні, пакуты даводзілася ісці, каб вярнуць кожны твор, які вы чулі ў канцэртах. Большасць нотнага матэрыялу знаходзіцца ў Вільні, у Пецярбурзе. І, на жаль, у Польшчы: нашы афіцыйныя ўстановы не тое што не хочучы, каб вярталіся з-за мяжы тры ноты, а проста не маюць рахункаў для фінансавання такой справы і таму ніводзіцца дапамагчы. І даводзіцца даследчыку рабіць мякка кажучы, «бартэрныя абмены» ці свой ганарар, атрыманы за публікацыі ў замежных выданнях, выдаткаваць на прадаўжэнне працы. Я ведаю, колькі яшчэ засталася ў польскіх сховішчах, бо калі палову нот мела магчымаць ксеракаправаць, дык на другую ў мяне ўжо не хапала грошай. Не хачу, каб вяртанне помнікаў лічылася нейкім геройствам: кожны робіць тое, што яму падабаецца, адзін купляе боты, другі — ноты. Але пакуль пошукі і вяртанне нотных помнікаў будзе прыватнай справай, дагэтуль выканаўцы будуць хадзіць з працягнутай рукой. І адзін даследчык аддаць ноты, а другі нават і не скажа, што ў яго ёсць, бо ён сам працуе, матэрыял аналізуе ці мае нейкія свае прычыны, каб не дзяліцца знаходкамі з выканаўцамі. Што ж зробіш: гэта яго прыватная ўласнасць... Таму давайце штосьці зробім, каб змяніць такое жахлівае становішча.

М. Нікалаеў, загадчык аддзела С.-Пецярбургскай бібліятэкі імя Салтыкова-Шчадрына:

— Трэба падзяляць два паняцці: паняцце вяртання помнікаў і паняцце вяртання спадчыны. Таму што ў любым сховішчы, калі пачуюць, што вы хочаце вярнуць помнік, зобраць арыгінал, вам будуць ствараць усялякія цяжкасці, схаваюць, не дадуць тое, што вы патрабуеце. Калі ж вы будзеце аднаўляць спадчыну — іншая справа: гэта значыць зрабіць копію, раздрукаваць ноты, каб потым іх выконваць, прэ папрабаванне помніка гаворка не ідзе.

Але каб ставіць пытанне аб вяртанні спадчыны, трэба стварыць бібліяграфію ўсяго, што мы хочам выконваць, што мы хочам вярнуць. У плане архіва капэлы трэба такі напрамак дзейнасці пазначыць, каб вядома было: дзе і якія помнікі музычнай культуры Беларусі захоўваюцца, абнародаваць гэты матэрыял, а потым ставіць канкрэтныя пытанні пра ксеракаправанне, а магчыма, з цягам часу і пра паступовае вяртанне арыгіналаў.

Плёнай справай магло б быць і выданне альбома «Беларуская капэла» пад эгідай самоў капэлы, які б паказаў рэальнасць беларускіх музычных помнікаў самаму шырокаму колу — ад дзяцей у музычных школах да аматараў кнігі. Альбом паказаў бы выглед градуалаў, выглед ірмалогіёнаў, па якіх слявалі ў царкве, — у розных гістарычных перыяды гэтыя кнігі па-рознаму аздабляліся, яны цікавыя не толькі як помнікі музыкі, а і мастацкай культуры Беларусі. Альбом — справа адносна лёгка, гэта не акадэмічны збор, і ён меў бы вялікае асветніцкае значэнне.

А. Мальдзіс, прэзідэнт Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў:

— Калі яшчэ аспірантам пачынаў пошукі нашых рукапісаў, я перш за ўсё думаў пра сваю вузкую дзялінку, беларускую літаратуру ХІХ ст. Потым жыццё прывучыла фіксаваць усё, што трапляе пад рукі, асабліва, калі працуеш за граніцай. І цяпер у Нацыянальным навукова-асветным цэнтры імя Скарыны мы трымаем менавіта такога сістэмнага падыходу: праглядаеш нейкія фонды — абавязно фіксуеш усё па сумежных дысцыплінах.

Адзін шлях пошукаў — рабіць гэта, абспрабуючыся на нашых сяброў за мяжой, такіх, як Г. Пікара, напрыклад. Яшчэ адзін шлях нашых пошукаў можа быць звязаны з архівам тагачаснага ведацтва Розенберга, якое ў час Вялікай Айчыннай вайны сістэматычна вывозіла з Беларусі, Украіны, з Расіі, крыху з іншых рэспублік усё, што мела мастацкую каштоўнасць: карціны, і рукапісы, і кнігі, і музычныя творы. І калі мы зможам мець нейкі доступ да гэтых архіваў (у Кобленцы, частна ў Кіеве), дзе сірупулэна фіксавалася ўсё, што вывозілася, трэба будзе, каб дасведчаны аўтар усё гэта грунтоўна «перароваў» у комплексе. І яшчэ шлях, звязаны з рукапісамі, вы-

везенымі ў Германію. У свой час жыў такі, як немцы лічылі, дзіван Штайн. Збіраў усё, што звязана з каштоўнасцямі, вывезенымі з тэрыторыі Савецкага Саюза. Пасля смерці Штайна яго рукапісы — некалькі дзесяткаў сшыткаў — былі перададзены Савецкаму фонду культуры і трапілі ў Калінінград, таму што там ёсць група, звязаная з пошукамі Бурштынавага пакоя. З вялікімі цяжкасцямі мы атрымалі мікрафілмы некаторых матэрыялаў з фонду Штайна, нас не вельмі хочучы туды дапусціць — мо баяцца накурэнцы? Гавораць, што мы самі будзем усё капіраваць. А што значыць «самі»? Гэта людзі, якія не ведаюць добра і тэрыторыю Беларусі — снажам, для іх нейкі Слонім ці Жыровічы невядома дзе знаходзяцца, яны могуць прапусціць вельмі істотныя рэчы, якія былі вывезены ад нас. Таму дабіваемся, каб нам самім там можна было працаваць. Безумоўна, даследчыкі павінны добра ведаць нямецкую мову.

У нашым цэнтры імя Скарыны плануем стварыць банк інфармацыі па ўсім комплексе гуманітарных навук, пакуль што на ўзроўні картатэкі, а потым і на камп'ютэрным. Тады лягчэй будзе весці далейшыя пошукі. Пакуль яны не будуць пастаўлены на навуковую, дзяржаўную, сістэмнаю аснову, да тых часоў нашы знаходкі будуць у многім выпадковымі.

Нам трэба думаць і пра беларускае зарубежжа. Мы да гэтага часу нават не смелі пісаць у друку, што ёсць вельмі багатае беларускае музычнае зарубежжа. Найперш, безумоўна, трэба вяртаць спадчыну Куліковіча-Шчаглова. Таксама з выдатных беларускіх кампазітараў — я мяркую па водгуках яго налег, якія працавалі да вайны ў кансерваторыі разам з ім, — Мікола Равенскі. Ёсць яшчэ некалькі цікавых кампазітараў і спевакоў. Мне здаецца, пры нашым жаданні, пры добрай волі праз год-два можна арганізаваць і вельмі багаты творамі фестываль музыкі беларускага зарубежжа. Людзі, пра якіх я гавару, у палітычных падзеях прама ўдзелу не бралі, крыві на іх рукавах няма. Яны апынуліся ў складаных гістарычных падзеях і зрабілі той выбар, які для іх здаваўся тады найбольш магчымым. Некаторыя з тых беларускіх кампазітараў раней прайшлі праз сталінскія турмы, і мы гэта таксама павінны ўлічваць.

І яшчэ. Знойдзеныя нотныя тэксты пажадана не толькі выконваць, але і выдаваць, гэта наш святы абавязак. А то можа быць, у нас рукапіс «у хаце» ёсць, ды раптам у выгледку чаго загіне ў другі раз і не застаецца для нашчадкаў.

Ю. Трылупайтэ, мастацтвазнаўца [Літва]:

— Мы з цікавасцю глядзім на нашых суседзяў: што дзеецца ў Польшчы, што дзеецца на Беларусі, таму што падзяліць агульную культуру нельга. Быў такі час, была адзіная дзяржава, і вось гэтая дзяржаўнасць так нас звязала, што цяпер разглядаць, дзе беларускае, а дзе літускае ў гэтым мінулым, проста немагчыма. Усё роўна — тыя ж самыя творы, тыя ж агульныя рысы. І каб спазнаць свае карані, мы павінны ведаць адно аднаго.

Што мы можам агульнае зрабіць? Шукаць матэрыялы. Шмат матэрыялаў ёсць за мяжой, а мы яшчэ не ведаем таго, што ёсць і ў Мінску, і ў вільнюскай бібліятэках, бо фонды многія яшчэ неўпарадкаваныя. Аказваецца, з таго, што давалася знайсці ў Вільнюсе, многае звязана і з Беларуссю, дапамагае вам. А што знаходзіцца за мяжой? Мне вядома, што з Вільнюсу ў ХХІІІ ст. было вывезена багата матэрыялаў, у тым ліку і нотных рукапісаў, у Швецыю. Я ўпаўнаважана, што ў гэтых фондах знаходзіцца нешта, што належыць і да Беларускай культуры. Ведаю, што выданні, якія ў ХХІІІ ст. былі ажыццёўлены ў Літве і на вашай зямлі, у Нясвіжы, апынуліся нават у Базельскай бібліятэцы. Гэта ўсё агульная культура і гэта наша агульная справа, таму што паасобку мы нічога не даможамся, не знойдзем.

Падзяліць, што было беларускае, літускае, ці агульнаеўрапейскае ў тагачаснай культуры — таксама немагчыма, таму што агульнаеўрапейская культурная традыцыя, асабліва ў царкоўнай, ды і свецкай музыцы — гэта была таксама адна культура, непадзельная. І для нас цікава абмяняцца інфармацыяй, запрашаць адно аднаго на канферэнцыі, знаёміцца з фондамі. (Напрыклад, у нас ва

(Працяг на стар. 12).

Вяртанне будзе прагрэсам

(Пачатак на стар. 10—11).

універсітэцкай, у акадэмічнай бібліятэкай ёсць ірмалагіёны з беларускай зямлі—гэта, па-мойму, такія цудоўныя зборнікі, якіх у іншых бібліятэках вы не сустрэнеце).

Калі мы будзем працаваць над лінгвістычнымі фундаментамі, кожнаму асобна ісці ў пошуках проста не хопіць сіл—матэрыял жа і там яшчэ неўпарадкаваны. Таму калі беларусы з'ездзяць, літоўцы з'ездзяць—трэба хутчэй мяняцца інфармацыяй і ў будучым мо нават паспрабаваць разам і выдаваць гэтыя матэрыялы, што стасаваліся з жыццём Вялікага княства Літоўскага.

Мы цудоўна ведаем, што тады быў адзіны вяльможны двор, музыканты ездзілі з дваром і ў Гродна, і ў Вільню, і г. д. Ёсць багаты фонд двара Вялікага князя літоўскага, у Варшаве. Услед за польскімі музыкантамі, думаю, трэба і нам прайсці па ім і паглядзець. Бо я фрагментамі глядзела гэты фонд: там так багата беларускіх прозвішчаў, хоць яны пісаліся і па-польску, і на латыні. Відаць, карані тутэйшыя, музыканты — з віленскага краю, з беларускіх земляў.

Ёсць і ў нас, і ў вас праблема мовы. Пэўны час усё, што стваралася на нашых землях, выдавалася па-польску. Яно яшчэ не вернула нашай культуры і прысвойваецца культурай польскай. А тут жа было зусім натуральнае карыстанне менавіта польскай мовай, бо яна ўжывалася як касцельная мова і як вяльможная мова—дык хіба гэта прычына, каб не лічыць створанае ці выдадзенае па-польску набывкам культуры нашага рэгіёна?

Цяпер самая вялікая задача літоўскіх навукоўцаў — выдаць гісторыю літоўскай музыкі ў 6-ці тамах. Але ёсць такія напластаванні, якіх мы ніколі не раздзелім, якія ўвойдуць як частка і ў беларускую, і ў літоўскую, і ў польскую культуру. І калі я чытаю энцыклапедычныя выданні, напрыклад,

нямецкія, — сорамна, бо калі пра літаратуру, пра жыццё і ёсць трохі, дык музыка беларуская ці літоўская на самай нізкай прыступцы, быццам нічога і не было! У якую гісторыю ўваходзяць Нясвіжскі, Слоніўскі, Гродзенскі прыдворныя тэатры — толькі не ў беларускую. Мы павінны зноў неяк выйсці з гэтай сваёй музычнай гісторыяй у Еўропу.

Т. Шчарбакова, музыказнаўца:

— Мы — сведкі ды ўдзельнікі таго, як культура, сама нараджаючы сябе, ратуе сябе і народ; нягледзячы на гранічныя нягоды сацыяльныя, культура жыве. І ў тым, што адбываецца сёння, мне бачыцца працэс больш агульны: ідзе адштурхоўванне пэўнага мёртвага пласту культуры, адпаведна пэўнаму перыяду нашага жыцця ў межах вялікай еўрапейскай прасторы, але ідзе і адраджэнне пладаноснага, забытага, адзіноўшага далёка.

Адбываецца спроба будаваць новую культуру не толькі на Беларусі, і паўсюль людзі заклочаны, якія даць стымулы, каб падштурхнуць культуру наперад. Мянняцца эстэтычныя арыенціры. Дагэтуль навука ці калінавуковым веданнем лічыліся эстэтычна значныя, высокім і адзіным, вартым уліку ў даследчыцкіх працах, па-першае, элітарны пласт прафесійнага мастацтва і, па-другое, фальклор, які заўжды быў бязгрэшным. (Што фальклор вельмі неаднародны, фальклорысты ведаюць лепей як хто іншы). Усё прамежкавае, уся гіганцкая сярэднявая, ці «трэцяя» прастора культуры — аматарства мінулых стагоддзяў, г. зн. арыстакратычныя «гнезды», памешчыцкі, чыноўніцкі, мяшчанскі побыт, царкоўнае мастацтва прафесійнае ды шырокае каліяцаркоўнае аматарства, — усё гэта ігнаравалася, а калі гаварыць пра нашы апошнія дзесяцігоддзі — проста арыштоўвалася, маўчала, не функцыянавала. Адсюль і татальнае неўцтва ў культуры, калі Беларусь не ведала фундаментальных пластоў сваёй музыкі.

І вось фестываль, у тым, як ён склаўся — а прантыка заўжды апыраджае навуковую свядомасць, — пазнальны для таго, ШТО трэба рабіць зараз...

Хачу закрануць немалаважнае пытанне, вакол якога ўзніклі спрэчкі, — аб адносінах паміж навуковым веданнем і выканаўчай прантыкай. Трэба ўявіць сабе, што толькі пры найвысокім узроўні навуковага ведання і пры існаванні спецыяльных курсаў тыпу «Калегіум музыкум» (а ў нас такіх няма) змыкаюцца дакладнае навуковае веданне, дакладная расшыфроўка, разу-

менне таго, што вось гэта — аўтэнтычнае і нічым не можа быць падменена, — і гэты ж узровень выканаўчай культуры, які абавязвае да ўвасаблення музычнага помніка ў яго спрадвечным выглядзе. Таго роду струмень у выканальніцтве, які ўзнік проста на базе чыстай навукі, існуе ў Францыі ды ЗША. Ёсць імёны, ёсць ансамблі... У нашым жа асяроддзі гэтага напрамку няма, давайце шчыра пра тое казаць. У нас ёсць энтузіясты-навукоўцы, якія на свой розум, у меру сваёй любові да гэтай справы робяць лепшае. А тое, што трапляе на канцэртную эстраду, далёка ад аўтэнтычнасці, ды я не лічу, што гэта дрэнна. Я проста лічу, што час аўтэнтычнага выканання яшчэ не прыйшоў.

Павінны мінуць нейкія гады, з'явіцца спецыялісты, павінны быць падрыхтаваны маладыя кадры, якія зразумеюць каштоўнасць аўтэнтычнага матэрыялу і ашчадлівага да яго стаўлення. Цяпер у прантыцы адбываецца тое натуральнае, што і мае быць. А павінны быць розныя падыходы, якія сведчаць пра багацце творчай палітры ў нашым асяроддзі, пра наша разуменне, што такое аўтэнтычная інтэрпрэтацыя спадчыны, а што такое аранжыроўка. І не павінна быць пурыйскага падыходу: рабіце, маўляў, толькі так. Мы ўсведамляем, што аранжыроўка з густам, тонка зробленая, — гэта ўпрыгожанне культуры, і такіх рэчы, мне здаецца, мелі месца на фестывалі.

Кампазітар мае права выказаць сваё стаўленне да спадчыны, да мінулага, беручы ўдзел у працэсе будавання новай культуры. Праз іх, праз кампазітараў, якія адчуваюць сучаснасць і адштурхоўваюць мёртвую, снамам, «своіваю», інтанцыянасць, даючы штосьці свежае, змыкаючыся з пластамі старэйшымі, — і будзе стварацца новая культура Беларусі.

Цярплівы мой чытач! Калі раз ты сядуеш, бо патраціў столькі часу, а поўнага ўяўлення пра фестываль не атрымаў, я не буду шукаць словы, каб палепшыць твай настрой. Калі ты «займеў зуб» на маю адвольную аранжыроўку тэмы, я не буду апраўдвацца. Я падаю: жартуеш. Бо сапраўды мой чытач, нягледзячы ні на што, рэдуецца. Адраджаецца капэла! Засвяцілася на музычным небасхіле зорка, якая пакажа нам дарогу вяртання да сябе.

Святлана БЕРАСЦЕНЬ.

Фота У. ВІТЧАНКІ.

ХТО МЫ БЕЗ МОВЫ...

Па Беларускім тэлебачанні штотыднёва гляджу перадачу «Тыдзень беларускага ўрада», у якой прымаюць удзел члены нашага СМ. Мне даводзілася слухаць выступленні М. Мясніковіча, С. Лінга, Г. Панькова і інш. Пасля гэтага дзіву даешся: як людзі, якія займаюць такія высокія пасады ва ўрадзе Беларусі, не ведаюць беларускай мовы. Гэта ж смеху варта! Як яны могуць патрабаваць ад сваіх падначаленых выконваць Закон аб дзяржаўнасці беларускай мовы, калі самі не валодаюць ёю? Які яны паказваюць прыклад беларускаму народу? Сорамна за такіх кіраўнікоў. За час, што яны жывуць у Беларусі, можна было авалодаць кітайскай ці японскай мо-

вам, а не то што беларускай. Крыўдна і балюча, калі самі беларусы, якія займаюць такія высокія дзяржаўныя пасады, так зняважліва адносяцца да сваёй роднай мовы. Так і хочацца запытаць у гэтых кіраўнікоў: дзе ж ваш нацыянальны гонар? Няўжо вам не сорамна, што беларусы страчаюць сваё галоўнае, па чым пазнаецца народ, нацыя, наш нацыянальны твар, — мову? Без мовы мы не беларусы, а проста жыхары рэспублікі. Калі ёсць такое вялікае багацце, як родная мова, то яно павінна прымяняцца. Інакш нашошта тады і беларусамі звацца?

В. КРАЎЦОЎ.

г. Віцебск.

РЭПЛІКА

РАДАВАЦА Б, АЛЕ...

Дайшлі мы, як кажуць, да ручкі. Маю на ўвазе не толькі жахлівае знамянічае становішча, у якім апынуўся колішні «Савецкі Саюз», але і страшныя эналагічныя катаклізмы: Здаецца, у гэтым ужо ніхто не сумняваецца. Больш за тое — пачынаем непакідаць. Шмат хто. Прынамсі, Мінскі гарадскі камітэт па эналагіі, гарадская санітарна-эпідэміялагічная станцыя, гарадскі савет Беларускага эналагічнага саюза, мінская эналагічна-тэхналагічная асацыяцыя гатовыя аб усіх гэтых бедках крычаць на ўвесь голас. Таму і вырашылі выдаваць газету «Эналогія Мінска», першы

нумар якой з'явіўся ў кіёўскай сталіцы Рэспублікі Беларусь.

Тут бы радавацца, ды, як той казаў... З выхадам новай газеты працягваецца рухацца ра-нейшая «інтэрнацыянальная» кружэлка: не «Эналогію Мінска» мы бачым, а «Эналогію...» Няўжо заснавальнікі новага выдання думаюць, што калі пра беды, якія абрынуліся на нас, гаварыць па-беларуску, дык гэта не да кожнага дойдзе? Ці што пра фізічнае здароўе чалавеча варта турбавацца, а вось пра маральнае здароўе нацыі — няма патрэбы? Выходзіць, што...

А. М.

Фота С. ГРЫЦА.

Хто прагне рэваншу

(Пачатак на стар. 5).

у дадзеным выпадку Грыгор'евым. А што, калі яму не спадабаюцца пытанні рабочых? А што, калі раўне: «Куды глядзелі, чаму не выходзіце працоўныя?» А за гэтым маглі паследаваць і аргываваць...

Сёй-той скажа: усё гэта сплыло ў мінулае, нашошта гэта ўспамінаць, калі камуністычнай партыі ўжо няма?

Не, хаваць яе зарана, хоць, сапраўды, яна і страціла былую сілу. Затое жыве наменклатура — той трэці клас, які абавязаны партыі сваім высокім становішчам у грамадстве.

Член прэзідыума Наваполацкага гарсавета, дэпутат Віцебскага абласнога Савета, старшыня гарадскага спулкі БНФ Віталь Аляксандравіч Гідрановіч расказаў мне пра пасяджэнне прэзідыума 19 жніўня — у першы дзень пучы. На ім прапанова дэпутатаў ад Дэмакратычнага форуму выступіць з асуджэннем неабавязальнага перавароту сустрэла яраснае супраціўленне дэпутатаў-камуністаў дырэктара завода бялкова-вітамінных канцэнтратаў Канобрыя і інжынера завода «Нафтааргсінтэз» Мяншоўва, якія адкрыта падтрымалі пучыстаў.

А. Захаранка ў час нашай працяглай гутаркі аднойчы скажа: «Учора час працаваў на дэмакратыі, сёння ён працуе на нас. Паглядзім, як новыя ўлады выкруцяцца з гэтага адчайнага эканамічнага

становішча».

Як гэта ні сумна, а ёсць у яго развагах рацыянальнае зерне. Вельмі многія людзі жывуць сённяшнім днём — яны мёркнуць, што за пустыя паліцы павінен несці адказнасць той, хто цяпер стаіць на чале ўлады. Паспрабуй даказаць ім, што гэта камуністычны рэжым даў ёй краіну і нас да жабрацтва. У іх заўсёды напалатовае фраза: «А раней кілбаса была!» Не звяртаць увагі на абывацельскія развагі? Як сказаць. Менавіта на іх, на люмпенізаваную частку грамадства, робіць стаўку партакратыя, якая дзе-нідзе пачынае актыўна дзейнічаць пад новай шылдай. Уззяць хоць бы новаспечаны рух «За дэмакратыю, за сацыяльны прагрэс і справядлівасць», які ўзначаліў другі сакратар былога Мінскага гаркома КПБ, сумнавадомы сваім пярочным антыдэмакратызмам В. Чыкін. У рух рэкрутавана нямала людзей, якія мараць аб вяртанні камуністычнага «раю». На ўзбраенне гэтыя фарысеі бяруць такія сьвятыя словы, як «дэмакратыя», «прагрэс», «справядлівасць» і да т. п. Няхай гэта нікога не падманіць, як не падманяць дэкларацыі аб «незалежнасці» ўчарашніх партыйных газет. Нядаўна перагарнуў «абласную незалежную масавую газету» «Віцебскі рабочы». Такое ўражанне, што кожны нумар яго па-ранейшаму ўзгадняецца з абкомам партыі. Толькі ў выпуску «ВР» за 23 кастрычніка г. г. змешчаны аж чатыры матэ-

рыялы, аўтары якіх льюць настальгічную слязу аб колішнім часе, прагнуць уступіць у якую-небудзь арганізацыю, якая б «паклала канец ганьбаванню камуністыч-

Р. С. Артыкул гэты быў дасланы ў набор яшчэ да разгляду на апошняй сесіі Вярхоўнага Савета Беларусі пытанні аб лёсе КПБ, дзейнасць якой была прыпынена парламентам пасля паражэння янаеўскага пучы.

Хто сачыў за яе працай, помніць, якую бурную рэакцыю часткі дэпутатаў выклікалі спробы камуністычнай фракцыі наваздаць Вярхоўнаму Савету свой пункт гледжання на ўдзел кампартыі Беларусі ў жніўняўскіх падзеях. Не трэба было быць вялікім палітыкам, каб зразумець, што хавалася за яе, на першы погляд, бяскрыўднымі прапановамі — даць магчымасць камуністам склікаць свой з'езд, на якім КПБ, быццам бы, аб'явіць аб самароспуску, аб перадачы «часткі» сваёй маёмасці дзяржаве, стварэнні на законных падставах новай «грамадскай» арганізацыі (супраць гэтых «манеўраў» адразу выступіла парламенцкая апазіцыя БНФ, кіруюцца, відаць, меркаваннем, што партыі, якая запляміла сябе нябачаным крывадушам, хлуснёй, — верыць нельга).

Негатыўную рэакцыю многіх парламентарыяў выклікала і прапанова дэпутатаў-камуністаў адчыніць для былых гаспадароў апячатаныя памяшканні партыйных камітэтаў, каб папярэдзіць «захоп» іх... малымі прадпрыемствамі і кааператывамі (?), падрыхтаваць будынкі як след да зімы [дарэчы, прапановы гэтыя гарача падтрымаў Старшыня Саўміна рэспублікі В. Кебіч]. Не расчуліў парламентарыяў і заклік камуністаў паспачуваць учарашнім партфункцыянерам, якія, маўляў, засталіся без працы і сродкаў для існавання.

Але не так ужо «пакутуе» зараз былая партакратыя. Пра гэта сведчаць і факты, нагаданыя ў артыкуле «Хто прагне рэваншу». Сёння можна ўпэўнена гаварыць пра тое, што сітуацыя, апісаная ў ім, характэрная не толькі для Наваполацка...

Па шэрагу абставін (у прыватнасці, не было кворуму дэпутатаў) парламентарыі не прынялі рашэння па «партыйным» пытанні. Разгляд яго будзе прадоўжаны на наступнай, снежанскай, сесіі Вярхоўнага Савета.

Мабыць, учарашнія гаспадары жыцця яшчэ спадзяюцца, што кампартыя, нібы тая казачная птушка Фенікс, адродзіцца з пепелу. Але птушку, як кажуць, відаць па палёце. Гэтая — узляцець не павінна...

ФЕСТИВАЛІ

Рахунак 701302

Сёння — трэці канцэрт фестывалю «Беларуская музычная восень», які адкрыўся 20 лістапада сімфанічным канцэртам пад кіраўніцтвам В. Дуброўскага (саліст — М. Петухоў). Чым жа гэтае традыцыйнае свята мастацтваў адметна сёлета? Язык не паважваецца назваць яго яшчэ ўсесаюзным, хоць на афішах захавана ранейшае азначэнне. Дакладней было б назваць — міжнародны, бо сярод гасцей брытанскі піяніст М. Маклахлен, грузінская скрыпачка М. Яшвілі, віяланчэлістка з Арменіі М. Абрамян, дырыжоры К. Арбелян (ЗША) і Р. Сангольт (Нарвегія), вакальны актэст са Славеніі, літоўскі кларнетыст А. Будрыс, багата музыкантаў з Расіі: арганісты А. Фісейскі, С. Дзіжур, скрыпач Э. Грач, ансамбль салістаў «Акадэмія старадаўняй музыкі» пад кіраўніцтвам Т. Грынцэнкі...

Зварніце ўвагу на канцэрт, які адбудзецца сёння а 18-й гадзіне ў зале філармоніі. Беларуская праваслаўная царква і Міністэрства культуры рэспублікі ладзяць дабрачынны канцэрт у фонд будаўніцтва храма-помніка ў гонар Іконы Божай Маці «Усіх журботных Радасце» ў памяць усіх пацярпелых ад чарнобыльскай бяды. Да прысутных звернуцца мітрапаліт Філарэт, Патрыяршы Экзарх усяе

Беларусі, і міністр культуры рэспублікі Я. Вайтовіч. У дабрачыннай акцыі ўдзельнічаюць рускі народны ансамбль «Расія», Акадэмічны аркестр Беларусі імя Жыновіча, народныя артысты СССР Д. Зыкіна, (Масква) і А. Днішаў (Алма-Ата).

Праз тыдзень, 29-га, дабрачынны канцэрт у той жа фонд з удзелам камернага хору хлопчыкаў і юнакоў Музычнага ліцэя пры БДК, а таксама царкоўных хароў з Мінска ды Гродні. Усе, хто хоча зрабіць свой унёсак у справу святага будаўніцтва, могуць пералічыць грошы на рахунак 701 302 у горадырэкцыі Мінскбізнесбанка. Дарэчы, абодва дабрачынныя канцэрты (гэта і новае ў традыцыях «восені») падтрымалі фінансавана мінскія аўтамабільны і трактарны заводы, «Гарызонт», асацыяцыя «Будучыня», Дом грампласцінак. Як паведаміў нам асабісты сакратар мітрапаліта Філарэта айцец Серафім, дырэктар вытворчага аб'яднання «Атлант», спаслаўшыся на адсутнасць грошай, не падтрымала дабрачынную акцыю...

Сачыце за афішамі — наперадзе самыя цікавыя канцэрты фестывалю, які 30 лістапада завершыць праграма Акадэмічнага аркестра Беларусі пад кіраўніцтвам В. Дуброўскага з выдатным салістам — піяністам М. Пятровым.

ЛІТКУР'ЕР

Святло зоркі Нізамі

Есць творцы, прысутнасць якіх пастаянна адчуваецца не толькі ў літаратуры, якая дала ім жыццё. Матывы, што знаходзілі сваё ўвасабленне ў іхніх кнігах, агульначалавечыя. Да такіх тытанаў духу належыць і выдатны азербайджанскі паэт і мысліцель Нізамі Гянджэві. З дня яго нараджэння споўнілася ўжо 850 гадоў, а між тым ён — наш сучаснік. Жыве ў сённяшнім супярэчлівым свеце, разам з намі шукае выйсце са складанага становішча, у якім апынулася грамадства, і гэтаксама разам з намі перананы: усё мінецца на зямлі, але нязменным будзе дабро, шчодрасць, дружба, калі мацуюцца яны на шчырасці і праўдзе.

Юбілей Нізамі адзначыла і беларуская зямля. Свята супала з падпісаннем дагавору аб супрацоўніцтве паміж Азербайджанам і Беларуссю. Вядучы вечара, (ён праходзіў у зале філармоніі ў Мінску) старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі В. Зуёнак, старшыня Саюза пісьменнікаў Азербайджана, народны дэпутат СССР Анар, В. Іпатава, П. Маналь, С. Законнікаў і іншыя гаварылі пра значэнне творчасці Нізамі, ролю літаратуры ў наш час. Выступілі на вечары і міністры культуры абедзвюх дзяржаў: Азербайджана — Бюль-Бюль-аглы і Беларусі — Я. Вайтовіч.

На другі дзень у ДOME літаратара беларускія пісьменнікі сустрэліся са сваімі азербайджанскімі калегамі. Вёў сустрэчу намеснік старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі У. Паўлаў. З азербайджанскага боку прысутнічалі Анар і адназны сакратар Ганджабасарскага аддзялення Мамед Алім.

Жыве памяць аб Карпінскім

годзі назад жыў у гэтай мясцовасці. Ганаровае права зрабіць гэта было дадзена консулу Рэспублікі Польшча ў Мінску М. Галоўскаму і намесніку старшыні Пружанскага райвыканкома І. Казарэву.

На мітынг, прысвечаным памяці паэта, слова сказаў дырэктар Нацыянальнага навукова-асветніцкага цэнтру імя Ф. Скарыны Акадэміі навук Беларусі А. Мальдзіс. Ад дэлегацыі з Беларэжы выступіла Г. Карвоўска.

Ушанавалі памяць Ф. Карпінскага і на яго магіле. Тут тансама выступіў А. Мальдзіс, а К. Цвірка пазнаёміў прысутных са сваім перакладам аднаго з твораў Ф. Карпінскага.

Г. КАЛЯДА.
Фота І. МАШКАЛЫ.

Праўда Ларысы Геніюш

Усесаюзны чытач, які так званую лагерную літаратуру найперш звязвае з імем Варлама Шаламава, можа па вартасцях ацаніць і «Сповідзь» Ларысы Геніюш. Яе пакутны дзённік у перакладзе Н. Ігруновай пабачыў свет у восьмым і дзевятым нумарах часопіса «Дружба народоў».

МУЗЫКА

Грыгорчыка шукала «Свабода»

У «ЛіМ» пазванілі з Мюнхена. Калегі са «Свабоды», прачытаўшы нашу інфармацыю «У Мюнхен—да новых перамог!», пыталіся, як знайсці Марата Грыгорчыка, стажора ДАВТа Беларусі, які пасля перамогі на глінкаўскай конкурсе ў Алма-Аце рыхтаваўся да слаборніцтваў вакалістаў у Германіі. Ды не давялося калегам уззяць у яго інтэрв'ю: на той час М. Грыгорчык ужо вярнуўся ў Мінск, пасляхова выступіўшы ў Германіі на конкурсе «Новыя галасы»: атрымаў дыплом і тры ангажэменты — запрашэнні спяваць у тэатрах Берліна ды Франкфурта. Выхаванец Беларускай кансерваторыі (клас прафесара А. Генералава), ён гэтымі днямі актыўна выступае на сцэне ДАВТа: у спектаклі «Чарадзейная флейта», у канцэрце з твораў Моцарта, у праграме з удзелам маладых талентаў Беларусі.

Вечар, калі спяваў Саўчанка

І не толькі ён. То быў творчы вечар народнага артыста СССР саліста Беларускай оперы Аркадыя Саўчанкі з удзелам ягоных партнёраў па сцэне. Разнастайная праграма, прадстаўленая наведнікам ДАВТа рэспублікі 16 лістапада, сталася працягам цыкла «Зоркі Беларускай оперы». Праваў яе (і рэжысёраў) галоўны дырыжор тэатра А. Ансімаў.

Былі і вайскоўцы

Нядаўна ў «Нашым наладары» мы адзначылі юбілей заслужанага артыста рэспублікі Валерыя Прышчэпёнка. А тыдзень таму юбіляр ладзіў творчую справаздачу ў тэатральнай зале міжсаюзнага рэспубліканскага Палаца культуры прафсаюзаў. Вядомага спевапа падтрымалі, уззяўшы ўдзел у канцэрце, і вядомыя творчыя калектывы: Вакальны ансамбль ветэранаў вайны, працы і Узброеных Сіл СССР, Ансамбль песні і танца Беларускай ваеннай акругі, салістам янога быў у свой час В. Прышчэпёнак.

ТЭАТР

Убор для князя

Д. МОХАЎ «абараняе» свае эскізы...
Фота А. ХАРКОВА.

Прысутнічалі: аўтар лібрэта В. Іпатава, рэжысёр-пастаноўшчык С. Штэйн, музычны кіраўнік М. Калядка, мастак-пастаноўшчык Д. Мохав, харэограф У. Колесаў, а таксама іншыя творчыя работнікі, адміністратары, члены мастацкага савета і гасці.

Адсутнічалі: кампазітар А. Бандарэнка, аўтар оперы «Князь Навагрудскі», якая прынята да пастаноўкі ў ДАВТе Беларусі (мы пісалі пра гэта) і сцэнаграфію якой — у эскізах, вядома, — абмярноваў мастацкі савет. Кампазітар адсутнічаў па ўважлівай, але кур'ёзнай прычыне: у Гродне, дзе ён жыве, ажыятаж вакол білетаў на ўсе віды транспарту, бо ў сувязі з закрыццём мяжы горад акупавалі транзітныя «гаротнікі»-гандляры. Білеты сплылі на чорны рынак...

А цікава, што сказаў бы аўтар музыкі пра знойдзены мастаком зронавы вобраз твора? Для тых, хто месца і час падзей «Князь Навагрудскага» звязваў са змрочным домам-намяніцай, шкурамі ды паходнямі ў інтэр'ерах, зброяй ды крывёю ў масавых сцэнах, эскізы афармлення былі нечаканасцю. Бо Д. Мохав апазтываў далёкую гісторыю Беларусі, якую ўяўляе сабе, паводле У. Караткевіча, «зямлёю пад белымі крыламі», краем зялёных пагоркаў, сініх азёраў, беласірых туманоў.

«Гэта не звычайная опера, не бытавая, гэта пазытыўнае апавяданне, якое мае быць выказана праз музыку, дэкарацыі і г. д. Таму сцэнічную прастору непажадана запаўняць бутафорскай ежай, прасцінамі, мэбляй — прастора спектакля мае быць чыста пазытыўнай! Крывавыя падрабязнасці падзей ніколі не былі й не будуць прадметам мастацтва. І як бы ні было цяжка, у душы павінна быць захавана паззія, бо калі настолькі дранна будзе яшчэ і ў душы, не будзе і там міготнага агеньчыка, — не будзе і самога паняцця «далей».

Так гаварыў мастак. І прысутныя зразумелі ягоную трюітоўку «Князь Навагрудскага», зразумелі, чаму на ўсіх эскізах дамінуе смарагдавая зелень, чаму так шчодра скарыстана ўрачыстая белы, чаму кулісы ўяўняныя свечкамі, чаму з'яўляецца ў святле рампы герб Вялікага княства Літоўскага. Чаму вобраз спектакля — гэта вобраз храма...

З цікавасцю ўспрымаліся эскізы нацыюмаў, пра якія падрабязна распавёў мастак. Міндоўг, Войшалк, Рута, Квета, іншыя героі оперы ды хор, балет, міманс, — усе паўстануць ва ўборах, у якіх спалучацца элементы гістарычнага нацыюма і абагульненыя прыкметы адзення XIII стагоддзя.

Вось толькі калі мы гэта ўсё пабачым? Відаць, не раней як праз год. Пра тэрміны на мастацкім савецкім гаворкі не было...

С. ВЕТКА.

КНИЖНЫЯ НАВИНЫ ТЫДНЯ

Нявольнік Мельпамены

Народны артыст СССР Здзіслаў Стома стварыў у тэатры і кіно больш за дзвесце вобразаў і адчувае сябе адным з самых шчаслівых нявольнікаў... Мельпамены. Гэткія ж шчаслівыя і ты з нас, каму давялося бачыць Здзіслава Францавіча ў шматлікіх ролях. Калі ж не выпадае зазірнуць у тэатр, дык і тут выйсе ёсць. Толькі што выдавецтва «Беларусь» выпусціла дакументальную апавесць А. Астапенкі пра З. Стому, якая так і называецца — «Нявольнік Мельпамены».

ДРУК

Змена шыльды ці...

У новай ролі прыйшоў да чытача часопіс «Коммунист Белоруссии» колішняй кампартыі Беларусі. Цяпер ён называецца «Беларуская думка» («Белорусская мысль») і мае намер адначасова выходзіць на дзвюх мовах. Калі верыць галоўнаму рэдактару «Беларускай думкі» У. Вяліччу, профіль выдання і на самай справе зменіцца. У прыватнасці, «пачаснае месца на старонках часопіса зоймуць матэрыялы, прысвечаныя нацыянальнай гісторыі, багатай і самабытнай беларускай культуры».

Што тычыцца дзесятага нумара, дык у ім сярод іншага змешчаны інтэрв'ю са старшынёй Беларускага фонду культуры І. Чыгрынавым і народным артыстам СССР Я. Глебавым. Першае — па-беларуску, другое — па-руску.

ВЫСТАУКІ

«Памяць не нябожчык...»

31 кастрычніка, пасля некалькіх год напружаных намаганняў калектыву Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры адкрыта літаратурна-дакументальная выстава «Покліч». Варта згадаць імёны, прадстаўленыя на выставе: Я. Купала, У. Дубоўка, П. Галавач, В. Мурашка, У. Жылка, Я. Лёсик, К. Буйло, Б. Мікуліч, многія іншыя. Яны гавораць самі за сябе. Нездарма С. Грахоўскі, выступаючы на адкрыцці выставы, мовіў наступнае: «У гісторыі беларускай літаратуры мы адкрываем першы музей». Некалькі слоў сказаў і Янка Брыль. Права адкрыць «Покліч» атрымаў, як і належыць, аўтар канцэпцыі выставы, загадчык аддзела беларускай савецкай літаратуры М. Пратасевіч. Ён лічыць згаданую выставу за «пачатак музея, яго носца».

«Покліч» прысвечана жыццю і творчасці дзеячаў беларускай культуры 20—30-х гадоў. Арганізатары зрабілі спробу ўзнавіць сам творчы працэс таго часу. На выставе прадстаўлены фотаздымкі, дакументы, асабістыя рэчы літаратараў. Аўтары выставы здолелі адшукаць пратакол вобыску ў Сымона Баранавых, рэпрадуктар, зроблены, магчыма, Б. Мікулічам, і прывезены з высылкі ў 1947 г.; ручнік Уладзіміра Жылкі, вырабленыя ягонаю маці, на якім стаяць вышытыя чырвонымі ніткамі ініцыялы: «У. А. Ж.»; стол і крэсла, з зробленай ўласноручна У. Дубоўкам у 1940-х гг. у высылцы, шмат іншых рэчаў.

Радасна, што гістарычная памяць вяртаецца да народа. Мела рацыю Ларыса Геніюш, сцвярджаючы: «памяць не нябожчык, і не ёй сатлець».

Ю. Д.

НАРОДНАЯ ТВОРЧАСЦЬ

Брава, «Альба»!

Пасля працяглага перапынку, звязанага са зменай салісткі ды музыкаў, выправіўся на гастролі па Брэстчыне лаўрэат рэспубліканскага конкурса папулярнай музыкі эстрадна-фальклорны гурт «Альба». Створаны некалькі гадоў назад пры рэспубліканскім міжсаюзным Палацы культуры прафсаюзаў, ён за кароткі час паспеў стаць папулярным. І вось цяпер зноў як бы вяртаюцца да

жыцця беларускія народныя песні, якіх нельга пачуць у іншым выкананні. Аснову ж рэпертуару «Альбы» складаюць песні мастацкага кіраўніка гурта кампазітара Уладзіміра Казбанова. Асабліва папулярнымі зрабіліся песні «Ружка» і «Каліне-маліна» на словы В. Аколавай, «Галубок» і «Карабель» на вершы Р. Баравіковай у выкананні салісткі гурта Алы Бабяк. М. МІКАЛАЙЧУК.

АНОНС

Пад зоркаю Максіма

Музыка беларускіх кампазітараў на вершы М. Багдановіча — 25 лістапада ў зале на Залатой Горцы. Удзельнікі канцэрта, прысвечанага 100-годдзю паэта, — вядомыя спевані В. Скоробагатаў, В. Цыбуна, Н. Руднева, Н. Казлова, а таксама Дзяржаўны камерны хор пад кіраўніцтвам І. Мацюхова, гітарыст В. Жывалеўскі, дуэт цымбалістак Н. Кавалеўскай — В. Мішула. Прагучаць вакальныя творы М. Аладава, А. Багатырова, А. Туранова, В. Помазава, С. Бельцовава, Л. Мурашкі і інш., беларуская інструментальная музыка. Каменціраваць праграму вечара будзе музыкантаўца В. Савіцкая.

Сёння вядомаму беларускаму крытыку і літаратуразнаўцу Эсфір Гурэвіч — 70 гадоў. «ЛіМ» жадае Эсфір Саламонаўне моцнага здароўя, далейшага плёну на літаратурна-крытычнай ніве.

ПРЫЗВАННЕ — КРЫТЫКА

Вядомае выслоўе: хочаш лепш пазнаць паэта — пабывай у яго на радзіме. Ці, прынамсі, перачытай яго творы. Яны шмат табе скажуць і пра самога аўтара, і пра тое, што найбольш яго хвалілі і турбуе, чым жыве ён і да чаго імкнецца. А як быць з крытыкам, літаратуразнаўцам? Скажаць, што ён цалкам раскрываецца ў кнігах, напісаных у розныя гады, у нечым, канечне, пакрыўчы душой. Якім бы таленавітым ні быў аўтар, але, такая ўжо спецыфіка крытычнага жанру, далёка не ўсё асабістае можа легчы, няхай і «між радкоў», у артыкул, прысвечаны аналізу пэўнай літаратурнай з'явы ці падзеі. Аднак і нельга цалкам адмаўляць прысутнасці ў тых жа артыкулах, рэцэнзіях асобы даследчыка. Асабістымі схільнасцямі, сімпатыямі ці антыпатыямі ён ужо кіруецца пры выбары прадмета гаворкі. Далей жа, па меры паглыблення аналізу, на першы план, як правіла, выходзіць тое, што найбольш блізка яму ці, наадварот, супярэчыць ягонаму стаўленню і да літаратуры, і да самога жыцця.

Творчая біяграфія Эсфір Гурэвіч найлепшым чынам пацвярджае гэтую думку. Усё, што з'явілася з-пад пяра яе аднаго са старэйшых беларускіх крытыкаў і літаратуразнаўцаў, пазначана пячаткай і асабістага вопыту, пачэрпнутага з прайдзеных жыццёвых дарог, і вопыту творчага, незапашанага ў працэсе доўгага, пільнага, пемастакоўска дакладнага і прынцыповага (у друку Э. Гурэвіч выступае з 1948 года) назірання за літаратурным працэсам.

Заканчэнне літаратурнага факультэта Маскоўскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута ў Э. Гурэвіч супала з пачаткам Вялікай Айчыннай вайны. Маладая дзяўчына замест таго, каб працаваць па спецыяльнасці, вымушана была пайсці меды-

цынскай сястрой у ваенны шпіталь. Хаця чаму — «вымушана»? Не будзем забываць, што Э. Гурэвіч, як і тысячы яе ровеснікаў, была выхавана на ідэях савецкага патрыятызму, і вайна з фашысцкай Германіяй стала для яе магчымасцю не на словах, а на справе даказаць сваю адданасць Радзіме, народнай уладзе.

Гэтая жыццёвая ўзнісласць і рамантычная акрыленасць адчуваецца і ў манаграфіі Э. Гурэвіч «Творчая гісторыя раманаў М. Астроўскага». Канечне, цяпер не так і цяжка заўважыць, што ў працы месцамі прысутнічае пэўная ідэалізацыя падзей, якія сталі асновай твораў М. Астроўскага. Магчыма, аўтар і празмерна выдае дывідэнды самому раманісту. Але не будзем, як кажуць, разумнымі заднім чыслом. Чарговым пакаленню крытыкаў і літаратуразнаўцаў па-свойму ацэньваць (і пераацэньваць!) шмат якія літаратурныя з'явы. Аднаго хацелася б, каб у гэтым не было кан'юнктуры, бо з якімі б добрымі намерамі яна ні рабілася, кан'юнктура застанеца кан'юнктурай. Манаграфія ж Э. Гурэвіч напісана па перакананні і тым цікавая яна і сёння.

І ўсё ж не памылюся, калі скажу, што Э. Гурэвіч набыла сваю індывідуальнасць, звярнуўшыся да беларускай літаратуры. Сапраўдны поспех да яе прыйшоў тады, калі аўтар пачала дэталёва вывучаць, даследаваць кнігі для дзяцей і юнацтва. Манаграфія Э. Гурэвіч «Беларуская дзіцячая літаратура (1917—1967)» — адна з першых у рэспубліцы спроб (перад гэтым выходзілі напісаны калектывам аўтараў вучэбны дапаможнік для вышэйшых навучальных устаноў «Беларуская дзіцячая літаратура») прасачыць шляхі становлення і развіцця важнага пласта прыгожага пісьменства, засяродзіць увагу на вобліках найбольш значных творцаў. Неабходнасць і

важкасць даследавання былі відавочныя. Своечасовасць — таксама. Невыпадкова ў хуткім часе выдавецтва «Детская литература» прапанавала не каму іншаму, а менавіта Э. Гурэвіч напісаць кнігу «Детская литература Белоруссии» для серыі, прысвечанай літаратурам саюзных рэспублік. Гэтае выданне пабачыла свет у 1982 годзе і прыхільна было сустрэта ўжо саюзнай грамадскасцю.

Шырокі рэзананс мела і кніга Э. Гурэвіч «Янка Маўр». Прымеркаваная да 100-годдзя з дня нараджэння пачынальніка беларускай дзіцячай літаратуры, яна тым не менш пазбаўлена юбілейнасці. Прынцыповасць ацэнак, аргументаванасць вывадаў, канкрэтнасць абгульненняў — якасці, характэрныя і для асобных кніг Э. Гурэвіч, і для рэцэнзій, для шматлікіх літаратурна-крытычных артыкулаў, на гэты раз асабліва далі аб сабе знаць. Кніга «Янка Маўр» — і творчая біяграфія чалавека, які шмат зрабіў для дзіцячай літаратуры, і, адначасова, слова пра самую гэтую літаратуру, і слова ў яе абарону, бо (і па-сённяшні дзень) знаходзіцца вельмі мала крытыкаў, ахвочых пісаць пра дзіцячую кнігу. Асобныя ж увагу не разумеюць і не хочучь зразумець, што дзіцячая літаратура і літаратура для дзяцей — гэта не адно і тое. Для дзяцей, калі карыстацца гэтым тэрмінам, падыдзе любая кніга, якую возьме хлопчык ці дзяўчынка ў рукі. Дзіцячая ж літаратура — літаратура спецыфічная, зарыентаваная загадзя на кола пэўных праблем. Гэтая думка дамінавала ў манаграфіі Э. Гурэвіч «Беларуская дзіцячая літаратура», ёй прасякнута і кніга «Янка Маўр».

На багатым матэрыяле напісана і даследаванне «Пафас герайзму». Шмат у нашым літаратуразнаўстве манаграфій, у якіх аналізуецца проза аб Вялікай Айчыннай вайне, тым не менш кніга Э. Гурэвіч не губляецца сярод іх. І таму, што аўтар разгледзела спецыфічнае пытанне, звярнуўшы ўвагу на само паняцце герайчнага і спасціжэнне яго літаратурнай. І таму, што гаворка выйшла за праблемы тэарэтычнага плана — Э. Гурэвіч выявіла глыбокае веданне матэрыялу, не прапусціўшы, па сутнасці, ніводнага больш-менш важнага твора не толькі беларускай, а і іншых літаратур.

Не цураецца Эсфір Саламонаўна «чарнавой» для крытыка, літаратуразнаўцы работы, выступаючы рэгулярна ў перыядычным друку. Я ўжо не кажу, што яна, доктар філалагічных навук шмат дапамагала і дапамагае апер маладым даследчыкам у авалодванні творчым вопытам.

Сапраўды: крытыка — яе прызванне!

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Сярод мнагалічбавай пляды беларускай інтэлігенцыі, аддаўшай усе свае сілы і здольнасці адраджэнню нацыянальнай культуры роднай краіны, М. Багдановіч займае адно з першых месцаў.

У. ПІЧЭТА.

Леанід ЛЫЧ

«ДОЙЛІД» БЕЛАРУСКАГА АДРАДЖЭННЯ 100

У гісторыі нашага народа дзвюма зусім непадобнымі адна да адной падзеямі адзначаны дзень 9 снежня 1891 года. Так ужо наканаваў лёс, што ў гэты дзень адышоў ад нас на вечны спакой першы беларускі сялянскі паэт Паўлюк Багрым, а ў сям'і Багдановічаў нарадзіўся сын Максім, які так удала, па-майстэрску цагляліну за цаглянай укладваў у сцены паэтычнага храма, падмурак якога засноўваўся з удзелам Паўлюка Багрыма. Але, на вялікі жаль, і Максіму, як і Паўлюку, не дадзена было доўга працаваць на ніве беларускай літаратуры.

1. Нарадзіцца не спазніўся

Пад час з'яўлення Максіма на свет ужо сталі добра прыкметнымі рысы нацыянальнага Адраджэння беларускага народа. Нягледзячы на цяжкія вынікі расправы з паўстаннем Кастуся Каліноўскага, кінутыя ім у глебу зерні не прапалі, пайшлі ў рост. Для абуджэння ў народа веры ў выжыванне шмат паспелі зрабіць да пачатку 90-х гадоў сваімі творамі, прасякнутымі сыноўскай любоўю да Бацькаўшчыны, Дунін-Марцінкевіч, Францішак Багушэвіч, Янка Лучына. Менавіта ў год нараджэння Максіма Ф. Багушэвіч выдаў у Кракаве зборнік «Дудка беларуская», які, напэўна ж, неўзабаве трапіў і ў сям'ю Багдановічаў. Словы-заклікі з прамовы да зборніка «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі» для маладых бацькоў Максіма Адама Ягоравіча і Марыі Апанасуны маглі адыграць немалую ролю, каб гадаваць свайго сына на нацыянальных традыцыях, праз далучэнне да роднай мовы.

Вызначыць такі напрамак у сямейнай педагогіцы дапамагло ім і грунтоўнае азнаямленне з працамі па гісторыі, этнаграфіі і культуры роднага краю, аўтарамі якіх былі не толькі польскія і рускія вучоныя, але і беларусы. Хаця ў 1891 годзе Адам Багдановіч працаваў яшчэ загадкам Першага мінскага гарадскога пачатковага вучылішча, аднак цяга да гісторыі і этнаграфіі, фальклору і мовы беларускай у яго моцна акрэслілася. Зусім верагодна, што зацікаўленасць да іх праяўляла і Марыя Апанасуна. А чытаць на той час ужо было што.

Да пачатку 90-х гадоў вучоным удалося рассяежа створаць польскімі і рускімі шавіністамі міф аб спрадвечнай адсталасці беларускага народа, яго няздольнасці да самастойнага нацыянальнага развіцця. Працы па гісторыі і культуры беларускага народа былі асабліва папулярнымі ў моладзі, што вучылася ў вышэйшых навучальных установах Пецярбурга і Масквы з іх багатымі рэвалюцыйна-дэмакратычнымі традыцыямі. Выкладзеная студэнтамі з Беларусі на старонках падпольнага гектаграфічнага часопіса «Гомон» (выдаваўся ў 1884 г. у Пецярбурзе) ідэя аб існаванні самабытнага беларускага народа, перспектывах яго захавання і развіцця адыграла велізарную ролю ў нацыянальна-культурным адраджэнні нашага краю. Ад таго часу яна практычна не замірае ў асяроддзі найбольш адукаванай нацыянальна самасвядомай часткі беларускай нацыі, беражна

перадавалася ад старэйшых да малодшых пакаленняў. Не будзь у нас на рубяжы XIX—XX стагоддзяў такога ажыўлення ў народзе, наўрад ці на беларускай зямлі расквіўся б яркі пісьменніцкі талент Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, аказалася б рэальна выданне на роднай мове газет і кніг, падручнікаў.

Праўда, у дваццацігадовага Максіма была зусім непадобная да маёй ацэнка апошніх дзесяцігоддзяў XX стагоддзя. «На вялікі жаль, — пісаў паэт, — гэта былі нудныя 80-я і 90-я гады, калі ўсякая жывая справа зарэжа і заціскалася, калі грамадзянская думка крэпка спала, калі ўсё жыццё якась пашарэла і прынікла. Не трэба і казаць, што ніякага колькі-небудзь прыкметнага беларускага руху тады і ў паміне не было, бо нацыянальная свядомасць не магла развівацца ў народзе без помачы ўласнай інтэлігенцыі, а яна толькі што яшчэ пачынала адслаівацца». Не, у гэты час грамадзянская думка ўжо абудзілася і ў нашым краі, на карысць нацыянальнага Адраджэння плённа працавала і ўласная інтэлігенцыя. Прадважцаў гадоў пасля задушэння паўстання 1863—1864 гадоў яе сілы не толькі аднавіліся, але і ўзніклі на новы віток. Па гісторыі і культуры, этнаграфіі і фальклору, мове Беларусі з'явілася столькі прац, што для людзей, якія былі знаёмы хоць часткова з імі, ужо не існавала пытання, ёсць ці няма самабытнага беларускага народа. Уступленню яго ў нацыянальны рух садзейнічалі падзеі, што адбываліся тады ў краінах Еўропы, а таксама на суседняй Украіне, якая ў гэтай справе дасягнула значна большага поспеху за Беларусь.

З мэтай большай перакананасці ў тым, што ў нашым краі тады ўжо многімі добра разумелася неабходнасць і заканамернасць беларускага Адраджэння, не лішнім будзе заўважыць, што гэта ідэя зусім не новай была нават і для больш ранняга гістарычнага перыяду: 40 — пачатку 60-х гг. Даказваюць гэта такія факты, як уключэнне Беларусі ў праграме кірыла-мефодзьеўскага брацтва ў якасці пасаскоўскага штата агульнаславянскай федэрацыі; зварот М. Бакуніна да братоў-славян забяспечыць у будучым права Беларусі на самастойнае месца, незалежную дзяржаву; погляды многіх польскіх і рускіх вучоных на беларускую мову як самастойную ў сям'і славянскіх моў. Цалкам пагаджаюцца з А. Цвікевічам, які ў 20-я гады пісаў: «Дзя беларускага культурнага адраджэння лунала ў канцы 50-і ў самым пачатку 60 гадоў у паветры і знаходзіла моцны адгалосак у агульным грамадска-культурным уз-

НАШ КАЛЯНДАР

175 гадоў з дня нараджэння А. Вярыгі-Дарэўскага (1816—1884), беларускага пісьменніка-дэмакрата, аднаго з арганізатараў узброеных выступленняў на Віцебшчыне ў час паўстання 1863—1864 гг. Першы пераклаў на беларускую мову пазму «Конрад Валенрод» А. Міцкевіча. Беларускія творы з-за цензурных умоў не мог публікаваць, рукапісы іх даследчыкамі не знойдзены. У кастрычніку 1858 года ў час паездкі з Віцебска ў Вільню завёў «Альбом», па сутнасці свайго роду рукапісны літаратурна-грамадскі альманах. У ім пачынулі аўтаграфы, вершы, а таксама ноты і пражанічныя тэксты У. Сыракомля, А. Кірыор, І. Ходзька і іншыя. В. Дунін-Марцінкевіч, А. Рыпінскі, Я. Вуль і іншыя рабілі запісы на беларускай мове.

«Альбом» А. Вярыгі-Дарэўскага з'яўляецца помнікам беларускай культуры 19 стагоддзя.

80 гадоў з дня нараджэння пісьменніка П. Валкадаева (памёр у 1973 годзе). Друкаваўся з 1934 года. Аўтар паэтычных зборнікаў «Родная старонка», «Лівень», «Зялёная прыстань» і іншых. Выступаў таксама ў галіне прозы і нарыса. Пісаў па-руску.

85 гадоў назад (у лістападзе 1906 года) выйшаў першы нумар беларускай грамадска-палітычнай і літаратурна-мастацкай газеты «Наша Ніва». Выдавалася да жніўня 1915 года. Шырока асвятляла жыццё беларускага народа, спрыяла развіццю яго духоўнай культуры. У «Нашай Ніве» ўпершыню былі змешчаны многія творы М. Багдановіча, Цёткі, З. Бядулі, Я. Купалы, Я. Коласа і іншых пісьменнікаў. Газета садзейнічала публікацыі і прадастаўніоў так званай масавай рабоча-сялянскай літаратуры. Нейкі час рэдактарам «Нашай Нівы» быў Я. Купала. У 1907 годзе літаратурны аддзел газеты ўзначальваў Я. Колас.

дыме ў Расіі... Падняўшая галаву рэакцыя і муральскі тэрор разам з польскім паўстаннем аддушылі яе далейшае развіццё. На вялікае шчасце, не на доўга, бо народ з такой багатай гісторыка-культурнай спадчынай, як беларускі, не можа апусьціць крылы пры любых ах-вах.

«Вяхой, якая адзначае пункт пералому ў гісторыі беларускага адраджэння», Максім Багдановіч справядліва называў 1905 год: «Падзеі, звязаныя з гэтым годам, стварылі ў народных масах імкненне разабрацца ў акаляючым жыцці і выклікалі ліхаманкавы попит на ідэалагічныя каштоўнасці. Пісаць для гэтага масавага чытача было неабходна перш за ўсё проста і зразумела, так што сама сабой з'явілася думка звярнуцца да беларускай мовы».

Узяўшыся за пера, адразу ж актыўна пачаў працаваць на вырысць нацыянальна-культурнага адраджэння, фармавання этнічнай самасвядомасці беларускага народа і Максім Багдановіч. У яго няма спецыяльнай манаграфічнай працы па данай праблеме, але калі знаёміцца з тым, што па ёй напісана ў розных артыкулах, дык прыйдзеш да высновы, што асноўныя, найбольш важныя аспекты яе выдатным нашым паэтам даволі грунтоўна выкладзены. Таму ёсць усе падставы з'явіць Максіма Багдановіча да катогоры самых славных доўлідаў беларускага нацыянальнага адраджэння. Ён быў не толькі сынам, але і здольным, таленавітым прадаўжальнікам яго, асабліва ў другім дзесяцігоддзі XX стагоддзя, у многіх адносінах надзвычай складаным і супярэчлівым. Выкладзеныя Максімам Багдановічам думкі па культурна-нацыянальным адраджэнні беларускага народа вытрымалі шматгадовую праверку і, несумненна, могуць быць выкарыстаны ў наш надзвычай цяжкі час, хаця сёння даводзіцца мець справу не столькі з адраджэннем, колькі з выратаваннем беларускай нацыі як самабытнага этнасу.

2. Выжывем толькі

з роднай мовай

Максім Багдановіч да канца быў упэўнены, што захавацца, забяспечыць за сабой пачэснае месца сярод цывілізаваных народаў планеты Зямля беларусы змогуць толькі праз сваю родную мову. Невыпадкова яна з'яўляецца лейтматывам для многіх яго паэтычных і публіцыстычных твораў, асялком, якім ён вызначаў стан нацыянальнай самасвядомасці народа. Прыцягненню яго ўвагі да трагізму матчынай мовы Багдановіч прысвяціў адзін са сваіх найбольш пранікнёных вершаў, які ў любым дзесяцігоддзі дваццатага стагоддзя, у тым ліку і сёння, чытаецца, як суровае, але справядлівае папярэджанне аўтара:

Народ, Беларускі Народ!
Ты — цёмны, сляпы,
быццам крот.
Табою ўсягды пагарджалі,
Цябе не пушчалі з ірмы
І душу тваю абакралі, —
У ёй нават мовы няма.

Для ўсіх народаў нацыянальна-нацыянальная мова — найперш за ўсё форма іх духоўнай культуры, што асабліва добра пацвярджаецца на прыкладзе мастацкай літаратуры. Нездарма Максім Багдановіч так радаваўся кожнаму сапраўднаму таленту, які вырастаў на гэтай ніве, садзейнічаў папулярнасці яго твораў у масах, добра ведаючы, што гэта не толькі дапаможа ім стаць больш адукаванымі і

культурнымі, але і заняць актыўную пазіцыю ў справе беларускага адраджэння.

Любоў у беларусаў да роднай мовы М. Багдановіч выхоўваў частымі спасылкамі на яе даволі прыстойны ўзрост, колішняе шырокае ўжыванне ў розных сферах дзяржаўнага і культурнага жыцця. Нагадаў, што жывое слова і далёкіх продкаў было такім выразным і сакавітым, што без выкарыстання яго нават не магла быць царкоўнаславянская мова, на якой друкавалася не толькі рэлігійная, але доўгія гады і свецкая літаратура. «Увесь час у кніжную мову прасачывалася, урасла народная і, павэдлуг абасаблення трох расійскіх культур, разрывала яе на тры часці, кожная з каторых вырабляла ўласны нацыянальны выгляд». З гэтых слоў няцяжка заключыць, што з пэўнага гістарычнага этапу беларускай мовы развілася пад уплывам мясцовых варункаў і таму зусім ненавукова бачыць у ёй нейкі дыялект рускай мовы, як гэта любілі паўтараць ажно да кастрычніка 1917 года нават многія масцітыя рускія вучоныя.

Пішучы ў час, калі новая беларуская мастацкая літаратура толькі набірала моц, а роднаму слову беларуса быў зачынены доступ у грамадскае жыццё, у класы і аўдыторыю навуковых устаноў, М. Багдановіч, каб пашырыць ідэю нацыянальна-культурнага адраджэння ў гучах народа, лічыў патрэбным прыгадаць яму пра самую шчаслівую пару ў гісторыі яго мовы. Прыпадала ж тая шчаслівая пара ўжо і на XV стагоддзе. «К гэтаму часу Вялікае княства Літоўскае даволі цвёрда ўстанавіла свае межы, і беларуская зямля рэзка абасобілася ад зямель маскоўскіх, так што ўсе стасункі між імі... на доўгі час абарваліся бадай што зусім. Таму ўмацоўваўшыся тады маскоўская пісьменнасць павінна была доўгі час расці і развівацца без жаднага звязку з пісьменнасцю беларускай... Будучы больш развітой ад культуры літоўскай, яна (беларуская культура—Л. Л.) пераважала гэтую апошнюю на вачах гісторыі, так што ўсё гасударственнае жыццё Вялікага княства адбывалася ў беларускіх нацыянальных формах... на беларускай гаворцы ішоў суд, пісаліся акты і граматы, вяліся перагаворы з чужаземнымі гасударствамі; па-беларуску размаўлялі і вялікія князі і баяры, нават літоўцы родам, бо абеларушанне іх ішло тады поўным ходам; звычайна, што свае духоўныя патрэбнасці яны задавальнялі з кніг у беларускай мове...» Прачытаўшы такое, у кожнага адданага нацыянальнай ідэі беларуса множыліся сілы і энергія ў змаганні за сваё выратаванне. Прыведзеныя словы і сёння не могуць не выклікаць у нас павагі да сваіх гістарычных традыцый, духоўнай спадчыны народа, жадання аддаць усяго сябе вышэйшай справе яго далейшага нацыянальна-культурнага развіцця, паверыць у яго рэальнасць, нягледзячы на той жахлівы бездухоўны стан, у якім мы не па сваёй волі апынуліся за апошнія дзесяцігоддзі.

3. Захавалі

адметную культуру

Паставіўшы перад сабой мэту дапамагчы роднаму народу не растварыцца бяследна сярод сваіх блізкароднасных па гістарычным мінулым, культуры і мове суседзяў, Максім Багдановіч разумеў, што гэтага немагчыма дасягнуць без глыбокага ўсведамлення масамі ўсёй арыгінальнасці, адметнасці ўласнай духоўнай спадчыны, што даволі доўгі час не прызнавалася не толькі афіцыйнай палітыкай Расійскай імперыі, але і многімі прадстаўнікамі навуковай і творчай інтэлігенцыі. Маладога паэта не задавальняла такое памылковае

стаўленне да культуры роднага краю. Пасля аналізу фактаў, не падлеглых, паводле сваёй агульнапрызнанасці, аспрэчванню, ён прыходзіць да такой не толькі праўдзівай, але і смелай для дарэвалюцыйнага часу высновы: «...беларуская культура зусім не з'яўляецца простым варыянтам культуры вялікарускай. Наадварот, у іх асобе перад намі знаходзяцца два самастойныя культурныя комплексы, якія ад самага ж пачатку раслі і развіваліся незалежна адзін ад аднаго. Адрозніваючыся паміж сабою і па бытавых першаасновах, і па ўпльвах, накіраваных звонку, і па падзеях далейшага гістарычнага жыцця, яны, натуральна, прыйшлі да далёка не тоесных канчатковых вынікаў».

З гэтых падзей Багдановіч асабліва выдзяляў збліжэнне Беларусі з Заходняй Еўропай, што пазней ледзь не цалкам будзе ігнаравацца многімі гісторыкамі беларускай культуры. Ужо ў сярэднявеччы ў выпрацоўцы яе каштоўнасцяў удзельнічала «не толькі шэрая вёска, але і гандлёвы горад еўрапейскага тыпу... Ён зрабіў беларускую культуру больш маляўнічай, шматграннай, увёў яе ў абарот заходнееўрапейскага жыцця і стаў, такім чынам, перадавым фарпостам Заходняй Еўропы на ўсходзе». У адказ на знявагу роднага краю, што стагоддзямі распаўсюджвалі пэўныя польскія і рускія колы, Багдановіч пісаў, што ў эпоху адраджэння Беларусь выйшла «на адно з першых месцаў сярод культурнага славянства», знаходзілася «далёка ўперадзе Маскоўшчыны — тагачаснай славянскай глухаміні, якая харчавалася, нібыта чужадына расліна, духоўнымі сокамі Белаі Русі». Толькі дзеля справядлівасці пазт павінна быць растлумачыць чытачу, што тагачасная Маскоўшчына не праз сваю віну, а з прычыны цяжкіх вынікаў татарна-мангольскага прыгнёту знаходзілася на такім нізкім узроўні культурнага развіцця.

Было б недаравальнай памылкай нацыянальна-культурнае адраджэнне любога народа разумець як простае вяртанне да некалі страчаных ім — часцей за ўсё па віне іншых — гістарычных традыцый і духоўных каштоўнасцяў. Такое вяртанне павінна разглядацца не больш як толькі першая прыступка, з якой народ, наважыўшыся да свайго адраджэння, абавязаны ісці ўгору, нязменна дадаючы да такіх традыцый і каштоўнасцяў усё новае і новае, больш дасканалае свае набыткі, у якіх пераважаюць адметныя ад іншых культур нацыянальныя рысы, бо толькі пры такіх умовах ён застаецца самабытным сярод мноства чалавечых супольнасцяў. Дбаючы пра адраджэнне, захаванне і развіццё нацыянальна-спецыфічнага, ніяк нельга адгароджвацца ад сусветнага культурнага працэсу, бо ў ім заўжды можна знайсці такія элементы і накірункі, без уліку якіх ніводзін этнас не дасягне сапраўднага духоўнага прагрэсу, рана ці позна стане ахвярай асіміляцыі з боку больш культурных народаў. Такая жорсткае заканамернасць дзейнічала і пры жыцці Максіма Багдановіча. Як паводзіць народу, асабліва яго дзеячам культуры ў такой сітуацыі, вельмі добра разумелася паэту, што вынікае з наступных слоў: «Было б горш, чым нядбальствам, нічога не ўзяць з таго, што соткі народаў праз тысячы год сабіралі ў скарбніцу светавай культуры. Але занасіць толькі чужое, не развіваючы свайго,— гэта яшчэ горш: гэта значыць змяціць народную душу. Да таго ж адны жабракі могуць праз усё жыццё толькі браць. Трэба ж і нам, беручы

чужое, калі-нікالی даць нешта свайго. А свайго... мы давалі менавіта, чым маглі».

З першай часткай вышэйпрыведзенай цытаты наша жыццё не ўступала ў супярэчнасць, а вось што датычыць другой яе часткі, тут мы не прыслухаліся — праўда, часта па незалежнасці ад нас прычынах — да папярэджанняў паэта, добра зглумілі «народную душу», бо змусілі яе і гаварыць чужой мовай, і жыць чужой культурай, адводзячы сваёй мове і культуры зусім мізэрную ролю, у выніку чаго цяпер ужо культуру і мову зямлі беларускай нават нельга ўсур'ёз назваць нацыянальнымі. У пагоні за славай многія нашыя кампазітары пісалі і пішуць музыку на вершы рускіх паэтаў, мастакі і архітэктары свядома ўхіляліся выкарыстоўваць у сваіх творах нацыянальныя матывы, тэатральныя калектывы, оперныя і эстрадныя спевакі не займаліся прапагандай нацыянальнага мастацтва, адрывалі беларусаў ад духоўнай спадчыны Бацькаўшчыны. Як і ў час творчай дзейнасці Максіма Багдановіча, мы яшчэ і сёння даём сабе і сусветнай цывілізацыі менш, чым можам, і толькі таму, што ўсур'ёз не клапоцімся пра трываласць нацыянальных асноў духоўнай культуры, марна спадзеючыся, што развіваць яе можна і пры заняпадзе беларускай мовы. Добра, што не так думалі і рабілі нашыя нацыянальна самасвядомыя папярэднікі, дзякуючы чаму і змаглі нават ва ўмовах жорсткага сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту выратаваць беларускі народ ад канчатковай пагібелі. Багдановіч з радасцю адзначаў у ліпені 1914 года такія факты, «як атрымалі гандлёвымі фірмамі карэспандэнцыі на беларускай мове... выданне імі па-беларуску прэйскурантаў, з'яўленне беларускіх каталогаў на сама-тужнай выстаўцы і да г. п.» На падставе такіх фактаў ён робіць правільную выснову: у краі «пачынае фармавацца ўсведамленне, што беларуская мова можа па праву ўвайсці ў мясцовы грамадскі абарот... Усё гэта паказвае, што ў свядомасці мясцовага грамадства беларускі народ не tabula rasa (чысты аркуш), а самастойная нацыянальная велічыня, беларускі ж рух — жывая культура — грамадская сіла». Сумняваюся, што сёння ўсе мы з такім разуменнем ставімся да сваіх крэўных нацыянальных патрэб і асабліва — да выратавання беларускай мовы, так шчыра верым у сваё адраджэнне, не шкадуем сілы і энергіі для ўвасаблення сваіх ідэалаў у жыццё.

Багдановіча і яго паплечнікаў ніколі не пакідала такая ўпэўненасць. Ніколі не змяняючы страт у нацыянальным у выніку мэтанакіраванай палітыкі царскага ўрада, паэт у дзесяцігадовым беларускім руху (за пачатак браў 1905 г.) убачыў такое, што паслужыла падставой заявіць: «Развіццё зазначанага руху дазваляе спадзявацца, што яшчэ адзін народ не знікне з твару зямлі, што не змарнатравіцца бяследна велізарная псіхічная праца многіх пакаленняў і беларуская культура — стварэнне гэтай працы — устаіць супроць напору іншых сіл і плыняў». І з гэтым нельга не пагадзіцца, беручы пад увагу маштабы ажыццёўленых за 1905—1914 гады перадавымі людзьмі задум па нацыянальна-культурным адраджэнні беларускага народа.

(Працяг будзе).

3 ПОШТЫ «ЛІМА»

ГУЛЬНЯ ІДЗЕ НЕ ў ШАЙБУ...

Мне не хацелася б выказаць свае дылетанцкія меркаванні на эканамічныя тэмы, не хацелася б крапацца палітыкі наогул. Ды, аднак, праўду кажуць, што калі ты не хочаш зеймацца палітыкай — дык палітыка зоймецца табой...

Мне не зразумелая тая эйферыя, з якой у нас часам сустракаецца новая маскоўская палітыка. У тым ліку яе апошні перл — заява аб хуткім і татальным увядзе свабодных цэнаў. Мабыць, гэтая эйферыя трохі паменшылася пасля таго, як у саюзнай інфармацыйнай прэграме прагучаў прагноз: да канца 1992 года цэны на харчовыя тавары ўзрастаць у 15 разоў, на нехарчовыя — у 25 разоў. Давайце ўсё-такі падумаем, што гэта будзе азначаць для эканомікі наогул, і для эканомікі нашай рэспублікі ў прыватнасці.

Пры такіх тэмпах інфляцыі хто ж захоча ўкладваць свае капіталы ў вытворчасць? Чым ісці на рызык, на злом галавы пераадольваць усе нашы «препоны» і заканадаўчыя неадпаведнасці, ці не прасцей накупіць на свае грошы тавару і «сядзец» на ім без ніякага руху — прайдзе год, і твая ўласнасць сама сабой падаражэе ў 25 разоў.

Магчыма, такія разважанні выглядаюць дылетанцкімі. Аднак ва ўсім свеце прызнана, што гіперінфляцыя — самая цяжкая хвароба эканомікі. Не могуць не разумець гэтага і ў Маскве: аднак жа самі штурхуюць краіну ў гэтую бездань.

Дык давайце ж падумаем — навошта яны гэта робяць? Мабыць, дарэмна шукаць адказ не гэтае пытанне ў сферы чыстай эканомікі. Справа ўся ў тым, што найпершы клопат такога маскоўскага кіраўніцтва — царскага, большавіцкага ці цяпер вольна-дэмакратычнага — захаванне імперыі. Дзеля гэтага тры пакаленні людзей прымушалі «будваць камунізм». Цяпер адбываецца замена сродкаў — але не мэты. Разлік просты: перш чым новаспечаныя суверэнныя дзяржавы здолена стаць на ногі, увесці хаця б свае валюты — павязаць іх эканамічна, уцягнуць угонку цэнаў. Тым часам расейскае кіраўніцтва прыбірае да сваіх рук саюзную маёмасць, створаную працай прадстаўнікоў усіх рэгіёнаў «былага» СССР. Што застаецца ў такіх варунках Беларусі — вядома: быць і надалей нарыхтоўчай канторай, а калі што — дык і зручнай плячоўкай для ядзерных гульняў. Як дасціпна выказаўся экс-кандыдат у члены Палітбюро Далгіх пад час свайго вандроўкі па чарнобыльскіх мясцінах: «Белоруссия всегда была у нас на переднем крае».

У цэлым жа ўся гэтая валтузня чамусьці нагадвае мне ўлюбёнае разважанне хакейна-футбольнага каментатара Мікалая Озерава: «Гульня ідзе не ў шайбу, а ў саперніка. Шайбу падхватвае партнёр». Вось і застанёмся надалей маўклівай ды паслужымай шайбай, ці, можа, настала пара ўголас заявіць аб сваім інтарэсах?

Аляксандр УРБАНОВІЧ.

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Яраславу ПАРХУТУ з прычыны напатакушага яго гора — смерці маці.

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку, рэдактару штотыднёвіка «Наша слова» Эрнесту ЯЛУГІНУ з прычыны напатакушага яго гора — смерці жонкі.

ЯК У ВАДУ ГЛЕДЗЯЧЫ...

У мінулым наша крытыка, адстойваючы прынцып партыйнасці літаратуры, рашуча і паслядоўна змагалася з безыдэйнасцю ў паэзіі. Здаралася, што безыдэйнымі, апалітычнымі абвешчаліся творы пра каханне або пра прыроду. Цяпер, на хвалі вялікіх пераменаў, што адбываюцца ў краіне, некаторыя аўтары зрабілі рашучы паварот і гатовы бачыць ідэалогію нават у творах на вечную тэму або ў пейзажнай лірыцы, гатовы закрэсліць класічныя творы.

Для першага нумара часопіса «Маладняк» Янка Купала напісаў верш «Арлянятам», у якім блаславіў маладых паэтаў верай і праўдай служыць свайму народу. Цэлыя пакаленні пісьменнікаў прыходзілі ў літаратуру, акрыленыя бацькоўскім словам Я. Купалы. Па-свойму прачытаў амаль праз семдзесят год гэты верш Я. Купалы малады паэт Аляксандр Бадак. Ён задае чытачам газеты «ЛіМ» рытарычнае, як яму здаецца, пытанне: «Я ніяк не магу да канца зразумець: чаму на ўроку роднай літаратуры я павінен быць усё ж вучыць на памяць верш «Арлянятам»?.. Добра скажаў В. Кандрацэў: «Калі паднімаеш руку на тытану, сам сабе здаешся крыху вышэйшым...»

Пятруся Броўка напісаў выдатны верш на вечную тэму. Пра тое, як лірычны герой праз усё жыццё не можа забыць сустрэчу ў юнацкія гады з дзяўчынай. Пра каханне, якое прайшло міма. З таго часу ў яго памяці жыве вобраз незвычайнага характара і не дае спакою шкадаванне, што не асмеліўся пазнаёміцца, раскажаць пра свае пачуцці. Ды яшчэ, як напамінак пра тую сустрэчу, пахне чабор.

Здавалася б, якую «палітыку» можна вычытаць у гэтым вершы. А Бадаку, каб зразумець старанна схаваны падтэкст, не трэба чытаць увесь верш. Дастаткова кінуць позірк на назву. І нават не на назву, а дастаткова звярнуць увагу на дату напісання. Мяркуючы самі. «Чаму пахне чабор?» — пытаецца ён. І адказвае: «Дык жа час у вершы — савецкі. Гэта ж мы да рэвалюцыі не ўмелі радавацца каханню. І ўсё ў нас было кепска. А зараз у нас усё добра». Тут вынесены прысуд больш суровы, чым «Арлянятам». Там А. Бадак гаварыў ад свайго імя, а тут ад імя ўсяго народа, бо нарадзіўся ён пасля рэвалюцыі.

Думаю, што П. Броўка не толькі пісаў свае творы, але чытаў чужыя і ведаў, што «мы» і да рэвалюцыі ўмелі радавацца каханню. Пра гэта раскажаў Я. Колас у трылогіі «На ростанях», Ц. Гартны ў рамане «Сокі цаліны», Я. Купала ў п'есе «Паўлінка», М. Багдановіч у рамане «Зорка Венеры»...

Я некалькі разоў перачытаў верш, каб пераканацца, што напісаны ён пра савецкі час. Хацеў зразумець метадыку аналізу мастацкага твора. Даволі арыгінальна, якой А. Бадак карыстаецца пры разглядзе іншых твораў.

Лёгія крокі на вузкай сцяжынке, Дзеўчына ў белай іскрыстай хусцінцы,

Быццам абсыпана промнямі зор, Пахне чабор, Пахне чабор...

У творы няма хоць маленечкай дэталі, якая б сведчыла пра часавую прывязанасць. І ў часы Івана Грознага людзі з прыемнасцю нюхалі чабаровы пах. І ў часы Скарыны хлопцы кахалі дзяўчат. Здаралася, што і ў часы «Слова аб палку Ігаравым» яны сустракаліся на вузкай сцяжынке.

Не буду ўдакладняць, як называецца такі эксперымент над мастацкім творам, каб не даць поваду прыхільнікам падобнай крытыкі абвінавачваць мяне ў тым, што я «суправаджаю кожнае слова (!) апанента знішчальным каментарыем» («ЛіМ», 2. 11. 90).

Я ўжо атрымаў добрую порцыю крытыкі за свае падручнікі, напісаныя ў 1970 г., ад А. Бадака (26.1.90). Нядаўна ён зрабіў новы заход (20.9.91). На гэты раз на мой артыкул, у якім я аспрэчыў яго погляды на мастацкія творы, пра што толькі што гаварыў.

Яго новы артыкул мае назву «Палічыў за абразу...» Не ведаю, ці валодае мой апанент тэлепатычным здольнасцямі, але маю рэакцыю на грознае абвінавачванне ў тым, што «Р. Шкраба здэкліва выказаецца пра паэтычную творчасць апанента», г. зн. А. Бадака, ён адгадаў як у ваду гледзячы. Я палічыў гэта абразай і таму, што не з'яўжаю за сабой такіх здольнасцей, і таму, што, як гавораць юрысты, не было факта злачынства: я нідэ, ніколі не пісаў пра вершы А. Бадака. І нават не чытаў іх.

Не збылося спадзяванне, што ў новым артыкуле А. Бадак удакладніць свае пазіцыі, згодзіцца, што яму не хапае прафесіяналізму і належнага густу пры ацэнцы хоць бы таго ж верша «Пахне чабор».

Далей у лес — больш дроў. Да гэтага верша суровы крытык далучыў яшчэ вершы іншых нашых выдатных паэтаў: «Мая Бясядзь» і «Над брацкай магілай» А. Куляшова, «Песня кулікоў», «На пероне», «Рукі маці» і «Перапіска з зямлёю» М. Танка. А за што ж гэтыя творы, якія робяць гонар не толькі аўтарам, але і ўсёй беларускай паэзіі, залужылі нелюбоў А. Бадака? Вось як арыгінальна ўдакладняе ён сваю пазіцыю. У ранейшым артыкуле ён пісаў, што ў школе не трэба вучыць гэтыя вершы, бо ўключаны яны ў праграму людзьмі, якія прытрымліваюцца «таго ж ідэалагічнага прынцыпу». У новым артыкуле аўтар прызнаецца: «гэтых паэтаў я сам вельмі люблю і паважаю». Але ўключэнне іх у праграму дае падставу гаварыць «пра свядомую ідэалагізацыю школьнай праграмы, калі ўсе — ад першага да апошняга старонкі — падручнікі напісаны з аглядак на марксісцка-ленінскае разуменне задач літаратуры». Добра, згодзімся з аўтарам, выкінем падручнікі, усе старонкі якіх палсавала «ідэалагізацыя», але якая сувязь паміж названымі вершамі і «марксісцка-ленінскім разуменнем»? І якая логіка: вер-

шы добрыя, але для школы не падыходзяць. І ў чым вінаваты паэты, што нейкі няўмека склаў благія праграмы, а другі няўмека напісаў такія ж благія падручнікі?

Праўда, аўтар растлумачыў, чаму не падыходзяць. Ён ідзе, як кажуць, ад супрацьлеглага.

Не падыходзяць таму, што «творы павінны адлюстроўваць жыццё ва ўсіх яго супярэчнасцях, шматгранна і, вядома ж, праўдзіва». Пад якім мікра-скопам трэба разглядаць трагічны верш ваеннай пары пра пахаванне воінаў, каб вычытаць у ім ідылію? Чаму нельга даваць у рукі вучням верш, у якім славіцца самаахвярнасць, шчодрасць, працавітасць маці, раскажаецца пра яе клопаты і бяссонныя ночы? Або верш, у якім славіцца праца хлебабога, што корміць і апрачае свет?

Даволі арыгінальны пераход робіць А. Бадак ад верша П. Броўкі да творчасці П. Панчанкі. Давядаецца нагадаць яшчэ раз тую мясціну: «А зараз у нас усё добра. І ўсім добра. І вам, і мне, і Панчанку...» Папытаецца, пры чым тут Панчанка? А вось пры чым. Ён, не падумаўшы, напісаў: «Не люблю я змрочных фарбаў, не люблю я шэрых тонаў». А я, не падумаўшы, паверыў паэту і прыняў яго словы, як кажуць, за чыстую манету. На самай справе трэба было ўсумніцца. Крытык дае праборку і мне, і паэту: «Аказваецца, можна і такім чынам выхоўваць школьнікаў у духу патрыятызму і савецкага інтэрнацыяналізму: выдаваць жаданне народнага паэта за правіла (падкрэслена аўтарам артыкула), якога ён «няўхільна трымаецца». Адным словам, не спраўдзіў П. Панчанка свайго абяцання, жаданне так і засталася толькі жаданнем.

Крытык і тут адгадаў мой таемны намер. Не так сабе я нагадаў у падручніку, што паэт не любіць змрочных фарбаў і шэрых тонаў.

Якая настурная гэтая «ідэалагізацыя» — гані яе праз дзверы, а яна лезе праз акно. Загавары пра яркія колеры і радасны настрой, а яна ўжо тут. Напішы верш пра каханне, а яна толькі таго і чакала. Задумай пейзажны верш, і яна адкуль ні возьміся.

Што датычыць выхавання людзей у духу патрыятызму і савецкага інтэрнацыяналізму, дык гэта не горшыя чалавечыя якасці, і школа не можа пра іх не думаць. Можна, А. Бадака бянтэжыць слова «савецкі», дык яго паходзіць ад слова «савет», а яны ў нас пакуль не скасаваны.

А. Бадак тлумачыць П. Панчанку, што ў яго не адны толькі светлыя фарбы. Думаю, што паэт сам гэта ведае. Ведаў і я, калі пісаў: «Колер у мастацкім творы ніколі не бывае нейтральным да яго зместу. Адпаведным чынам падабраныя фарбы могуць стварыць радасны настрой альбо, наадварот, трывожны і пагрозлівы».

Праблема, над якой б'ецца А. Бадак, вырашаецца проста. Змрочныя фарбы ў творчасці мастака — сведчанне яго стаўлення да свету і людзей. А шэрыя тоны — сінонім бяздарнасці. Здаецца, яшчэ ніхто не заслужыў пахаалу за шэрасць. Таленавіты аўтар жыццесцявар-

дзальнай, маляўнічай і яркай паэзіі мае права імі не карыстацца. Што да П. Панчанкі, дык гэта не голая дэкларацыя, а прынцыповая пазіцыя, пацверджаная ўсёй творчасцю.

Хачу адзначыць добрую выхаванасць майго апанента. Ён мяне кліча па імя і па бацьку, называе «шаноўным літаратарам». Не разгадаў, які тут падтэкст. Проста абязбройвае такую гіперкарэктнасць. Баюся быць горш выхаваным, толькі не магу зрабіць у адносінах да шаноўнага паэта тое самае. Я нават класікаў называю ў падручніку толькі па імя. Так прынята ў крытыцы.

У дні пятага партыя канчаткова скампраметавала сябе і ўчыніла акт самазаймавання, а А. Бадак усё яшчэ вітае яе кіраўніцтва літаратурай, асабліва тыя пастановы, якія вучаць, як трэба адлюстроўваць «чалавечы фактар». Ну, і якая тут «крамола»? — пытаецца ён. Можна ўявіць, у якіх пацёмках блукалі Ф. Багушэвіч або М. Багдановіч, якія не мелі пад рукамі гэтых пастаноў і не ведалі, як і мы, што такое гэты «фактар».

Чым вытлумачыць такую супярэчлівасць? То А. Бадак лічыць твор пра каханне «ідэалагізацыяй» і патрабуе выкінуць з хрэстаматыі, то схіляе галаву перад умяшаннем партыі ў літаратуру і лічыць гэта «дэідэалагізацыяй». Такую супярэчлівасць Навум Каржавін назваў «плюралізмам у адной галаве».

Ведаю з вопыту, што не ўсе аўтары з належнай патрабавальнасцю ставяцца да сваёй творчасці. Не захоўваюць элементарнага правіла — удакладняць факты і звярцаць цытаты. Гэта трэба абавязкова рабіць, калі пачынаеш спрэчку. А. Бадак піша: «Але самае галоўнае, з чым нельга пагадзіцца, дык гэта з тым, як лічыць Рыгор Васілевіч, школьная праграма і падручнікі па літаратуры не патрабуюць асаблівых змен. Маўляў, трэба толькі змяніць некаторыя плюсы на мінусы ў ацэнцы тых ці іншых твораў альбо з'яў у літаратуры, апусціць пару пастаноў партыі на гэтых (?) пытаннях і, калі ласка, дзеці, чытайце, вучыцеся беларускай літаратуры». У маіх артыкулах гаварылася нешта адваротнае. Ставілася праблема стварэння «новых, сапраўды навуковых праграм, удасканалення і напісання падручнікаў», у якіх не будзе месца пастановам партыі, нават пра «чалавечы фактар», якія да душы прыйшліся А. Бадаку. А наконце плюсаў і мінусаў таксама сказана супрацьлегла таму, што вычытаў апанент. Ставячы праблему «новага працтва твораў, ацэнка якіх рабілася ў той час, калі партыйная догма ішла паперадзе чыравой крытыкі», я пісаў: «Толькі трэба рашуча папярэдыць, каб не рабілася спроба мяняць «плюс» на «мінус».

А. Бадак, што называецца, з парога адкідае мае артыкулы, не знайшоў ён нічога добрага і ў падручніках. Адна, праўда, мая думка спадабалася. Думка пра тое, што «крытыкуючы іншых, трэба быць гатовым да таго, што пакрытыкуюць і цябе». Толькі гэтую думку ён адрасуе мне. Пра свой артыкул ён думае інакш: «Мне здавалася, што гаворка ў ім ідзе пра агульнавядомае, даўно наспелае і што наўрад ці каму прыйдзе ў галаву думка аспрэчваць яго». Аўтар недаацэньвае сябе. У яго, як мы бачылі, ёсць нямала арыгінальных думак, далёка не агульнавядомых.

Рыгор ШКРАБА.

НА ВАЛАСКУ?

Хто з вас, панове музыканты, не заходзіў у гасці да «Нотаў» — магазіна, што на вуліцы Леніна ў Мінску, хто не চেўчыўся яго ўтульнасцю! У абліччы магазіна бачыўся... абавязковы шычыра памочнік у творчай працы. Кожны знаходзіў адпаведнае патрэбам: тут і Бетховен, і джаз, лісты Шапэна і падручнік аркестру... У магазіне заўсёды была літаратура, якая прываблівала пакупніка. І раптам...

Пэўна, чытачы помняць кампанію, што разгарнулася вакол дзіўнага наўстойлівага становішча «Нотаў». Спачатку па-

горадзе пайшла пагалоска пра закрыццё магазіна, затым — пра аб'яднанне яго з іншым гандлёвым пунктам. Дакладна нічога не ведаў, пакуль ад загадчыцы магазіна А. Дзмітрыевай не ўдалося даведацца, што па рашэнні непасрэднага шэфа — аб'яднання «Белніга» магазін «Ноты» павінен зрабіцца музычным аддзелам магазіна «Мастацтва». Такі факт выклікаў абурэнне інтэлігенцыі: у амаль двухмільённай сталіцы, дзе ёсць кансерваторыя, філармонія, музычныя тэатры, вучылішча і ліцэй, —

ніводнага «нотнага!» Наспяваў вялікі скандал, работнікі «Белнігі» маглі быць абвінавачаны ў адмове ад распаўсюджвання і развіцця музычнай культуры. А гэта, пагадзімся, у эпоху беларускага Адраджэння ўжо сур'ёзна!

Аднак грамадскасць «разгарнула абарону». Пасля надрукаванага ў «ЛіМ» адрытка ліста да Старшыні Савета Міністраў рэспублікі В. Кебіча, за подпісамі многіх дзеячаў культуры (нумар за 27.09.91 г.), выступленняў па радыё, магазіну было літасцва дазволена прадаўжаць працу ў тым самым памяшканні. Па словах А. Дзмітрыевай, цяпер ужо ёсць пер-

спектывы для выжывання магазіна. Бо ў гандлі рыштуецца рэформа, якая разнаволіць магазіны, дазволіць ім выбар уласнай арганізацыі: арэнда, гаспадарчы разлік ці малое прадпрыемства. Магазін «Ноты» зможа выбраць адну з гэтых форм, якая дапаможа яму выйграць барацьбу з бюракратыяй. Але не зашкодзіць і грамадская падтрымка.

Афіцыйнага загаду аб пераасяленні магазіна і змяненні ягонага статусу пакуль няма. Добра было б, каб супрацоўнікі «Белнігі» зразумелі, што магазіну — адзінаму дзіцяці ўсёй

музычнай грамадскасці — патрабуецца ўвага і падтрымка, а не наадварот. У рэчышчы адраджэння духоўных каштоўнасцяў беларускага народа трэба развіваць і гэтую галіну, пашыраючы аб'ём працы магазіна. І ўжо, канечне, не пазбаўляючы яго законнага статусу і памяшкання ў цэнтры музычнага асяродка «паміж трох агнёў» — кансерваторыі, Саюза кампазітараў ды ліцэй.

Пакуль што лёс «Нотаў» на валаску. У гандлі — час выбару, «маламамамына» музыканты фінансава дапамагчы не могуць. Дзе ж вы, спонсары?

М. МДЗІВАНІ, студэнтка журфака БДУ.

ЛіМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕНнікаў БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.
Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; аднасны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратуранага жыцця: Алякс. МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕўСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕўСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04, аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУША — 33-44-04; фотаканрэспандэнт — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:
Зайр АЗГУР, Алякс. АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЬІНЕўСКІ, Алякс. ЖУК, Галіна КАРЖАНЕўСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЎСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12